

LİSAN-I OSMANÎ

İKİNCİ SENESİ

SARF VE NAHİV KISMI

MUHARRİRİ

DARÜL'-FÜNUN OSMANÎ MUALLİMLERİNDEN

ALİ NAZIMA

Kıta

Vatan evladına aguş-ı vatan validedir

Göremez kimse lisansız vatanın evladın

Ne lisan ile aceb maderin eyler hoşnud

Şahsını bilmez ise eger lehçe-i mader-zadın

Muallim naci

(Beşinci Tab'ı)

SAHİB VE NAŞİRİ:

TEFEYYÜZ KÜTÜPHANESİDİR

İSTANBUL

MÜRETTİBİN-i OSMANÎ MATBAASI: KOMANDİT ŞİRKETİ

1329

MÜRETTİBİN-İ OSMANÎ MATBAASI
BABIÂLÎ CİVARI
EBUSSUUD CADDESİ NUMARA 68

{3}

**üstad-ı füyuzat-ı nihadım hacı zihni efendi
hazretlerinin takriz-i aliyeleridir**

Mekteb-i Sultaninin sunuf-u aliyesinden yetişerek mekteb-i mezkûrda ve şemsü'l-mearifde kavaid-i türki dersi vermekde bulunan Ali Nazıma Beg “Lisan-ı Osmanî” namıyla bir eser-i bihter vücuda getirmiştir ki sezay-ı şükran ve ve şayan-ı istihsandır.

Kavaid-i lisanımıza dair asrımızda kitab yazanlar üslub-u efrence peyrev olduklarından pek musib olamamışlardır.

Nazıma beg bu eserinde bizce şahrah olan eser-i Arab’a iktifa ettiği cihetle onlara tevaffuk etmiştir. Onlar evvela ilm-i sarfı “Osmanlı Lisanını doğru okuyup yazma fennidir” diye tarif etmişlerdir. Hâlbuki ulumun yekdigere temayüzü mevzularıyla ve mevzuda müttehid bulunanlar tariflerinde kayd-ı haysiyet itibariyle

{4}

olduğundan sarf ve nahiv gibi ulum-u lisanıyeyi dahi mevzuları olan kelime ahvali ile tarif iktiza eder.

Tarif-i baliğaya ihtiyar edilmiş olmasına göre “ilm-i sarf elfaz ve kelimata dair bir takım usul ve mesaildir ki onları bilmekle insan lisanını galattan siyanet eder” demek lazım gelir. Dürüst yazmak kelimelerin resim hattını bilmege ve bu da bir hayli şey okuyub yazmaga mutavakkıf olduğu cihetle daha bala bir mertebedir. Bir kimse ihtimal ki kavaid-i Osmaniye dermeyan etme iktidarını haiz olur da resim hattını yine yanlış yapar, mesela Farisiyyü'l-asl olan “küçük” lafzını mukabil-i Türkisi bulunan “büyük” lafzına kıyasen “küçük” (vav ilavesi ile) yazar.

Tayin-i aksam-ı kelimedede dahi onlar “kelime dokuz nevidir: isim, sıfat, zamir, ism-i işaret, mübhemat, masdar, fiil, fer'i fiil, edavat” diye tesbit-i aksam etmişlerdir. Nazıma beg ise meslek kudemada olarak kelimeyi manidar lafız ile ba'de't-tarif isim ve fiil ve harfden ibaret olmak üzere üçe taksim etmişdir. İsmi başlı başına manası olub o mananın zamana taalluku olmayan kelimedir” diye tarif etmekle onların fiil ve fer'i fiil tesmiye etdikleri masdarlardan ve sıfatlardan Nazıma beg

{5}

bütün isme irca etmiş ve isimleri “ism-i cins, ism-i has, masdar, sıfat, zamir, ism-i işaret, ism-i aded” gibi aksamı ithiva ederek taksimde hem sıhhat ve hem mezbutiyet hasıl olmuştur. Kitab, kalem, ahmed, mehmed nasıl isim ise kitabcı, kalemci, gelmek, gitmek kelimeleri dahi isimdir. Çünkü her birinin binefsihi manası vardır ve o mananın ezmineden birine taalluku yokdur ve ismin ahval ve havassı bunlarda caridir.

Masdara fiil demek istılâhen sahih olmadığı ve çünkü ilm-i sarf erbabı istılâhında “fiil” manası ve manasının ezmineden birine taalluku olan kelimelerden ibaret olmakla masdarda bu tarif sadık olmadığı gibi lügaten dahi masdara fiil demek hücec olamaz. Çünkü büyümek ve küçülmek ve uyumak ve uyanmak gibi efal kebilinden degil ahval ve evsaf nevinden nice masdarlar vardır.

Onların fer’i fiil namıyla ayırdıkları ism-i fail ve ism-i meful ve sıfat-ı müşebbehe aksamını nazıma beg sıfat unvanı altına alarak tafsil etmiş. Ve sıfatı “zat-ı maal-vasf” yani bir şeyin hem zatına hem de onun bir sıfatına delalet eden isimdir” diye tarif eylemişdir ki yek dogrudur. “Katib, kağıtçı, çolak, aksak, bunak,

{6}

bunamış denildiği vakit birer zat hem de birer sıfat anlaşılacakda olduğu cihetle bunlar bi-şübhe ismin sıfat kısmındandır. Onlar sıfatı “bir ismin hal ve keyfiyetini beyan için ol ismin yanına getirilen lafız (yahud) kelimedir” diye tarif etmişlerdir. Bu tarif mevsufu muktezi olmakla hassaten sıfat-ı nahviyeyi yani büyük oda ve küçük sofa gibi mürekkebat-ı vasfiyedeki evsaf ve nevini muarrefdir. Katib, şair, tacir gibilere şümüllü degildir. Bir de tarif-i mezkûr “iyi katib ve zengin tacir” gibi olan efradını cami’ degildir; zira bunlarda mevsuf vaki olan katib ve tacir isim degil sıfatdır. Tarif-i mezkûrdaki “ol ismin yanına getirilen lafızdır (yahud) kelimedir” tabiri de mahall-i itirazdır; çünkü (lafız) ağızdan manalı ve manasız çıkan söz (kelime) onun manalısı demek olmakla o tarifden sıfatın her nevi kelimededen olması ve lafz-ı bî-manadan bile yapılması caiz demek olduğu anlaşılır. Hâlbuki bir ibarede lafz-ı bî-mana sıfat olduğu gibi kelimenin de her nevi ve ezcümle zamair ve edavat envai sıfat vaki olamaz.

Lisanımızın mübhemat ve kinayâtı “filan, şu, bu, şöyle, böyle” gibi kelimatdan ibaret olduğu halde (kendi) lafzını ve kelimat-ı istifhamiyeyi ve zemair ve esma-i işaretli onlardan ad etmek

{7}

ve zamir ismin yerini tutan kelimedir demek takdir-i şayan istiğrabdır. Onlar (zahir) ism-i has'ın yerini tutan kelimedir demek isterler ise de herkes kendi namını veyahut herkesi kendi namıyla yâd etmek (?) hiç sabık degildir ki zamir onun yerini tutmuş olsun. Tarif-i mezkûr iktizasınca onlar zamiri isimden başka bir kısım kılmışlardır. Nazima beg ise zamir "mütekellime veya muhataba veyahut gaibe delalet eden isimdir" diye tarif ederek onu isim aksamından kılmıştır. Ve filvaki "ben, sen, o, benim, senin, onun" dediğimiz vakit bunlar binefsihi manidar birer kelime olmakla isim nevinden oldukları şübhesizdir.

İzafet bahsini (lamiye) ve (beyaniye) diye nahv-i arabîden pek nakıs nakl etmişlerdir. Meful-ü bihler dahi sarih ve gayr-ı sarihe inhisar ettiği ve mütemmimat-ı cümel ve ibaratda "meful-ü leh ve fih ve mutlak" gibi daha bir takım envai bulunduğu halde onlar zikri لازم olan aksamı terk eyler müfailere (an ve ila) diye bî-lüzum kısımlar ihtira' eylemişlerdir. Nazima beg ise malumatı sahiha ve kafiye vermiştir.

Sıfat makamında musta'mel olan fiil sigalarına onların (sıla) sıla tabirine bedel Nazima beg (efal-i vasfiye) demiştir. Nahv-i Arabî

{8}

mustelihatında (sıla) ism-i mevsulün cümle-i mütemmimesi demek olmakla o namın vakıa onlara münasebeti de yokdur.

Nazima begin bu eser-i bergüzesinde bu gibi daha hayli fark ve faikiyat görölür. Bunda hem Arabî dersi alacaklar için bir doğru mebde' açılmış hem de temrinler va'zıyla fevaid-i garibe ibda' edilmişdir. Binaenaleyh bu kitab kavaidce nakıs bile olsa emsaline racihdir.

Fi muntasıf şevval sene 1301

Mekteb-i sultanî Arabî muallimi

Mehmed Zihni

LİSAN-I OSMANÎ

İKİNCİ SENESİ

SARF VE NAHİV KISMI

MUHARRİRİ

DARÜL'-FÜNUN OSMANÎ MUALLİMLERİNDEN

ALİ NAZIMA

Kıta

*Vatan evladına ağuş-ı vatan validedir
Göremez kimse lisansız vatanın evladın
Ne lisan ile aceb maderin eyler hoşnud
Şahsını bilmez ise eger lehçe-i mader-zadın
Muallim naci*

(Beşinci Tab'ı)

SAHİB VE NAŞİRİ:

TEFEYYÜZ KÜTÜPHANESİDİR

İSTANBUL

MÜRETTİBİN-i OSMANÎ MATBAASI: KOMANDİT ŞİRKETİ

1329

{10}

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Osmanlı lisanı başlı başına bir lisan ise de Arab ve Fars lisanlarından da intihal ve istifade etmiştir. Bu kitab Arabî ve Farişî [*] elfazın kavaid hususiyetinden tecerrüdle namına bazı zevabıtı havidir. Münderecatı Osmanlı lisanına dair bir takım mesail ve malumatdır ki onları marifet ve müraat ile insan lisanını ve kalemini galatdan vikaye edebilir.

Bu gibi mesailin müfredat-ı elfaza aid olanına (sarf) ve mürekkebata ve usul-ü telif-i ibarata dair olanına (nahiv) tabir olunur.

Malum olsun ki ağızdan manalı ve manasız çıkan söze (lafız) ve hasseten manalısına (kelime) denir ki isim ve fiil ve harf isimleriyle üçe taksim olunur. (isim) başlı başına manası

[*] Arabî kavaidi için iki defterden ibaret olan (Miftah ve yeni emsile) ve Farişî kavaidi için (Mebde-i tahsil-i Farişî ve ilaveli talim-i Farişî ve lisan-ı Farişî) nam eserlere müracaat olunsun.

{11}

olub o mananın zamana taalluku olmayan kelime ve (fiil) başlı başına manası olup o mananın zamana yani zaman-ı maziye veyahud hale veya istikbale delaleti olan kelime ve (harf) başlı başına manası olmayub isim ve fiile mukarenetle manidar olan kelimedir. Cümleler ve ibareler bunlardan hâsıl olur ve cümlenin tam'ül-mefhum olanına (kelam) tabir olunur.

Harf

(Huruf-u meani) ve (huruf-u mebani) isimleriyle iki kısımdır.

Huruf-u meani esma' ve efal arasında vaki olarak manidar olan harflerdir ki ona (edavat) dahi denir. Kelime aksamından olan harf işte bu nevi harflerdir. Bab-ı salis onlar için akd olunmuştur.

Huruf-u mebani kelimatı teşkil eden harflerdir. Lisan-ı Osmanîde otuz dördür:

Bunlara talim hurufu manasına olarak (huruf-u heca) dahi denir.

Elif iki nevi olup herekelisine (hemze) ve herekesizine

{12}

(Lam elif) tabir olunur; bu evsat ve evahire mahsusdur baba lafzında olduğu gibi. Harekesiz olduğu için evailde bulunmaz. Evail-i kelimatda elif namıyla yâd olunan harfler hep hemzedir.

(Hemze) nin evail-i kelimatda şekli şöyle (.) ve evsat ve evahirde böyle (.)dir. Ahmed, esre, üstün, ötre, sual, fuad, mü'min, müahhir, müevvil, sail, es'ile, bedi' cüz', menşei, münşea gibi.

Bu harfler Türkîce suret-i kitabet itibariyle ikiye ayrılır, bir kısmına (huruf-u munfasıla) ve bir takımına (huruf-u muttasıla) denir.

(Huruf-u munfasıla) kendisinden sonra başka bir harfle birleşmeyen harflerdir ki şunlardır;

(Huruf-u muttasıla) hem kendisinden evvel ve hem kendisinden sonra diğer harflerle birleşen harflerdir ki şunlardır;

(K) beş türlü telaffuz olunur (1) Katib, küfr, kafi, kelimelerindeki kaflar gibi. Bunlara Kaf-ı Arabî derler. (2) Nun gibi telaffuz olunub sağır kâf denir. Anlamak, enli kelimelerinde olan kâflar gibi (3) Ya' gibi telaffuz olunur.

{13}

igne, degnek, ege kelimelerinde bulunan kafler gibi (4) gençlik ve gündüz kelimelerinde teleffuz olunan kefler gibi ki böyle kêflere kê-i Farişî denilir. (5) Vav gibi teleffuz olunan kêflerdir. Ögünmek, dögünmek, gögünmek kelimelerinde olan kêfler gibi.

(S Z D Z A) harfleri Arabî kelimelere ve (P Ç J) harfleri dahi Türkî ve Farişî kelimelere mahsusdur.

Bu (P Ç J) harfleri ile (K - ^g) harfleri tay olunduktan sonra baki kalan yirmi sekiz harf (huruf-u şemsiye) ve (huruf-u kameriye) isimleriyle iki kısma daha ayrılır.

Mezkûr yirmi sekiz harfdan [T S D Z R Z S Ş S D T Z L N] harflerine (huruf-u şemsiye) denir. Bunların vech-i tesmiyesi (şems) kelimesinin evveline harf-i tarif olan (E-L) getirildiği vakit (L) okunur ise telaffuzda sıklet görüldüğü ve okunmazsa sıklet görülmediği içindir. Bianenaleyh mezkur harflerin isinleri evveline harfi tarif getirildikde (L)ı okuyacak olursak sıklet görüldüğü cihetle huruf-u şemsiye denilmiştir. Ettai, Essai, Eddal İLN.

[Elif B C H H A Ğ F K K M B H Y] harflerine de (huruf-u kameriye) tesmiye ederler. Bunun vechi tesmiyesi de (kamer) kelimesinin evveline harfi tarif olan (E-L) lafzı getirildiği

{14}

zaman (L) okunursa telaffuzda sıklet görülmediği ve okunmazsa sıklet görüldüğü sebebdendir. Binaen aleyh mezkur harflerin isimleri evveline harf-i tarif mezkur ilave edildiği suretde bu husus dahi aşikar olur. El-elif, el-ba', el-cim..... el-ayn, el-ha' ilanihaye

İFADE- Vakit ve sükut ve nebat kelimeleri gibi ta'-i asliyelerden maada hidayet ve dalalet gibi ta-i zaide ile hitam bulan kelimat-ı Arabîye Farisî de olduğu gibi lisanımızda dahi müsta'meldir, ancak bu gibi kelimat zeban-ı Farisî de ittırad üzere mefuz ve mektub olub bizde ise gayr-ı muttarid bir haldedir. Şöyleki; (lügat) lafzı ve (sika) ile (sıfat) lafızları ve (kefalet) ile (havale) ve (sıyanet) ile (vikaye) ve (hizmet) ile (hamiyye) kelimeleri hep birer nevi olduğu halde kimi öyle ve kimi böyle söylenip yazılmaktadır. Bunları hatten ve telaffuzen taht-ı ittırada almak üzere hikâyeyi şikâyet gibi yazıp okumanın lüzumu şimdilik havassın kabulüne taliken geçilerek elif ile hitam bulan kelimat-ı Arabîyenin resm-i hattınca lazım olan kaide-i atiyeyi beyan ile iktifa olunur.

İktida, incila, istida gibi zaten iktida', incila', istida' olub lisanımızda hasbe'l-hıffe metruk'l-hemze olarak müsta'mel olanlar ve bir de edna ve bir de mümaileyh gibi fil-asl mehmuz bulunanlar müstesna

{15}

olmak üzere elif ile hitam bulan kelimat-ı Arabîye harfi üçden ziyade olduğu ve mücerred halinde bulunduğu vakit elifleri (Y) şeklinde yazılır. Da'va, fetva, fehva, suğra, kübra, a'la, ma'na, mukteda, mustafa, müstesna. Meger ki kendinden evvel Y buluna. O halde iki Y ictima etmemek üzere elif kendi kendi şeklinde yazılır. Dünya, ru'ya, ulya, sürya.

Üç harfli olan kelimatın elifleri aslı itibariyle yazıldığından onların tashih-i resm-i hattı lügat-ı Arabîyeye vukufa muhtaçdır.

(hulya) kelimesi ki pek boş şey demek olan (ahla) lafzının müennesidir doldurucu manasına ism-i fail Arabî bulunan (mali') lafzına makrunen isti'malde (mali-i hulya) Türkîyi hasıl olmuştur ki boş kab doldurucu yahud zihnini tasavvurat-ı fariğa ile memlu kılıcı mefhumunda bir mürekkeb izafidir. Muahharan bit-tahfif (malihulya) lafzı kuruntu manasına isim olmuştur. [*]

Hareke

Ağızdan çıkan harflerin aldıkları keyfiyet-i mahsusaya (hareke) derler ki (sükûn)a dahi şamildir.

[*] Lehçe-i Osmanîde "mal-i hulyanın aslı mıla hulyadır" denmiştir.

{16}

(üstün, esre, ötre) namında üç nevi hareke vardır ki bunlara Arabca fetha, kesre, zamme denir.

Fetha ile zamme hatfin üstünde ve kesre altında resm olunur; fethanın alameti şu (.) zammenin alameti bu (.) kesrenin alameti (.)

Arabî olub da lisanımızda dahi usuü Arab üzere isti'mal olunan bazı kelimatda iki üstün namıyla bir de şu alamet (.) vardır. [*] Harfin mükerrer okunmasına alamet olmak üzere üstüne şu (.) işaret konulur; sükûna harfin üstüne şu (.) işaret atılır.

(Elif, V, H, Y) harfleri bazı kere hareke gibi isti'mal olunduklarından bunlara (huruf-u imla) [**] denir bu halde (elif) ile (H) fethaya (V) zammeye ve (Y) kesreye işaret olur. Elif daima harf-i med olub üst tarafındaki harfin fethasını izale eder. Bu halde yani bir harf-i imla harf-i med hükmünü aldıkda (harf-i müstahlef)namını alır. Aksi takdirde yani bir harf-i med harf-i imla hükmünü almadıkda

[*] Ta'zimen, Te'diben, Vakten, Mine'l-evkat, İhyanen, Ba'zen gibi hassaten ve merhameten ve mücazetten misillü ta-i zaide ile hitam bulan kelimatda elif resm olunmayub yalnız iki ufak çizgi atılır: hassaten, merhameten, mücazetten.

[**] (İmla') söyleyib yazdırmak manasına bir kelime-i Arabîye olmakla onlara (hareke-i harfiye) veyahud (resm-i hat harfi) demek daha münasibdir.

{12}

(Harf-i ma'zul) namıyla yâd olunur ve harf-i mustahlefin mevkiini ancak zevk-i selim tayin ettiği gibi harf-i ma'zul dahi kendinden sonra nun-u sakine ile biten kelimata mahsus olur.

Elifin hemze ile ictimaında yani üst tarafındaki harf-i hemze oldukda hatda şu (.) yahud bu (.) suret peyda olur. Amir, Adem, Münşeât, İlcaat. Bazı kelimat-ı Arabîye evailinde bu suret iki hemzenin ictimaından da hasıl olur. Âmal, Âfak, Âba' gibi ki bunlar bütün ifal vezninde cemi'lerdir. İmtina' manasına olan (Âbâ') ile pederleri manasında eb'in cemi' olan (Âbâ)yı ve eb ile (Âb)ı ve et ile (at)ı ve emr ile (Amir)i ve emin ile (Amin)i fark için hatda bu (.) işaretinin isti'mali lazımdır. Zammelerde: çöl (sahra) çul (at çulu) üç (ism-i aded) uç (uçmaktan emir) Ün (S Y T) un (dakik) on (ism-i aded) ön (ard mukabili) gibi mütefavit derecat vardır. Bunlara başka başka isim vermek verilen isimleri bellemek suret-i telaffuzlarına alamet olmak üzere işaret vaz' etmek vaz' olunan işaretleri öğrenmek karine ile okuyup geçmekten daha güç olduğundan lazım degildir.

Faide- Türkce lisanda (ahenk) denilir güzel bir hal vardır ki hemen hiçbir lisanda bulunmaz. O da Türkce de bir kelimenin

{18}

ilk hecesi nasıl bir ses ile başlarsa ondan sonra gelen heceler de ona uyğulu olur yani ilk hecenin sesi ince ise ötekilerin de sesi ince ve kalın ise ötekilerin de sesi kalın olur.

Bu sebeble bir kelimenin nihayetine ilave edilen haruf-u meani asıl kelimenin ahengine uyarak o da kelime hafif harekeli ise hafif sakil harekeli ise sakil okunur. Mesela haruf-u meaniden olan (de) edatı (el) kelimesinin nihayetine ilave olunduğu vakit (elde) diye hafif ve (ayak) kelimesinin ahirine ziyade edildiği zaman (ayakda) diye sakil okunur.

{19}

BİRİNCİ BAB

İsim Ve Aksamı

İsim bir kelimedir ki başlı başına manası var ve o mananın zamana taalluku yokdur. İnsan, Hayvan, Katib, Şair, Ben, Sen, Ahmed, Mehmed, Gelmek, Kalmak, Şu, Bu, Beş, Altı. Aksamı şunlardır: (İsm-i Cins) (Alem) ki (İsm-i Hass)dır. (Masdar) (Sıfat) (İsm-i işaret) (İsm-i Aded) [*]

İsm-i Cins

Cins ve mahiyeti haber veren isimdir. Kedi, Kitab gibi ki

[*] Göz ile görülebilen ve el ile tutulabilen şeylerin cümlesi isimdir. Ağaç isim midir? Evet. Çünkü ağaç görülür ve ona dokunulur. Güneş isim midir? Evet. Çünkü güneş görülür. Bundan başka cesaret, iyilik, gelmek, bulmak gibi kelimeler de isimdir ki bunlar zat ile kaim birer manaya delalet eder nitekim yirmi ikinci sayfada zikrolundu.

{20}

kedi denildikde her nevi kedi ve kitab denildikde her dürlü kitab anlaşılır [*]

İhtar-İsm-i cinsler ya (marife) yahud (nekre) olur. Evvelinde aşığıda malum olacak olan (bu, şu, o) ism-i işaretlerinden biri bulunub terkîb-i işarî suretinden bulunan veya (ma'hud) kelimesi olan isim marife, bulunmayan yahud evvelinde (bir) kelimesi olan nekre olur. Hatta evvelinde kelimat- mezkûreden biri bulunan ism-i cins ism-i has dahi adedilebilir. Zira (bu kitab, şu bağçe, o kapı) dediğimiz vakit o kitab o bağçe o kapıdan başka kitab bağçe kapı anlaşılmayıb yalnız zikr olunan kelimelerin gayrı bir ism-i maksud olmadığı görülür.

İsm-i Has

Şahıs veya şey-i muayyeni ifade eden kelimedir. Afrika ve Nil

[*] Sanatkâr isimleri, insanlar tarafından kullanılmakda bulunan eşya isimleri, hayvanat isimleri, vücudun mürekkebe olduğu eczadan beherinin isimleri, nebatat isimleri, bir nebatın mürekkebe olduğu aksamdan her birinin isimleri, meadin isimleri, dağ ve nehir ilnh. gibi coğrafya ıstılahatı ism-i cinsdir.

{21}

gibi ki Afrika kıtasından başka diğer dört kıtaya Afrika ve yalnız o nehre Nil derler. [*]

Temrin

1- Aşağıdaki isimler ne nevi isim oldukları talebe tarafından yanı başına yazılması yani (pencere) ism-i cins ve (Üsküdar) ism-i has denilmesi:

Pencere, Üsküdar, Minder, Çanak, İstanbul, Ağaç, Paris, Entari, Fes, Gömlek, Tuna, Ahmed, Rüzgar, Kış, Ali, Amerika, Kabak, Kala, Mürekkebe, Kağıd, Yaz, Tabak, Pırasa, Mangal, İskele, Edirne, Minare, Cami', Sandalye, Minber, Bahçe, Çiçek, Rusya, Eyüb

Temrin

2- Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan ism-i cinsleri bir sütuna ve ism-i hasları diğer bir sütuna yazacaktır.

Osmanlı padişahlarından Mısır ile Şam'ı fetheden Sultan Selim-i evvel, Kıbrıs adasıyla Yemen memleketini zapt eden Sultan Selim-i Sani, Fransızları Mısır'dan çıkaran Sultan Selim-i Salıdır. İstanbul şehri Fatih Sultan

[*] İnsan, şehir, köy, nehir, ırmak, çay, dağ, göl, deniz, boğaz, burun, memleket, ilnh isimlerinin cümlesi ism-i hasdır.

{22}

Mehmed hazretlerinin zamanlarından şimdiye kadar yirmi dokuz padişahın paytahtı olmuştur. Avrupa kıtasında on altı deniz olub bunlardan bahr-ı müncehid-i şimalî bahr-ı muhitî atlasî bahr-i sefid büyük ve sairleri küçükdür. Avrupa Asya ve Afrika kıtalarına berr-i atik yani eski dünya Amerika ve Okyanusya kıtalarına berr-i cedid yani yeni dünya derler. Fransa devletinin en son imparatoru üçüncü Napolyon'dur.

Temrin

3- Talebe vazife olarak beş adam beş kadın beş ülke beş vilayet beş nehir beş maden beş mücevher beş kuş beş hayvan beş ağaç beş çiçek ceviz gibi sert kabuklu ve beş şeftali gibi ince kabuklu yemiş isimleri yazacaktır.

Temrin

4- Noktalı olarak açık bırakılan yerlere şakirdan münasib kelime yazacaktır.

Kartal kuşu yırtıcı en kuvvetlisidir.

Arıdan sonra ipek böceği bütün en faydalıdır.

Altın pek nadir değilse de yine en kıymetlisidir.

..... den daha akıllı dört ayaklı bir hayvan ve dan daha çalışkan bir böcek ve dan daha tehlikeli yerde sürünen bir hayvan ve dan daha büyük bir balık var mıdır?

İstanbul'da vaki camilerin en eskisi camiidir.

Bütün 'in en güzeli gül ile menekşedir.

Şubat on iki 'in en kısasıdır.

{23

(İsm-i Cins) nevi iki kısım olub biri ism-i zat ve diğeri ism-i manadır. (İsm-i zat) ki ona (ism-i ayn) dahi denir vücud-u zatisi olandır : insan, dağ, can, ferişte. (İsm-i meani) vücud-u zatisi olmayıb zat ile kaim bir manaya delalet eyleyendir: bilmek, anlamak, bilmemek, görmemek gibi ki bunlar bilen anlayan, bilmeyen, görmeyen zat ile kaim birer manaya delalet eder. [*]

İsm-i cins ve haslardan bir kelimeli olanlara (İsm-i cins-i basit) ve (İsm-i hass-ı basit) ve birden ziyade kelimeli olanlara (İsm-i Cins-i Mürekkebi) ve (İsm-i Hass-ı mürekkebi) derler. Basitler bâlâdaki misaller olup mürekkebler dahi kahve kaşığı, ferik elması, Kadı Köyü, Tekfur Dağı, gibi isimlerdir.

Temrin

5- Talebe şu sualleri istinsah edecek ve vazife olarak onlara yazı ile cevap verecektir:

[*] Cem'e benzemeyib de manen cemi' olan ve lafızdan müfredi bulunmayan ism-i cinslere (ism-i cemi') derler: Kavm, asker, aşiret gibi.

Vahidi (Ta') ile temeyyüz eden ism-i cinslere (şibh-i cem') denir. Varak, varaka, şecer, şecere gibi

{24}

İsim neye derler? Birkaç ism-i cins sayınız? Birkaç ism-i hass sayınız? Müfred neye derler? (Vahide yani bire delalet eden kelimeye derler) Cemi' neye derler? (Birden ziyadeye delalet eden kelimeye derler) Bir ismin müfred yahud cemi' olduğunu neden tanırırsınız? (Ahirinde zaid olarak "ler" bulunan kelimeler cemi' ve bulunmayanlara müfreddir) Cemi' olarak birkaç isim sayınız? İsm-i cins neye deriz? İsm-i Hass neye derler? Huruf-u munfasıla hangileridir? Huruf-u muttasıla hangileridir? Kaç türlü kêf vardır ve hangileridir? "K" ve "Ç" ile nihayetlenen kelimeler ne olur? (Türkce olub üçden ziyade harfleri olarak harekelenir ise (K) (Ğ)a ve (Ç) (C)e tebdil olunur.) Kelime kaç kısımdır ve hangileridir?

Masdar

Bütün "ism-i meani" kısmındandır ve onlarda bir ma'nay-ı masdarî hali ve birde onun hâsılı vardır. Ma'nay-ı masdarî yazmak çizmek gibi yazan ve çizen adamlar kaim olan manaya delaletdir. Hâsıl masdar ki ona (isim masdar) dahi denilebilir yazma ve çizme gibi kaim olduğu şahısdan kat'-i nazar hariçde hâsıl olan hali ifadedir.

(Ma'nay-ı masdarî) lisanımızda (mak) yahud (mek) lafızlarıyla nihayet bulan kelimatın medlulâtıdır. (mak) ile nihayet bulan masdara (masdar-ı sakil) ve (mek) ile nihayet bulan

{25}

masdara (masdar-ı hafif) derler. Okumak, yazmak, gelmek, gitmek gibi ki masdar işte bu gibi kelimelerdir.

Atide anlaşılacağı üzere bunlar efal ve sıfat sigalarına me'huz oldukları cihetle (masdar) tesmiye olunmuşdur. Mahall-i sudur ve iştikak demektir.

Bazen bunlara (lık) (lik) ilave olunarak okumaklık, yazmaklık, gelmeklik, gitmeklik denir ise de bu gibi tabirat avam lisanında ve zureti-şi'riyyede işidilmiş şeylerdir. Bu tabiratu insan manay-ı masdarîyi tarif ve izah mevkiinde isti'mal edebilir.

(Hâsıl-ı masdar) veyahud (isim masdar) gelme, gitme ve aklık, karalık gibi kelimat ile ifade olunan meanidir ki onlara bervechi muharrer iki nevi kelime ifade etmektedir. Biri masdar sigasının ahirinden (K) veyahud (k) harfini kaldırıp yerine bir (h) getirmekle hâsıl olan sigadır. İnme, çıkma [*] digeri sıfat olan kelimata (lık) veyahud (lik) lafzını getirmekle yapılan sigadır: incelik, kalınlık.

[*] Bu nevi masdar sigaları bazı mevadda ism-i meful manasındır ki min ciheti's-siğa ism-i meful değil masdar bi ma'na mefuldür "basma, yazma, kırma, kesme" gibi ki basılmış, yazılmış, kırılmış, kesilmiş demektir.

{26}

İhtar-(lık) yahud (lik) lafzının lahik olduğu kelime, şifa, islam hıyanet gibi zaten masdar olmamak lazımdır. Mesela “Allah şifa versin” yerinde Allah şifalık versin ve mesela “müslimliği, hainliği” yerinde islamlığı ve hıyanetliği demek galatdır.

Bu kabilden olarak sıfatların ahirine müşeded Y ile bir T getirmkele yapılan kabiliyet ve makbuliyet gibi masdar-ı muhteria-ı Arabiyenin dahi fi'l-asl masdar olmamasına dikkat lazımdır. İslamlık tabiri galat olduğu gibi İslamiyet, şükranıyet, noksanıyet, ünsiyet kelimeleri de galatdır. Çünkü “şükran, noksan, üns, kelimeleri sıfat değil masdardır.

Masdarın bir de (bina-i nevi') kısmı vardır ki keyfiyet ifade eden siğa demektir. Lisanımızda o nevi' masdarlar emr-i hazır siğalarının ve tabir-i ahar ile masdarlardan (mak) (mek) lafızlarını ba'de-l-tarh kalan madde-i asliyenin ahirine bir kesre ile beraber (Ş) harfi getirmekle yapılır kıyasî siğalardır. Geliş, gidiş, oturuş, kalkış gibi ki bunlar keyfiyet meccei ve zehabı ve suret-i kuud ve kıyamı müş'ir birer kelimedir. Mesela gelişi güzel, bakışı fena, yazışı pek seri denir. Bilemek, bulamak gibi madde-i asliyenin ahiri müteharrik olan kelimatda şın dan evvel bir ya-i meksur getirilir: Bileyiş. Beyi' ve şıra manasına

{27}

olan satış, alış ve alış veriş kelimeleri almak vermek manasından olan “alış ve veriş” gibi bina-i nevi’ değil hassaten hasil-ı masdardır.

Bu iki manada bazen (Ş) yerine (M) getirilir. Yatım, çalım [*] alım, satım, içim gibi.

Temrin

6- Kelime-i atiyede mana masdarı ile hasil masdar hali ne olduğu ve bu manaların suret-i ifadesi nasıl olacağı talebe tarafından beyan olunacaktır:

Almak, bulmak, çelmek, bırakmak, alıkomak, getirmek, çizmek, yazmak, bilemek, bilmek, sermek, dizmek, bitirmek, saymak, kırmak, dikmek, atmak, yakmak, gelmek, pişirmek, yazmak, süzmek, girmek, sevmek.

Temrin

7- Talebe tarafından aşağıda ki cümlelerde bulunan iki türlü masdarın tahlili:

Benim mektebe girmem mahza ulum ve fünun tahsil etmek içindir. Benin bu kalemi kesmem senin yazı yazman içindir. Niçin biraderinizin mektebden gelmesini bekliyorsunuz onun daha mektebden gelmesine bir saat var. Hoca efendiden mücazat almamak için derslerimizi öğrenmemiz iktiza eder.

[*] Çalım lafzı yalım gibi isim dahi olur nitekim çizme lafzı dahi öyledir.

{28}

Derslerimizi güzelce öğrenmeye sa'y ve gayret etmeliyiz. Sizi bu gün burada beklememize sebep mahza mülakatınızla müşerref olmaktadır. Bu çocuklar imtihanında sorulan suallere güzel cevap vermeleri sene içinde gördükleri derslere güzelce çalışmalarından neş'et etmiştir. Sizin bu haftaki vapur ile Beyrut'a gitmeniz niçin geri kaldı. Evladım ben burada yok iken yalnız senin derslerine çalışmanı arzu ederim. Hoca efendinin bu gün vermiş olduğu vazifeyi bitirmek ancak üç saate mütevakıftır.

İhtar-İpden (ilmek) ile me'kul (kaymak) gibi bir iki kelimedenden maadada (mek) ve (mak) edat-ı masdardır. Masdar olan kelimedede onların hazfindan sonra kalan hey'et-i huruf kelimenin madde-i asliyesi ve doğrudan doğruya emir siğasıdır. Gelmekden "gel" ve oturmakdan "otur" gibi. Her kelimenin madde-i asliyesi fiil ve sıfat bahsinde tebeyyün edecek nice suret ve hey'et ile tasrif olunur ve o suretlere (siğa) denilir; cemi' (siyeğ) gelir. Okumakdan: oku, okudu, okur, okuyor, okuyacak, okuya, okumalı, okuyan.

[*] Kaymak, çakmak, tokmak, yumak gibi masdar olmayanları masdar şeklinden hatda fark etmelidir. Me'kul (etmek) ve taam demek olan (yemek) kelimelerini eylemek manasına gelen (etmek) ve (yemek) masdarlarının hakiki imlasıyla tefrik icab eder.

{29}

bazı kelimatın madde-i asliyesinden bir hece daha atılarak (ti) lafz-ı götürülür ise (hikaye-i esvat) sigası olur ki lisanımızın sia-i (genişlik) ifadesi bu cihettedir: çatırtı, çıtırdı, patırtı, pıtırtı, dırıltı, zırıltı, gürültü, vızırtı, harıltı gibi ki bunların mesadiri çatırdamak, çıtırdamak, patırdamak, pıtırdamak, dırıldamak, zırıldamak, gürüldemek, vızırdamak, harıldamaktır. Ve bazı kelimatın madde-i asliyyesine (ti) ilave olunarak bir nevi ism-i mastar sigası hâsıl olur: karartı, ağartı, kızartı, bulantı, buruntu, gezinti gibi ki bunların da mesadiri kararmak, ağarmak, kızarmak, bulanmak, burunmak ve gezinmektir.

Lazım Ve Müteaddi

Ma'na cihetiyle mastar lazım ve müteaddi olur.

(lazım) mastarın manası faalin bir hali olup gayriye tealluk etmez: yatmak, uyumak gibi.

(müteaddi) mastarın manası failin bir işi olup gayriye tealluk eder. Kesmek, kırmak gibi Ve o tealluk ettiği şey, mef'uldür. Fail ise, ma'na-ı masdariyenin kaim olduğu zattır.

Fail bahsinde mübeyyen olduğu üzere mef'ul (meful-u bih sarih) ve (meful-u bih gayri sarih) isimleriyle iki kısımdır.

{30}

mastarların ve ondan tevellüd eden failerin bir takımı yalnız meful-u bih sarîh ve bir takımı hem meful-u bih sarîh ve hem meful-u bih gayri sarîh ve bir takımı yalnız meful-u bih gayri sarîh alır.

Yalnız meful-u bih sarîh ile hem meful-u bih sarîh ve hem meful-u bih gayri sarîh alanlara (lazım) denir lazımlar mefullar iktiza etmeyip ancak bazı kelimatın emkine (mahal) ve eşhasına teaddi ve tealluku vardır. Eve girmek, bahçeye çıkmak, hana inmek falana gitmek, sana gelmek gibi.

Eğer müteaddiler yalnız meful-u bih sarîh alırsa (müteaddi-i kasır) denir. Kitabı yazmak ve eğer hem meful-u bih sarîh ve hem meful-u bih gayri sarîh alırsa (müteaddi-i kâmil) denilir kitabı hocaya vermek.

Temrin

8- talebe tarafından aşağıdaki mastarlardan lazım olanların bir sütuna ve müteaddi-i kasır olanların diğer bir sütuna ve müteaddi-i kamil olanların kezalik diğer bir sütuna yazılması:

Almak. Görmek. Gülmek. Kalkmak. Oturmak. Gezmek. Pişirmek. Sıçramak. Yalvarmak. Yazmak. Ürkütmek. Sermek.

{31}

Çıkarmak. Uzanmak. Uzatmak. Kırmak. Kesmek.
Çömelmek. Görünmek. Asmak. Çizmek. Sararmak.
Gezdirmek. Gözetmek.

Lazımı Müteaddi Ve Müteaddiyi Lazım Kılmak

Müteaddi ve lazımdan her biri (semai) ve (kıyası) olur. (Müteaddi-i semai) zatından müteaddi olan masdarlardır. (Müteaddi-i kıyası) fi'l-asl lazım olub edat-ı teaddiye ilavesiyle müteaddi kılanan masdarlardır. Türkcede edat-ı teaddiye (T) harfiyle (dır) lafzıdır.

Kaide

Lazımı müteaddi kılmada kaide madde-i asliyeye (t) harfi veyahut (dır) lafzını ziyade etmektir. Edat masdarın makabli sakin olan kelimelerde ale'l-ekser (dır) lafzı getirilir: durmak, durdurmak. Gezmek, gezdirmek. Müteharrik olanlara (t) harfi getirilir: uyumak, uyutmak. Erimek, eritmek.

Edat-ı masdarın makabli sakin olub da madde-i asliyenin harfi kesir olursa yine (t) getirilir: Oturmak, oturtmak. Sararmak, sarartmak. Yatmak ve bitmek ve çıkmak ve akmak ve demek ve kalkmak ve sapsmak ve sarmak ve kokmak ve içmek ve uçmak ve artmak ve aşmak ve üşümekve batmak ve pişmek ve düşmek ve şaşmak ve taşmak ve doğmak ve ve doymak ve kopmak ve kaçmak ve geçmek kelimelerinin müteaddisinde yatırmak ve bitirmek ve çıkartmak

{32}

ve akıtmak ve dedirmek ve kaldırmak ve sapıtmak ve sarkıtmak ve kokutmak ve içirmek ve uçurmak ve artırmak ve aşırnak ve üşürmek ve yatırmak ve pişirmek ve düşürmek ve şaşırnak ve taşırnak ve doğurmak ve doyurmak ve koparmak ve kaçırnak ve geçirmek denilmiştir. Böylece müteaddi kılınan lazımlar müteaddi-i kasr olub bunları müteaddi-i kâmil yapmak için bir kat daha edevat-ı teaddiye ilave olunur. Şöyleki; evvela (dır) lafzıyla müteaddi kılınmış olan lazıma (t) ve (t) harfiyle müteaddi kılınmış olana (dır) getirilerek failin işi bir vasıta ile icra olduğunu anlatır. Gezdirmek, gezidirtmek. Dürtmek, dürtürmek, dürttürmek. Bazen birer edat-ı teaddiye daha ilave edilerek yani (t)den (dır), (dır)sonra (t) getirilerek bir kat daha müteaddi kılınmış failin işi bir vasıtanın vasıtasıyla icra olduğunu gösterir. Durdurtmak. Gezdirtmek.

Müteaddiy-i semaiye dahi edat-ı teaddiye ilave olunub eger zatından müteaddi-i kasr ise müteaddi-i kâmil olarak bir vasıta gösterir; Örtmek, örtdürmek. Ve bittekrar edat-ı teaddiye konuldukda vasıtanın birden ziyade olduğunu gösterir. Örtdürtmek. [*]

[*] Bazı müteaddi-i semaiye (zir) ilavesi ile müteaddi-i kasr iken müteaddi-i kâmil olur. Emmek, emzirmek.

{33}

Temrin

9- Talebe Aşağıda ki lazım masdarları müteaddi kılacak ve bunlar müteaddi-i kasr olur ise müteaddi-i kâmil yapacaktır. Durmak, kalmak, kalkmak, yatmak, uyumak, akmak, yürümek, çıkmak, sararmak, kanamak, yakmak, ağlamak, vurmak, gülmek, inmek, uzanmak, erimek, demek, binmek, yatmak, bağırarak, ölmek, acılamak, susmak, çökmek

Temrin

10- Talebe aşağıdaki mastarlardan lazım olanları bir sütuna ve müteaddi olanları diğer bir sütuna yazacaktır.

Bulmak, gelmek, gitmek, kesmek, çizmek, görmek, uzanmak, uzatmak, küsmek, bakmak, gülmek, durmak, çağırarak, süpürmek, saymak, ölmek, bitirmek, kanmak, katmak, esmek, bezmek, usanmak, almak, satmak

(Lazım Semai) zatından lazım olanlardır. Yatmak, kalkmak,

(Lazım Kıyasi) kaide ile yapılanlardır

KAİDE: Bir müteaddiyi lazım yapmada lazım edat mastardan evvel bir nun yahut bir şın ilave etmektir ki buna (mutavaat) failine (mutavı') derler. Gezmek, gezinmek, sarmak, sarınmak,

{34}

savmak, savışmak, katmak, katışmak. Şın harfi bazen manay-ı müşareketi [*] müfid olup o halde dahi kelime lazım olur gerek aslı da lazım olsun: vurmak, vuruşmak, dövme, dövüşmek. Mutavaat bazı kere lam ilavesiyle de olur. Gücenmek manasına olan kırılmak gibi

Temrin

11- Talebe aşağıdaki mastar lazımadan!!! Semai olanlarının altına bir çizgi ve kıyasi olanlarının altına iki çizik çizerek temrini istinsah edecektir:

Gelmek, yatmak, görünmek, ağlamak, uzanmak, oturmak, sararmak, kalkmak, yanaşmak, sataşmak, sunmak, sinmek, sürünmek, akmak, çıkmak, çekinmek, binmek, kaçınmak, inmek, kalmak, bağırmaq, gülmek

Malum Ve Meçhul

Müteaddiler malum ve meçhul olur. Lazımlar yalnız malum olabilir.

[*] ve bazen nefs-i kelimededen olup mütaveat müşaraketden hiçbirini ifade etmez. Sataşmak ve savaşmak ve bazen hem nefs-i kelimededen ve hem edat-ı müşareket olur. Yanıp tutuşmak ile el tutuşmak gibi.

{35}

malum faile nisbet olunanlardır. Kesmek, kırmak gibi ki kesen ve kıran adama nisbet olunmuştur. Meçhul mefula nisbet olunanlardır: kesilmek, kırılmak gibi ki kesilen ve kırılan şeye nisbet olunmuştur.

Kaide: Bir mastar malumu meçhul kılmada kaide eğer madde-i asliyyenin ahiri müteharrik veyahut lam olmazsa (L) getirilir. Kesmek, kesilmek, kırmak, kırılmak, kesme, kesilme, kırma, kırılma, kesiş, kesiliş, kırış, kırılış. Ve eğer madde-i asliyyenin ahiri müteharrik ve lam olursa (nun) ilave olunur. Çiğnemek, çğnenmek, bulmak, bulunmak gibi.

Temrin

12- Talebe aşağıdaki mastarları meçhul kılacaktır. Görmek, almak, satmak, gömmek, istemek, oturtmak, kestirmek, tutmak, kazmak, dizmek, aşırmaq, kazanmak, serpmek, kasmak, bilmek, sezmek, biçmek, içmek, gezmek, atmak, katmak, kırpmak, süzmek, bekleme, sürmek

Tenbih-Edat olan (te) ler edavattan bir şeye muttasıl oldukları vakit (de)ye kalbolundukları gibi meçhullerde dahi (de) olunurlar veyahut alahale bırakılırlar. Aradılmak ve aratılmak, arıılmak ve arıtılmak.

{36}

eylemek manasına olan etmek mastarının (te) si meçhullerde dala (de)ye kalbolunup (edilmek) denir ise de kakmak müradifi olan itmek mastarının (te) si dala kalbolunmayıp meçhulde itlemek denilir.

Temrin

13- Talebe tarafından vazife olarak madde-i asliyyesi (te) ve (cim) ve (ra) ve (şın) harfleriyle nihayet bulan mastarların her birinden onar adet mastar yazılacaktır.

Meçhul ile mutavvün nun harfiyle olanlardan lâfzen farkı olmayıp manaen farkı şöyledir ki: fail ile kaim olan manalar mutaveat ve meful ile kaim olan manalar meçhuliyetdir. Yıkanmak ve görünmek gibi ki bunlar yıkanan ve görünen zatın hali olmakla mutavvü “çamaşır yıkamak” tabiri meçhuldür. (ağarmak) lafzı ağartmanın mutavvüdür.

Mesadir-i Mürekkebe

Lafız cihetiyle mastar (basit) olduğu gibi (mürekkebe) dahi olur.

{37}

basit şimdiye kadar yazılmış ve okunmuş olduğu vecihle almak, bulmak, görmek, kesmek gibi olan sigalardır.

Mürekkebe Dört kısımdır.

1- isimlerin ahirine bir lam-ı meftuha ilave ettikten sonra edat-i mastarî getirmekle olur ve o lam-ı meftuha mesadir-i sakilede (la) mesadir-i hafifede (le) şeklinde yazılır. Tuz, tuzlamak, şamar, şamarlamak, şeker, şekerlemek bunların cümlesi müteaddidir. Eğer lamdan sonra nun ziyade edilirse meçhul veya mutavi' olur. Şekerlenmek ve tuzlanmak (ısmarlamak) kelimesi basitdir.

Mastar-ı mürekkeb Birde sıfatların ahirine (lam) yahut (le) veyahut (leş) veya (laş) lafızlarını ba'del ziyade edat mastarî getirmek ile olur ki onlar lazımdır. Topal, topallamak, züğürt, züğürtlemek, zengin, zenginleşmek, fena, fenalaşmak, "yakınlaşmak" kelimesi tahfif olunarak (yaklaşmak) olur. Şu iki suretin haricinde bu nev i den daha bazı mesadir-i mürekkebe vardır: temelleşmek, evlenmek, kederlenmek, ferahlamak. Emsile delaletiyle sabit oluyor ki (leş) yahut (laş) lafızları elfaz-ı Türkîde mana-i hudusü müfiddir.

2- Aşağıda göreceğimiz sıfat semailerin ahirine

{38}

hafiflerde (len) ve sakillerde (lan) yahut (let) ve (lat) ilave ettikten sonra edat mastarı getirilmekle olur fakat (len) ile gelenler lazım ve (let) ile gelenler müteaddidir. Güzel, güzellenmek, tatlı, tatlılanmak, güzelletmek, tatlılatmak, yükselenmek, sivrilenmek, kelimeleri tahfif olunarak yükselmek, sivrilmek denir.

3- Mastar-ı istitaatdır ki edat mastarı (he) ye tebdil eyledikten sonra (bilmek) mastarıyla terkib olunup yapılan mastarlardır. Almak, alabilmek, gelmek, gelebilmek Eğer edat mastarın makabli harekeli olursa (he) den evvel bir (ye) ziyade kılınır. Arayabilmek, okuyabilmek.

Menfiler: Alamamak, gelememek, arayamamak, okuyamamak.

4- Mastar-ı isti'caldır ki edat-ı mastarın hazfindan sonra madde-i asliyyenin ahirine bir (ye) ziyade etmekle beraber (vermek) lafzıyla terkib olunan mastarlardır. Almak, alıvermek, gelmek, gelivermek Eğer edat mastarın makabli harekeli olursa (ye) den evvel bir (ye) daha ziyade kılınır. Arayıvermek, okuyuvermek.

Menfileri: Alıvermemek gelivermemek, arayıvermemek, okuyuvermemektir.

İhtar - Etmek, eylemek mastarları mesadir ve esma i arabiyye

{39}

ile ve bazen sıfat-ı Türki ile ve olmak mastarı hem arabi ve farisi ve hem Türki sıfatlar ile ve bazen failer ile terkip ederek mesela ikram ve hediye etmek ve ihsan eylemek ve iyi etmek ve hain olmak ve hamuş olmak ve zengin olmak ve yazmış olmak denir.

Fiil ile terkiyinden indet-tasrif efa'l-i zamaniye sigaları hâsıl olur. Yazmış oldu, olacak, oluyor. Bunların menfilerinde edat-ı nefyi her iki tarafa getirmek caizdir. Yazmamış oldu yahut yazmış olmadı.

(Kılmak) mastarı hem sıfat ile ve hem isim ile terkip eder: mebhut kılmak ve hediye kılmak.

Bazı mesadir kendi mefulleri ve bir takım mesadir dahi müteallak-ı fiil mütemmimat-ı Cümleden olan hal sigaları ile terkip edip mesela namaz kılmak, ateş yakmak, gönül yapmak, müteessif durmak, gamkîn oturmak, aç kalmak, çıplak yatmak denir. Bunlar mesadir-i mürekkebe değil, kelimat-ı mürekkebedir. Şu kadar ki bazı mefailin edatları metruk oluyor demektir: zekât vermek, namaz kılmak, oruç tutmak, yazı yazmak, yapı yapmak, ders okumak, su içmek, yemek yemek. Bunların hususi hallerinde zekâti vermek, namazı kılmak, orucu tutmak, yazıyı yazmak, yapıyı yapmak, dersi okumak, suyu içmek, yemeği yemek denir. Evvelkiler nekre ve ikinciler ma'rife halidir.

{40}

İstemek mastarının mahsulu olan fiiller ile terkiib eden mesadirden mefulu bih edatı daima metruk olur. Gelmek ister, görmek istedi, yazmak istersin.

Bir de (kalmak) mastarının evde kalmak, hayrette kalmak gibi zarflar ile olan ictimainden başka bir terkiibi daha vardır. Kalakalmak, bakakalmak, durakalmak, gibi ki iltizâmilerle terkiib etmiş ve manay-ı veleh ve hayreti ifadede te'kid ve mübalağayı müfid bulunmuştur.

(Durmak) mastarı veya müştakatı bir fiil-i iltizamî ile terkiib ederse manay-ı ibtida ve şuruu müfid olur. Mesela (yazadurmak) yazmaya başlamak demek olup (sen yazadur ben gelirim) denildikte dahi sen yazmaya başla demektir.

Manay-ı devam ve istimrarı “ola gelmek ve söyleye görmek” gibi tabirat ile durmak mastarının müştekatından e'fal-i rabtiye ve atfiye suretinde kullanılan kelimattadır. “Yazıp durdu, yazdım durdum, bağırdık durduk. Hasseten (çıka gelmek) tabiri mana-i müfaceyi yani ansızın zuhur etmeyi müfiddir.

Lisanda fiil-i iltizâmilerle bir de yazmak mastarının terkiibi vardır ki mukarebeyi ifade eder. Düşe yazmak, İstanbul isti'malinde bu mana mastarına münhasır olup sair tasrifatta mesela az kaldı

{41}

düşüyor idi yahut düşecek idi denir.” Düşe yazdı, kırıla yazmış, gibi tabirat bizce gayri ma’ruf gibidir.

Temrin

14- Talebe aşağıdaki isimlerinher biriyle birer master teşkil edecektir.

Kamçı, yağ, mih, çivi, bez, kağıt, sürme, cilt, astar, ter, eyer, fırça, cila, su, gül, hasır, sıva, sabah, akşam, evet, kurşun, tutkal, kış, taş

Temrin

15- Talebe aşağıdaki masterların her biriyle master-ı istitaat ve master-ı isti’cal teşkil edecektir.

Bilmek, anlamak, sormak, göndermek, sallamak, toplamak, düşürmek, döndürmek, açmak, saçmak, dökmek, esmek, ezmek, asmak, getirmek

Temrin

16- Talebe aşağıdaki sıfatlardan lazım ve müteaddi master teşkil edecektir.

Acı, sert, büyük, kolay, zayıf, çirkin, cesur, fena, kâmil,

{42}

uslu, kötü, taze, derin, düz, yüksek, alçak, temiz, semiz, beyaz, dar, geniş, akıllı, uzak, yakın, tenbel

Müsbet Ve Menfi

Mastarlar ve onlardan doğan fiiller ve sıfatlar müsbet ve menfi olur. (müsbet) kendisinde varlık manası olan mastarlar, (menfi) kendisinde yokluk manası olan mastarlardır.

Kaide - Bir mastarı menfi yapmada kaide edat mastardan evvel bir (mim) ya (me) ziyade kılmaktır. Gelmek, gelmemek ya gelmemek, almak, almamak Mastar-ı sakiller menfi kılındıkta menfi edatı olan (mim) den sonra bir elif yazmalıdır.

Temrin

17- Talebe şu mastarları menfi kılacaktır:

Bilmek, anlamak, sormak, göndermek, sallamak, toplamak, düşürmek, döndürmek, açmak, dökmek, esmek, ezmek, asmak, getirmek, düşünmek, inlemek, dinlemek, kokunmak, savurmak, kavurmak, devirmek, üfleme.

{43}

Sıfat

Zat maal-vasfa yani hem zata ve hem onun bir sıfatına delalet eden isimdir. [*] Katib, tacir, kör, topal, Şamlı, çiçekli gibi ki yazı yazan ve ticaret eden ve görmeyen ve aksayan ve Şam şehrinde olan ve çiçeği bulunan demektir. İşte bunlardan hem birer zat hem de birer hal ve sıfat anlaşılmaktadır. Bu sarfen yani müfredat itibariyle sıfatdır. Nahven yani mürekkebat itibariyle sıfat: Bir ismin hal ve keyfiyetini bildiren lafızdır ki o isme (mevsuf) denilir.

Sıfat elfaz-ı Türki”de daima mevsuftan evvel gelir ve sıfat ile mevsufun ikisine birden (terkib-i tavsifi) denir. Yüksek minare, alçak dam, topal Hasan gibi ki yüksek, alçak, ve topal kelimeleri sıfat olup bunlar mevsuf olan minare dam ve Hasan kelimelerinden

[*] Sıfatlar şöyle bir takım kelimelerden ibaretdir:

- 1- Sarı, mavi, kırmızı, yeşil elnihaye gibi elvana dair olanlar
- 2- Büyük, kuvvetli, şişman, zayıf, kör, topal ilânihaye gibi vücudun evsaf ve uyubuna dair olanlar
- 3- İyi, güzel, uslu, yaramaz, tenbel elnihaye gibi ahlak ve tabiiyatın ahvali ve noksanını gösterenler
- 4- Yumuşak, sert, uzun, enli, yüksek ilânihaye gibi eşya-i mütenevvianın nasıl olduklarını irae edenler

{44}

evvel gelmiştir. Uslub-u Arabî ve Farsî'de sıfatın muahhar geldiği de olur. Mürîd-i hüşyar ve şair-i mahir. Ancak sakalı şerif [*] ve terkiib-i izaf suretinde surç-i lisan [**] ve hareket-i altmışlı [***] ve şerefvar-ı dü-şerefsudur gibi mürekkabatın sıhhati ve tahlilde yeri yoktur. Yalnız, (molla) (efendi) kelimeleri Türkiye'de hem mevsuftan evvel ve hem sonra vaz' olunabiliyor. Mezkûr kelimeler mevsuftan evvel vaz' olunursa telkibi ve sonra vaz' olunursa ta'zimi müfid olur. Molla Hasan, Hasan Molla, Efendi Baba, baba efendi

Sıfatlar bazen mürekkeb olur: Mai gözlü, esmer yüzlü, fena huylu, yemeği temiz, eli açık, ihsanı çok

İhtar - Sıfatlar yalnız kullanıldıkları vakit mevsufları mahzuf sayılarak kendileri isim itibar olunur. "Faideliyi hoşâ tercih ederim" gibi ki "faideli şeyi hoş şeye tercih ederim" demektir.

Türkçe sıfatların bir kısmı (semâi) ve bir kısmı (kıyasi) dir.

Semâi - İşitip bellemeğe zabt olunan ve yekdiğerine kıyas

[*] Ahval-i isim bahsine müracaat oluna

[**] Sürçmek masdarındandır ki hayvanın ayağı kaymak demektir.

[***] Tarik-i İlmiye meratibindedir.

{45}

olunamayan kelimelerdir: Büyük, küçük, uzun, kısa, zengin, züğürd, güzel, çirkin, çevik, dargın, uyanık, bunlara (sıfat-ı semaiye) ve (sıfat-ı müşebbehe) ta'bir olunur. Semai olmakla beraber bir takımında bazı mertebe ittırad vardır. Alışkan, unutkan, utangan, solugan, sokulgan ve şaşkın, yangın, yaygın, kaçkın, pişkin, keskin, girgin, sapkın, coşkun, düşkün, yorgun.

Sıfatların Manasındaki Derecat

Sıfatların manasında (adi, tafdil, mübalağa, taklil) isimleriyle dört derece vardır.

Sıfatlar kendi hallerinde bulunduğu vakit (sıfat-ı adiyeye) ismi alır: Büyük, küçük, yeşil, uzun, doğru, ince gibi

Manasında Fazl ki ziyadelik demektir, olan sıfatlara (sıfat-ı tafdiliye) denir. Bu husus için sıfatların evveline (daha, ziyade) edatlarından biri getirilir. Daha büyük, daha uzun, ziyade küçük, ziyade kısa gibi.

Sıfat-ı tafdiliye iki mevsuftan birinin diğerinden gerek hal

{46}

ve gerek keyfiyetçe daha fevkinde veya daha dununda olduğunu gösterir. Üsküdar Kadıköyünden daha büyüktür. Nur-u Osmaniye Cami Süleymaniye Camiinden daha küçüktür gibi.

Manasında mübalağa ki ifrat ile ziyadelik demektir olan sıfatlara (sıfat-ı mübalağa) namı verilir. Bu husus için de sıfatların evveline (en, pek, çok) kelimelerinden biri getirilir. En cesur, pek terbiyeli, çok pahalı gibi

Sıfat-ı mübalağaya daha kuvvet vermek için sıfatın ilk harfi harekesiyle veya hareke yerini tutar harf imlasıyla aşağıda malum olacağı üzere elfaz-ı müekkededen biri alınıp mezkûr sıfatın evveline ilave olunarak (sıfat-ı müekkede) teşkil olunur. Yemyeşil, mos mor, besbelli, kıp kızıl gibi

Manasında killet ki azlık demektir, olan sıfatlara (sıfat-ı takliliye) derler. Bu da üç türlüdür: (1) Sıfatların ahirine (ce) ziyade edilir: İrice, yüksekçe, güzelce, çirkince gibi. (2) Nihayeti (ka) ya da (ke) olan sıfatların (ka)ve (ke) lerinden evvel (re) ziyade ettikten sonra (re) nin makabline de eğer lüzum varsa münasib bir harf imla ziyadesiyle meydana getirilir. Küçük, küçürek, ufak, ufarak, alçak, alçarak (3) bazı sıfatların nihayetine (trak) ya da (terk) ilavesiyle hâsıl olur: mavimtrak, ekşimtark gibi

{47}

Temrin

18- Talebe tarafından aşağıdaki kelimelerden doğrudan doğruya isim olanlarının altına bir çizgi ve ismin sıfat kısmından olanlarının altına iki çizgi çizilmesi:

Zengin, kör, çolak, kalem, kitap, sağır, çirkin, güzel, sersem, şamdan, çömlek, keskin, ezik, kırmızı, ahmak, yeşil, sarı, baygın, hokka, temiz, uygun, sünger, ekmek, siyah, şaşkın, odun, beyaz, yazı, tenbel, kâğıt, safra, kısa, azgın, sandalye, mor, topal, mai, al, biber.

Temrin

19- Aşağıdaki iki çizgi arasındaki vakıa sıfat ile mevsuflar talebe tarafından üç sütuna ayrılıp birinci sütuna yukarıdaki kaide mucibince doğru olanların ve ikinci sütuna yanlış olanların ve üçüncü sütuna yanlış olanların ba'del- tashih yazılması:

Sarı kuş, kırmızı mürekkeb, hokka sarı, mor iplik, adam topal, entari kısa, mai gözlük, defter temiz, tenbel adam, beyaz kâğıt, biber yeşil, sersem herif, yumuşak sünger, çocuk ahmak, taze ekmek, direk uzun, masa mücella, el çolak, sert tütün, kadın çirkin, kulak sağır

{48}

Kıyas - Kaide ile bellenen kelimelerdir ki, ism-i fail, ism-i meful, ism-i mensub, ism-i tasğir isimleriyle dört kısımdır:

1- (İsm-i Fail): Masdarın manası kendisiyle kaim olan zata gösteren sigadır ki masdar malumlardan (mak) yahut (mek) hızf olunarak hafiflerde bir (ne) sakillerde bir (an) ilavesiyle yahut (-inci) ziyadesiyle olur: Gelen, kalan, gelici, kalıcı. Edat masdarın makabli (te) ise alel-ekser (de) olur: işitmekden işiden ve işiten ve gitmekden giden ve işidici ve işitici. Eylemek müradifi olmayan etmek bundan müstesnadır ki onda daima “iten” ve “itici” denir.

Bazı ism-i Arabinin ahirine (ci) lafzı ilavesiyle de ism-i fail sigası hâsıl olur. Kiracı, duacı, mektubcu, tezkereci. Bu nevi ism-i failerde ism-i Arabinin sıfat olmaması lazımdır. Mesela tertibci veyahut mürteb yerinede mürtebci demek ğalatdır.

İsm-i failin kıyas ve ittıradı üzere her masdardan teşkili nâkabil bir sigası vardır ki ona (mübalağalı ism-i fail) denir. O da masdarın manası ile bir zatın devam üzere, ittisafını gösterir. İşitgen, çalışkan, bilgiç, dalgıç

Tenbih - Madde-i asliyenin ahiri müteharrik olduğu mahallerde

{49}

(elif) ve (nun) ve (ici) den evvel bir (Y) ziyade kılınır: Sevilen, arayan, arayıcı. Menfilerde dahi böyledir.

İhtar - Lisanımızda (ci) ile hitam bulan kelimeler ale'l-ıtlak ism-i fail olmayıp onların ashab-ı sanaia dair olanları (siğâ-i nisbet)dir. “kasab, bakkal, hamal, debbağ” gibi Arabîden fa'al vezni nasıl nisbetden ise “etmekci, sucu, şekerçi” gibiler de lisanımızda siğâ-i nisbetde ma'duddur. Farîside bu manayı (ban) lafzının lahik olduğu kelimeler ifade eder: bağban, şeterban gibi. İsm-i fail Arabîlerde dahi daima (ci) ile tercümeyle lüzum yokdur.

(Aşçı) lafzı yemekci manasına olub (aş) ile (ci)den mürekkebirdir. Bazı müzariler ism-i fail yerinde istimal olunur: Akar çeşme, güler yüz gibi ki akan çeşme ve gülen yüz demektir.

Sıfat-I Müşebbeheden İsm-İ Fail Binası

Büyük “büyüyen” küçük “küçülen” eksik “eksilen” uzun “uzayan” kısa “kısalan” zengin “zenginleşen” zügürt “züğürtleşen” topal “topallayan”

{50}

şişkin “şişkinleyen” uyanık “uyanık” dargın “darılan” cıvık “cıvıyan” gibi ki bunların masdarı şunlardır: Büyümek, küçülmek, eksilmek, uzamak [*] kısalma, zenginleşmek, züğürtleşmek, topallamak, şişkinlemek, uyanmak, darılmak, cıvıymak

2- (İsm-i neful) masdarın manası kendisi üzerine vaki’ olan zatı gösteren siğadır ki masdar-ı mechullerden (mek) yahud (mak) hazf olunarak hafiflerde (N) ve sakillerde (AN) veyahud (Mış) ilavesiyle olur: Bulunan, sevilen, çalınmış

3- (İsm-i mensub) bir mahalle veya bir kavme nisbeti ifade eden isim demektir. Lisanımızda iki nevi ism-i mensub vardır. Biri Arab kaidesi üzeredir ki ahirinde ha-i resmiyesi olmayanlara bir ya-i müşeddede ve ha-i resmiyesi olanlara mezkur ha-i resmiyenin hazfindan sonra bir ya-i müşeddede ilave olunur: Arabî, Farişî ve Mekkî ve Medenî

(Fransa) ve (Bursa) gibi kelimatın ahirindeki eliflerin Arabîde hem hazfi hem vava kalbi ve hem elifden sonra bir vav

[*] Bu kelime hem çekib uzamak ve boylanmak ve hem uzak olmak manalarıdır üçüncü manada uzaklaşmak muhaffefidir.

{51}

zammi ile beraber ya-i müşeddede ziyade edilir: Fransî, Fransevî, Fransavî; Bursî, Bursevî, Bursavî.

(Fransa) ve (Bursa) yazıldığına göre bunların ism-i mensubu bundan evvelki kaide mucibince olmak lazım gelir: Fransî, Bursî.

Diğeri (Li) yahud (ce) lafzıyla hitam bulan isimlerdir. Bağdatlı ve Türkce ve Fransızca.

Arabî ism-i mensub edatı olan ya-i müşeddede ile Türkce edat-ı nisbetin ictimai caiz olamaz. Mesela Arabîce ve Farişîce denmeyib Arabî ve Farişî yahud Arabca ve Farsca denir. (Farişîce) tabiri diyar-ı Farsa mensub kavimce demektir. Acizî ve çakeri gibi kelimelerde manay-ı acz ve abdiyyette mübalağayı ifade için ya-i nisbet ziyade edilmiştir.

(Lu) lafzı dahi Türkcede ism-i mensub edatı olub İstanbul şivesinde devletlû, seadetlu, izzetlu, ref'etlû gibi elkabdan maada müstamel değil ise de sakil harekeli kelimatda kullanılması telaffuzdan sikleti izale eder: boylu, huylu, köylü gibi.

Bazı mesadirden edat-ı masdar olan (mak) yahud (mek) atılarak madde-i asliyeye (li) yahud (lu) ilavesiyle bir nevi' (sema-i ism-i meful) sığası [*] teşkil olunur şöyleki:

[*] Buna (hikâye-i ahval) sığası da denilir.

{52}

Madde-i asliyenin son harfi harekeli olanlara (lı) ilave olunur: Kapamaktan kapalı.

Madde-i asliyenin son harfi harekesiz olub ilk harfi meftuh veya meskur olanlara bir (Y) ile beraber (li) yani (ili) ve mazmum olanlara (V) ile beraber (li) yani (veli) ziyade edilir. Dizmekden dizili, gömmekden gömülü(i) ya gömülü Edat-ı masdarın makabli (la) yahud (le) olan mesadirden edat-ı masdar ile birlikde (la) yahud (le) atıldıktan sonra yalnız (li) zamm edilir. Saklamaktan, saklı. Gizlemekten, gizli.

İhtar - (şaftali(ü)) ve (zerdali(ü)) kelimeleri Farîsi olmakla onların ve bir de Türkce (dolu) kelimesinin vavları tağyir olunamaz. (havlu) kelimesi (hav) ile (li) den mürekkeb ve ism-i mensub sığasından menkul bir isimdir: hamam havlusu, yüz havlusu, yemek havlusu denir.

“Ev havlusu” (avlu) “cami havlusu” tabirlerine gelince bu (havlu) cevanib manasına olan (havl) lafz-ı Arabîsinin Türkce muzaaf suretinden azmadır ki evin çevresi yerinde vaktiyle biri “evin havlı” demiş ise git gide (Y) nefsi kelimededen

{53}

zannolunmuştur. Nitekim “bazı” ve “ekser” kelimelerinde de hal böyle olmuştur.

(Evli) kelimesi müteehhil manasında mecazen ismi mensubdur.

(Belli) kelimesi zahir manasında sıfat-ı semaidir. Menfisinde belli değil denir. (misillü) yahud (misilli) kelimesi (gibi) manasında doğru değildir (misli) demelidir.

Evli (haneli) merhametli tabirlerinde olduğu gibi esma ve ahvale lahik olan (li) lafzı edat-ı ittisaf olub sahib-i hane ve sahib-i merhamet manasıdır. Menfilerinde “evsiz, merhametsiz” denir.

Tatmakdan taam manasına isim olan tat kelimesi lezzet ve halâvet manalarına dahi geldiğinden (tatlı) lafzının mukabilinde yerine göre (tatsız) ve yerine göre (acı) denir.

İsm-i mensub veya ittisaf edatı olan (li) yerinde (ce) ve bilakis (ce) mahallinde (li) kullanılamaz. Mesela Bağdadlı yerinde Bağdadca ve Fransızca yerinde Fransızlı denemez. “Bağdadca, buraca, insafca, merhametce, bence, sence” gibilerinde (ce) lafzı edat-ı nisbet değil edat-ı tariftir. Bağdad da, burada yahud Bağdadın ve buranın halkına göre, inde'l-insaf, benim nezdimde senin yanında demekdir. Edat-ı nisbet olmadığı içindir ki edat-ı

{54}

cemi'nin tavassutunda bir kelimedede edat-ı nisbet ile ictima' eder. Bağdadlılarca gibi ki Bağdadîler nezdinde demektir.

Anadolu ve Rumeli lafzlarında inde'l-nisbe Y ler hazf olunarak Anadolulu ve Rumelili denir. Çivi ve kamçı gibi ahiri lamsız olarak (Y) harfini havi olanların Y sı hazf olunmayıb çivili ve kamçılı denir.

Emsile: Mekkî bir ayet, Medenî bir sure yahud bir ayet-i Mekkiye ve bir sure-i Medenîye, Mısırlı bir adam, Fransızca bir kitap, çivili bir tahta, kamçılı bu değnek, Anadolular ödekdir, Rumelililer dönekdir

İsm-i mensublar sıfat olmakla zaten sıfat olan kelimedden yapılamaz mesela güzelli ve hainli denemez. Meger ki (li) lafzı edat-ı teb'iz veya tenvi' olarak gelmiş ola irili, ufaklı, güzelli çirkinli, sıcaklı soğuklu gibi ki kimi iri kimi ufak, kimi güzel kimi çirkin, kimi sıcak kimi soğuk demektir. (li) ve (ce) lafızlarının mana-i sairesi fiil babının evahirinde mezkûrdur.

4- (İsm-i tasğir) bir şeyin sağir veya hakir olduğu ve yahud şayan-ı muhabbet ve merhamet bulunduğunu gösteren kelimedir ki

{55}

isimlerin ahirine (cek) yahud (cak) [*] ve (cağız) ve (ceğız) ilavesiyle olur:

Tepe ve tepecik, fıçı ve fıçıcık, eşekceğız, atcağız.

Fi'l-asl Farîsi ve edat-ı tasğir olan (çe) lafzı dahi sıfatların ahirinde bir nokta ile Türkce olarak edat-ı tasğir olur: Hafifce, azca, çokca

Sıfat-ı kıyasıyeye beşinci olmak üzere bir takım sıfatlar daha vardır ki onların bazıları isim olarak kullanılır. Kaidesi edat-ı masdarın hazfindan sonra madde-i asliyeye (ka) yahud (ke) harfi getirib makablini meksur okumaktır. Kırık, çıkık, gedik, çekik, kayık, kısık, yanık, çalık, yayık, yapışık gibi ki bunlar bütün kırmak ve çıkmak ve gitmek ve çekmek ve kaymak ve kısmak ve yanmak ve çalmak ve yaymak ve yapışmak masdarlarından yapılmıştır.

(Delik) kelimesi dahi bu neviden olmakla onun da resm-i hattı gedik ve kertik gibi Y sız olmak lazım gelir ise de isim olarak dahi istimal olunduğundan ismiyetini i'lamen böyle yazılmış ve delikli taş veya tahta diye tavsif edilmekte bulunmuştur. Yakışmaktan (yakışık) kelimesi ise ism-i mahz olub (li) lafzıyla sıfat yapılarak (yakışıklı) denilmektedir.

[*] Bazı sıfatların ahirinde ilave olunan (cek) ile (cak) edat-ı tasğir olmayıb edat- mübalağadır: İncecik, körpecik, kısacık

{56}

Temrin

28- Talebe aşağıdaki kelimelerin hangisi ism-i fail ise altına bir çizgi ve hangisi ism-i meful ise iki çizgi çizecektir:

Gelen. Bulan. Alınan. Alan. Kılınan. Satılan. Satan. Gülen. Bulunan. Görücü. Söylenici. Görmüş. Görülmüş. Sorulan. Kıran. Alınmış. Girilmiş. Girilen. Doğrayıcı. Dinlemiş. Almış. Gören. Görülen. Bitirmiş. Bitirilmiş. Bitirilen. Dolduran. Bulduran.

Temrin

21- Aşağıdaki isimler kaç türlü ism-i mensub ve içinden hangileri ism-i tasğir olabilir ise talebe tarafından o isimlerin ism-i mensub ve tasğir yapılması:

Neş'e. Bulut. Mürekkebe. Ağaç. Arab. Karınca. Kabuk. Bursa. Edirne. Ensiz. Mum. Akıl. Cevab. İmtihan. Kasvet. Ğam. Arslan. Fransa. Avrupa. Süngü Kâğıt. Biber. Eyüb. Üsküdar. İstanbul.

Temrin

22- Talebe aşağıda ki sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa ve ism-i fail ve mefulleri ayrı ayrı sütünlara yazacaktır.

{57}

Gülen. Ağlayan. Solmuş. Ürkek. Bulanık. Arayıcı. Görücü. Çekişgen. Çılgın. Soygun. Avanak. Gülmüş, Solucu. Sokulgan. Baygın. Çıkık. Coşgun. Tanılan. Görülen. Yapışgan. İtişgen. Eksik. Sökük. Unutgan.

Temrin

23- Talebe tarafından aşağıdaki cümlelerde kavş içinde bulunan sıfatların semai olanlarının altına bir çizgi ve kıyasî olanlarının altına iki çizgi çizilmesi:

Valideceğim oğlunuzdan daima (hoşnud) olmanız için (dikkatli) (çalışkan) ve (itaatli) olacağım. İnsanlar çok vakitden beri arzı (düz) zannetmişler ise de şimdi (yuvarlak) olduğunu biliyoruz. (iyi) valide çocuklarının biri biriyle (güzel (güzel) geçindiklerini gördüğü vakit (memnun) ve (mesrur) olur. Sünger (yumuşak) (delikli) bir cisimdir ki (büyük) bir iştiha ile suyu çeker. (Çalımlı) ve (kibirli) olan kimseden herkes nefret eder. Ticaret (faideli) ve (kârlı) bir sanattır. Şu (güzel) gül ne kadar (penbe) ve ne kadar (kokulu)dur. Yeşil lahana (ağır) ve hazmı (güç) bir yemektir. Bu çocuklar (şirin) ve (edebli)dir. (eski) dost düşman olmaz.

Temrin

24- Talebe tarafından noktaların yerine münasib bir sıfat yazılacaktır:

{58}

Avrupa kıtasında üç ___ ve on üç ___ deniz vardır. Şu çiçekler ne kadar ___ ve ne kadar ___ dir. Şu gelen adam bir ___ atı var. ___ kitaptan herkes istifade eder. Sizi gördükçe ___ oluyorum. Baba anadan ziyade ___ ve ana da babadan ziyade ___ dır. İlim çıkılması ___ ve inilmesi ___ bir dağdır yani ilmin tahsili ___ unutulması ___ dır. Tavus kuşunun ayaklarından maada her tarafı ___ dır. Havası ___ olan yerden herkes haz eder. En ___ at Arab atıdır.

İhtar - Gerek Türkî gerek Arabî sıfatların ahirine (lik) yahud (lık) lafzı gelerek ism-i masdar sığası hasil olduğu ve binaberin masdar-ı Arabînin ahirine lafz-ı mezkurun ilavesi caiz olmadığı ve mesela aklık, karalık, güzellik, çirkinlik hainlik, sadıklık demek caiz ve sahih olup hıyanetlik ve sadakatlik demek caiz olmadığı gibi isimlerin ahirine (lık) ve (lik) lafızlarının ilavesiyle bir nevi ism-i mekan sığası hasil olur ki bir şeyin bir mahalde kesret üzere vücud ve vukuunu veyahud o şeye mahsus hal olduğunu ifade eder. Ağaçlık, çiçeklik, limonluk, kömürlük, odunluk[*]

İsm-i mekân sığası lisanımızda mekteb, medrese, mescid,

[*] Kuş isimleri olan keklik ile çulluk kelimelerindeki ve bir nevi sada demek olan ıslık kelimesindeki (lik) ve (lık) nefis-i kelimedendir.

{59}

matbah, matbaa, meclis gibi aynen müstamel olan Arabî ism-i mekanlardan başka (zar)) (istan) ve (sar) lafz-ı Farisînin ilavesiyle hasıl olur:

Arabistan, Acemistan, Çemenzar, Mürğzar, Kühsar, Şahsar. (Odalık cariyeye) ism-i mensubdur ki hizmet için mutfakda falan değil efendi ile odada bulunacak cariyeye demektir. Çiçeklik ve sineklik gibi kelimeler çiçeği ve sineği çok mahale itlak olunur “ism-i mekân” oldukları gibi çiçek koyacak zarfa ve sinek koğacak alete nam olarak “ism-i alet” dahi olur.

Türkçede alet siğası semai olarak masdarlardan edat-ı masdarın hazfıyla yerine hafifelerde (gi) yahud (gu) ve sakillerde (ğı) yahud (ğü) ilavesiyle olur. Bir fiili icraya alet ve vasıta olduğunu işar eder. Süzğü, sürgü, çalgı, burğu. Bunlar bazen ism-i masdar makamında da kullanılır. Bazı isimler (lik) ve (lık) lafızlarıyla ism-i alet olur. Gözlük, tuzluk.

İsm-i Aded

Adedler yani sayılar (Asliye) (vasfiye) (kesriye) (tevziye) isimleriyle dört kısımdır.

{60}

Asliye

Asıl adedlerin isimleridir. Bir, on, elli, yüz, bin, ilh

Vasfiye

Sıfat manasını şamil olan adedlerdir ki asıl adedlerin ahirine (ıncı) ilavesiyle olur. Birinci, onuncu. Ahirinde (Y) bulunan aded-i asliler aded-i vasfî oldukları vakit (Y)nin hazfi ve (T) bulunanlarda (T)nin (D)e kalbi usul-ü imladandır. İkinci, yedinci, dördüncü

Kesriye

Bir adedin cüz'i maiyyetini gösterir ki asıl adedlerin ahirine (de) ilavesiyle ve cüz'i maiyyetini göstermek murad olunan adedi bundan sonra va'z etmekle olur. Dörtde bir, yüzde otuz, ellide beş.

Tevziyye

Bir madudun müsavat üzere bir fırkaya taksimini gösteren aded-i asliyelerin ahirinde (Y) olanlara (şer) olmayanlara (r) ilavesiyle olur: Altışar, üçer, beşer, onar, yirmişer.

Temrin

25- Aşağıdaki aded-i aslilerden üç kısım aded teşkili: İki, üç, beş, altı, sekiz, on yedi, dokuz, on beş, yirmi, atmış, on altı, yetmiş, kırk, yüz seksen, doksan, doksan üç, yüz dört, bin.

{61}

26 - Talebe şu cümleleri istinsah edecek ve içlerinde bulunan rakamları yazı ile yazacaktır:

666 adedi üç 6 ile yazılır. Bazı ağaçlar birçok seneler dayanır. Bu cümleden olarak bazı kitaplar da 300 senelik hurma ağaçları 448 senelik bir sarmaşık, 270 senelik bir çınar ağacı, 388 senelik bir servi ağacı, 900 senelik meşe ağaçları, 2000 senelik zeytin ağaçları, 900 senelik bir ceviz ağacı, 6000 senelik bir kan ağacı [*] bulunduğu nakl ve irad olunmuştur. Mil denilen mesafe ölçüsünün tulu her memlekete göre başkadır. Mesela Fransızlar 1000 metreye, Almanlar 7408 metreye, İngilizler 1609 metreye, İsveçliler 10688 metreye, Polonyalılar 5556 metreye, bir mil derler. Her bir devlet tarafından kullanılmakta olan mil-i bahrîlerin yahud mil-i coğrafyaların her biri 1852 metredir.

Temrin

27- Talebe tarafından noktalı yerlere münasib aded yazılacaktır:

Haftada __ gün vardır ki Pencşenbe __ ve Cuma __ gündür. Senenin Mart, Mayıs, Temmuz; Ağustos, teşrin-i evvel

[*] yapraklarından kan gibi kırmızı mai' akan bir ağaçtır ki sıcak memleketlerde bulunur.

{62}

kânun-u sani ayları __ gün ve nisan, haziran, eylül __ teşrin-i sâni ayları da __ gündür. Şubat ekseriya __ gün olup dört senede bir gelir ki bu seneye sene-i kebise derler. Mart senenin __ ayı ve şubat __ ayıdır. Bir günde __ saat, bir saatte __ dakika vardır. Bu halde saat günün __ parçası, bir dakika saatin __ parçasıdır. Akşam tatillerinde şakirdan mektebden sıra ile ve __ çıkarlar. Ekseriya asker taburda __ dizilir. Sınıfın __ ile __ imtihanda mükâfata nail olur. Çalar saat akşam ezanında __ yı vurur. İstanbul'da yangını işaret eder yangın kulesi ve Galata Kulesi isimleriyle __ kule vardır ki bunların __ Sultan Beyazıddadır ve __ Galatadadır.

Temrin

28 - Yukarıdaki temrinin aynı:

Fatih Sultan Mehmed Devlet-i Aliyenin __ padişahıdır. Müşarünileyh İstanbul'u __ gün muhasaradan sonra feth eyledi. Bir senede __ gün yahut __ gün ve __ hafta ve ilkbahar yaz, sonbahar ve kış isimleriyle __ fasıl vardır. Her fasıl __ aydır. İlm-i hesabda __ amel vardır. Bunların __ amelî darbdır. Elifba-i Osmanîde __ harf olub eğer keflerin telaffuzunu da ayrı ayrı hesap edecek olursak __ harf olmuş olur. Bu harflerden __ adedi huruf-u munfasıladır. Bir mecdiye __ kuruş ve bir çeyrek __ kuruş kıymetindedir bu durumda çeyrek mecdiyenin __ parçasıdır. Ramazanın __ gecesi kadir gecesidir. Ramazandan evvel __ kandili olub bunların her biri __ gecedir.

{63}

Senede __ bayram vardır. Güneş arzdan __ defa büyüktür. Ay arzdan takriben __ saat uzak bir mesafede bulunur.

Zamir

Zamir mütekellime veya muhataba veya gaibe delalet eden isimdir ki mütekellim için (ben) muhatab için (sen) gaib için (o)dur. Zamirler ibarede sıfat ve mevsuf olamayıp ya böyle mevkiî tadadda bulunur veyahud mübteda veya haber olur. Bir de esma ve efale muttasıl bulunur. “ben, benim (ben y-i-m den muhaffedir) sen, sensin, o, odur” haber cihetinde vaki zamirlerin müntehası ki müfred mütekellimde (y-i-m) ve muhaffefi (m) ve müfred muhatabda (sin)ve ve müfred gaibde (dır)dır. Gaibden maada zamire mahsus edat-ı haberdir gaibinki adı edat-ı haberdir.

Eğer haberler dilcu ve dilruba ve medeni gibi “vav” ve “ya” ve elif ile hitam bulan kelimatdan ise mütekellimlerde bir (y) ziyade edilir:

Dilcuyum, dilrubayım, medeniyim.

Esmâ ve efale ittısalında isimlerin ahirinde esafat ve fiillerin ahirinde fail alâmeti olmak üzere şöyle birer müntehadan ibaret olur; bazı efalde daha bazı suver peyda eder: “m, n,

{64}

y, miz, giz, leri”. Bunlar müntehası huruf-u muttasıla olan kelimata mahsus olub, müntehası huruf-u munfasıla olan kelimatda şu surette hâsıl olur.

“m, k, y,, miz, giz, leri” kitabım, kitabın, kitabı, kitabımız, kitabları; evim, evin, evi, evimiz, eviniz, evleri, okudum, okurum, okuyacağım gibi.

Evahir-i e’alde zamairin envayı ve eşkâli fiil bahsinde malum olur.

Zamirlerin sair isimlerden farkı beyan olunduğu kadardan ibaret olmakla onları başka taksime lüzum yokdur. Benimki seninki, onunki gibi tabirat edat-ı tarif olan (ki) ile terkiib etmiş zemairden başka bir şey değildir.

Zamir gaibler için bir merci bulunmak yani (o) veya (onlar) lafzı kimden ve neden kinaye ise onun zikri geçmiş olmak lazımdır. Mercii olmayan zamir-i gaibe (zamir-i şan) tabir olunur: Hüner odur ki bunları ezberleyib unutmayasın.

Temrin

29- Talebe şu cümlelerde bulunan zamair ile zamire

{65}

mahsus edat-ı haber olan elfazı ve izafet ve fail alâmatını beyan edecektir:

Ben dün burada idim. Biraderim yarın gelecektir. Sen katibsin fakat biraderin tacirdir. O akildir. Ben çalışkanım. Bugün ben ve sen Parise gideceğiz. Kitabım gaib oldu. Kalemin nerededir? Kalem buradadır. Çakım bulundu. Sen kimsin. Ben Ahmedim. (y-i-m) O biraderindir. Sen ne aldın? Ben mürekkebe aldım.

İsm-i İşaret

Kendisi ile bir şeye işaret olunan yani muhataba bir şeyi göstermek zamanında kullanılan kelimedir. Bu, şu. İstimali terkib-i vasfî suretiyledir. Bu kitab, şu kalem. Kendilerinden sonra mezkûr olan isme (müşarün ileyh) denir.

(bu) ve (şu) lafızları karib için kullanılıb zamir-i gaib olan (o) lafzı dahi bazı kere ism-i işaret olarak baîd için kullanılır. Şu karşiki dağda o büyük ağaca bak gibi ki bu cümlede (o) lafzı ism-i işaretdir.

(şura) (bura) (ora) kelimeleri mekâna mahsus ism-i işaret olub iki evvelkiler karibe ve üçüncüler baîde mevzu'dur.

{66}

pek yakını ifadede (işte) ve pek uzağı ifadede (ta) lafzı ilave olunarak (işte bu) yahud (işte burası) ve (ta şu) ve (ta orası) denir. (İşbu) lafzı (işte bu) muhaffefi olmak gerekse de istimali nahoşdur.

Kaide - İsm-i işaretler edat-ı istishab olan (ile) muhaffefiyle ictima ettikte kinayeden olur. Şöyle böyle ve böyle şöyle Takrib için bunların ahirine bazen (ce) lafzı getirilerek “şöylece ve böyle(ce)” denir.

Temrin

30- Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan ism-i işaretlerin altına birer çizgi çizecektir.

Bu kitabı şu çocuğa hediye verdim. Pederimin gönderdiği mektubu şu masanın üzerine koymuş idim fakat biraderim onu yırtmış. Bahçenizdeki o büyük ağaçlar ne vakit çiçek açacak zira bu bahçedeki ağaçlar çiçek açmış. Bu sene mektebden birinci derecede şهادetname ile çıkan işte şu adamın oğludur. Geçen gün sizinle boğaz içinden geçtiğini görmüş olduğumuz o geminin çarkı kırılmış. Bu gece rahatsız olduğumdan hiç uyku uyuyamadım. Bu kumaşları satın aldığım zaman pederim ile biraderim yanımda idiler. Şimdi onlar bunları beğenmiyorlar.

{67}

Sen o hokkayı nereden aldın ben onun gibisini bulamadım. Şu çocuk biraderimden iki yaş büyüktür. Bu günkü işi yarına bırakmamalıdır.

İsm-i işaretin bir müşarün ileyhi bulunmak lazımdır. Şu cebel ve bu tepe gibi ki (şu) ve (bu) lafızları ism-i işaret ve (cebel) ile (tepe) müşarün ileyhdir. Müşarün ileyh bazen mahsus olmayub ma'kul olur. "Şunu ki söylerim dinle. Husus-u mezkûrda âdet budur ki sana söylemişdim" gibi

İsm-i işaretlerin müşarün ileyhleri ile terkibi sıfat ve mevsuf olmak üzeredir. Mesela bu kitab ve şu yazı tabirinde (bu) ve (şu) lafızları sıfat ve (kitab) ve (yazı) mevsufdur. [*] Hiç müşarün ileyhi olmayan ism-i işaretler kinayat ve mübhematdır. Bazı kinayattan (?) kinayaten söylenilen "bu, şu" gibi.

İhtar - (kendi) yahud (kendü) kelimesi kinayat ve mübhematdan değil elfaz-ı müekkedendir. Malumdur ki (tekid) bir lafzı yanlış anlaşılmamak için ve yahud mütekellime mültezim ve müsta'cel bulunan bir mefhum için tekrar etmeden ibaretdir. At at, gel gel, git git, gelecek gelecek gibi ki bunlara

[*] ism-i işaretlerin mevsuflarıyla yani müşarün ileyhle birlikde teşkil ettikleri terkibe (terkib-i işareti) de denir.

{68}

(te'kid-i lafzî) tabir olunur. Bir de (te'kid-i manevi) vardır ki ifadeden ref'-i ibham veyahut ihata-i efrada delalet eylemek için kullanılır bazı elfazdır. (Kendi) lafzı işte onlardandır.

Bunu ben kendim buldum. Efendi kendisi geldi. Onu sen kendin verdin.

Lafz-ı mezkûr alelekser bir zamirden sonra zikrolunarak onu müekked olub bazen dahi zamiri metruk olarak "kendim gittim, kendisi geldi" denir [1] "Filan ve filan efendiler hep geldiler" . "Ben böyle bir yaramaz çocuk hiç görmedim" tabiri gibi ifadatda (hep) lafzı dahi ihata-i efrad için mezkûr bir kelime-i müekked olub (hiç) lafzı da nefy ve nehve mahsus edat-ı tekiddir. Sair elfaz-ı müekked tekid ettiği evvelinden yapılarak ona tekaddüm eder.

Kaskatı, upuzun, ipince, köskütük, büsbüyük, bembeyaz, simsiyah, kıpkırmızı, masmavi, mosmor, yemyeşil, sapsarı.

Bir de (muhamelat) vardır ki ilk harfi mim olmayan bir kelimeyi birinci harfini mime tahvil ederek tekrar etmeden ibaretdir.

[1] Kendi kendime, kendi kendisine, kendi başına tabirleri başlı başına manâsında haldir.

{69}

kitap mitap, kalem malem, limon mimon. İlk harfi mim olanların mühmeli (filan) lafzıdır: Mum falan, maşa falan, makas falan.

Temrin

31 - Aşağıdaki cümlelerde bulunan (o) lafızları zamir ise altına bir çizgi ism-i işaret iki çizgi ve zamir-i şan ise üç çizgi çizilmesi:

O kimseyi sevmediği için kimse de onu sevmez. Komşumuz evindeki büyük odayı döşetiyor. Komşumuzun bahçesi her ne kadar büyük ise de yine de o onu büyütme istiyor. O zaman ki biz mektebde idik pek bahtiyar idik. Şu çocuk dersine pek güzel çalışıyor fakat o yaptığı vazifelere dikkat etmiyor. Bak birader sizin gösterdiğiniz o büyük ağaç rüzgârdan nasıl sallanıyor. Sizin o güzel evinizi kendisine sattığınız adam dün vefat etti. O etmiş olduğu muharebelerde şan ve şeref kazanmıştır. Dün amacınız pazardan bahçeye dikmek için bir elma ağacı satın aldı. O onu duvarın kenarına dikecek imiş o söylediği sözlere dikkat etmez siz onun kusurunu afvediniz.

Temrin

32- Talebe aşağıdaki cümlelerde münasib mahallerde

{70}

(kendi) yahud (kendu) lafızlarından birini yazacaktır:

Arslanın bacaklarının yüksekliği vücudunun uzunluğu ile mütenasibdir. Öfkelenildiği zaman kuyruğu ile yan taraflarına vurur. Ağzı açılıp kapanır ve gözleri korkunç bir hale gelir. Şefkatli bir valide yalnız çocukları için yaşar. Adamın biri kendimden ziyade familyamı ve familyamdan ziyade vatanımı ve vatanımdan ziyade insanlığı severim demiş. Çocuklarının kendisine itaat etmesini isteyen kimse çocukluğunda pederine ve validesine itaat etmelidir. Çocukları bana itaat etmesi için çocukluğumda ziyadesiyle peder ve valideme itaat etdim.

Müfred Ve Cem'i

İsimler ya müfred ya cem'i olur. Yalnız olan ve manasından birlik ve yalnızlık anlaşılan kelimeye (müfred) derler. Kitab, kalem, ev, dükkân gibi ki bunlar böyle yalnız bırakılmayıp ahirine (ler) lafzı getirilir ise (cem'i) olarak birden ziyadeye delalet eder. Kitaplar, kalemler, kâğıtlar, evler, dükkânlar.

(ler) lafzı lisanımızda her nevi müfred kelimeyi cem'i yapmak için müstakil bir edatdır ki kelimenin nihayetine ilave olunur [1] Keler ve güler ve iler gibi kelimatda edat değildir. [2]

[1] Yalnız benler, senler yokdur. Biz, siz yahud bizler sizler denir.

[2] Aza ve tüccar ve eşya ve talebe ve ketebe gibi zaten cem'i olan asker

{71}

İsm-i cinsler cins ve mahiyete delâlet haysiyetiyle kalil ve kesire ıtlak olunabilir. Ve o halde cem’i makamında müfred dahi bulunur. Bunlar kitab ve şunlar silahtır.

İsm-i haslar alelumum cem’i edatı alamaz fakat bir isimde olan eşhası, tarihce meşhur familyaları beyan ve bir isimde olan şahıslara benzetmek kasd olunursa o vakit edat-ı cem’i alır. Fazıllar, Rüşdîler, Selçukîler, Abbasiler, Sinanlar gibi ki Mimar Sinan gibi Sinanlar demektir.

Masdar ve ve hâsıl-ı masdar sığaları sair isimler gibi cem’i olur ise de isti’malen hâsıl-ı masdar sığaları ekserdir. Gelmeler, gitmeler, oturmalar, kalkmalar.

Evvellerinde ism-i aded olan isimler edat-ı cem’i almaz ve mesela beş kitab, yirmi kalem denilib beş kitablar, yirmi kalemler denilmez.

Temrin

33- Aşağıdaki kelimelerin talebe tarafından cem’i yapılması ve taife ve cemaat gibi ism-i cem’i bulunan kelimatı (ler) lafzını inkısam usulunun gayride getirmemelidir. Azalar, eşyalar, askerler, cemaatlar dememelidir. Meger ki mehakim ve mecalis azaları, mekatib-i mebadi ve a’la talebeleri, aklam-ı bab-ı âli ve maliye ketebeleri, müslimin ve muhalifin askerleri, sünni ve şii taifeleri, mezahib-i erbaa cemaatları denile

{72}

Atlı, ağaç, orman, çamur, kabuk, cami, sofra, ev, hokka, kalemtraş, çakı, keçe, boru, kitab, fes, desti, küfe, elmas, servi, bahçe, saksı, dolap, tohum, fındık, ceviz, karpuz, çarşı, dükkân, saray, avize, trapez, çingirak, sürme, kiler, mutbah, anahtar.

Temrin

34 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan cem'i isimleri bir sütuna ve müfred isimleri diğer bir sütuna yazacaktır:

Yıldırım ekseriya yüksek dağların tepelerine düşer. Cem'i ilm-i hesabın birinci amelidir. Nadanlık kibir ve gururun kızkardeşidir. Bir iyi kitab, müellifinin hemcinsine bırakmış olduğu yadigârdır. Zalim olan adam dağda gezen kurda benzer. Edebiyatsız ümmet dilsiz insan kabilindedir. Gün iş zamanı ve gece rahat vaktidir. Tuna nehrinin menbaı Karaormandır. Develer çöl gemileridir. İnsan her söylediğini bilmeli ve her bildiğini söylememeli.

Temrin

35 - Aşağıdaki cümlelerde ne kadar kulametyn (Parantez) içinde isim varsa talebe tarafından hepsinin cem'i yapılması:

Bu ev (yüksekdir) (Yaprak) (ağacın) ziyneti olduğu gibi

{73}

saç da başın zinetidir. Bu (memleketin) soğuğu insana pek tesir eder. Dün satın almış olduğum (kitabı) kütüphaneye koydum. Talebeden olan kimse (defterini) ve (kitabını) yanında bulundurmalıdır. Edepli olan (adamı) herkes sever. (çocuk) valide ve (pederine) riayet etmelidir. Şu (bahçedeki) ağaçlar yabaniydir. Gördüğünüz (ev) kira (evidir). Sizin köşkünüzdeki yeşil tavanlı (oda) pek güzeldir.

Türkcede sıfatlar yalnız kullanıldıkları vakit edat-ı cem'î alır: Güzeller, çirkinler, topallar. Terkib-i tavsifi suretinde her ne kadar mevsufları cem'î olsa bile sıfatlar asla cem'î olarak kullanılmaz mesela (güzel evler) denilib (güzeller evler) denilmez. Sıfatdan madud olan ism-i failer ile me'ul lerin cem'î sair isimler gibi (ler) ilavesi ile olur. Gelenler, kalanlar, sevilenler, okuyanlar gibi.

Sıfat-ı vasfiyeye dahi (ler) ilavesi ile cem'î olur: Birinciler, onuncular, yüzüncüler.

Müfred olan (ben, sen, o) zamirlerinin ceminde (biz, siz, onlar) denir.

Zamire mahsus edat-ı haberlerin cem'î (iz, sizin, lerdir) yahud (dırlar) dır. Biziz, siz, sizsiniz, onlar, onlardır,

{74}

Ahirinde huruf-u imla olan kelimata ilave olunan cem'i mütekellime mahsus edat-ı haber olan zamirden evvel (y) ziyade edilir: Dilcu yuz, dilrubayız, medeniyiz.

(biz) ve (siz) lafızları her ne kadar cem'i ise de bazı kere tazim için makam-ı müfredde istimal olunur. Bazen dahi tek'iden bunlara (ler) lafzı ilave olunarak (bizler) denir.

Temrin

36- Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan noktaların yerine bu noktalardan evvel olan kelimeler haber vaki olduğundan mübtedaları olan zamirlere veya isimlere göre onların edatlarını yazacaktır.

Sen âlim___ ama biraderin cahil ___ Biz otuz senelik katib ___ siz kaç senelik kâtib _____. Bu adam bizim hocamız ___ onun için ona riayet etmeliyiz. ___ biraderin mi büyük___ yoksa sen mi büyük ___. Biraderim benden sekiz yaş büyük _____ sen daha mektebde mi ___ yoksa çıktın mı hayır daha mektebde___. İki sene sonra çıkacağım biz mektebde___Fakat bu adamın çocukları şehadetnamelerini aldılar. Biz adada ___ inşallah bize teşrif edersiniz. Çocuklar çok çalışkan ___

{75}

Lisanımızda ism-i işaret olan (bu) ve (şu) lafızlarının cem'lerinde (bunlar) ve (şunlar) denir.

Ahval-i İsim

İsimler ibare içinde üç halin birinden hali olmaz. (1- mücerred 2- mef'ul 3- İzafet) bunlara (havas-ı isim) dahi denir. Çünkü bu haller fiilerde cârî degildir. [*]

(Mücerred) kendi halinde kullanılan yani atay-i-zikr mef'ul ve izafet alâmatından hali olan isimdir. Şimdiye kadar gördüğümüz isimler bütün mücerreddir.

Kitab. Kuzu. Kapı. Oda. Kaya. Ben. Sen. Bu. Şu. Bir. İki. Okumak. Yazmak.

İsm-i mücerredler ya böyle makam-ı ta'dadda bulunur veyahud bir cümlede mübteda veya haber ve fail veya naib fail ve bazı terakibde mevsuf ve sıfat ve münadi olur. Sen nâdansın dânâ odur. Bu kitabdır. Kitab nafi'dir. Bu bir küçük kitabdır. Bir ikiden evveldir. Okumak ve yazmak okuyub yazmamak gibi değildir. Hırsız tutuldu. Falan tuttu. Ey şaşkın.

Bazı levahik ile ism-i mücerredlerde mef'ul veya izafet hali

[*] Meger ki lafzı murad ola: dediyi koduyu bırak.

{76}

hâsıl olur. Kitabı okudum. Kuzuyu sevdim. Kapıyı kapadım. Odaya girdim. Kitaba baktım. Kayaya çıktım. Gibi ki bunlar meful hali olub izafet muzaf ve muzafın ileyh iktiza etmekle muzaf halinde “kitabı, kuzusu, kapısı, odası, kayası” muzafı ileyh halinde “kitabın, kuzunun, kapının, odanın, kayanın” denir.

Bu misallerden anlaşılıyor ki bir ism-i mücerredî meful yapmak onun ahirine bir (y) yahud (he) getirmekten ve mesela kitab ve kalem yerinde kitabı ve kalemi yahud kitaba ve kaleme demekten ibaret olub. Eger ism-i mücerredin ahirinde huruf-u imladan biri bulunursa ilave olunacak (y) den ve (he) den evvel bir de (y) ziyade edilir. Mesela soba ve bahçe ve burğu ve çalgı kelimelerinde sobayı ve sobaya bahçeyi ve bahçeye, burğuyu ve burğuya, çalgı ve çalgıya deniyor. Ahirinde (y) yahud (yi) bulunan meful e (meful -ü bih - sarîh) ve (e) yahud (ye) bulunan meful e (meful -ü bih gayri sarîh) tabir olunur. [*]

İzafet iki isimde olur: onlardan birine (muzaf) diğerine (muzaf-ı ileyh) denir. Binaenaleyh bir ism-i mücerredî muzaf yapmak ahirinde huruf-u imla yok ise ona yalnız bir (y) ilave etmekten

[*] den, için, de ilh gibi edat alanlar da meful -i bih gayri sarîhdir.

{77}

ve eğer imla var ise (s) ile beraber (y) getirib (si) demekten ibaret olub muzaf-ı ileyh yapmak dahi ism-i mücerredin ahirine bir sağır kef ilave etmekten ve huruf-u imlası olduğuna göre sağır kefi kendinden evvel bir nun ile beraber getirmekten ibaretdir.

Hocanın kitabı. Kitabın yazısı. Evin bahçesi. Bahçenin kapısı. Köyünün kayası. Kayanın tepesi. Burgunun sivrisi. Su kelimesi şaz olarak muzafı ileyhde suyun ve muzafda suyu olur.

Harf-i imlanın vücuduna aid kavaid müfredlere göredir. Cem'ilerde harf-i imla muntehi değildir. Nitekim müfred ve cem'i olarak irad olunan emsile-i atiyeden de nümayandır.

Huruf-u İmlası Olmayan Müfredlerin Misalleri

	Mef'ul		İzafet	
	Mef'ul-ü bih sarih	Mef'ul-ü bih gayri sarih	Muzaf-ı ileyh	Muzaf
Kitab	Kitabı	Kitaba	Kitabın	Kitabı
Kağıd	Kâğıdı	Kâğıda	Kâğıdın	Kâğıdı
Ev	Evi	Eve	Evin	Evi
Ay	Ayı	Aya	Ayın	Ayı

{78}

Cemi'lerin Misalleri

	Me'ul		İzafet	
Mücerred	Me'ul-ü bih sarih	Me'ul-ü bih gayri sarih	Muzaf-ı ileyh	Muzaf
Kitablar Kağıdlar Evler Aylar	Kitabları Kağıdları Evleri Ayları	Kitablara Kağıdlara Evlere Aylara	Kitabların Kağıdların Evlerin Ayların	Kitabları Kâğıdları Evleri Ayları

Huruf-u İmlası Olan Müfredlerin Misalleri

	Me'ul		İzafet	
Mücerred	Me'ul -ü bih sarih	Me'ul-ü bih gayri sarih	Muzaf-ı ileyh	Muzaf
Soba Burgu Bahçe Çalgı	Sobayı Burguyu Bahçeyi Çalgıyı	Sobaya Burguya Bahçeye Çalgıya	Sobanın Burgunun Bahçenin Çalgının	Sobası Burgusu Bahçesi Çalgısı

Cemi'lerinin Misalleri

	Me'ul		İzafet	
Mücerred	Me'ul-ü bih sarih	Me'ul-ü bih gayri sarih	Muzaf-ı ileyh	Muzaf
Sobalar Burgular Bahçeler Çalgılar	Sobaları Burguları Bahçeleri Çalgıları	Sobalar Burgulara Bahçelere Çalgılara	Sobaların Burguların Bahçelerin Çalgıların	Sobaları Burgular Bahçeleri Çalgıları

{79}

Masdarların ve zamirlerin ve ism-i işaretlerin bu hallerce bazı suver-i hususileri vardır ve fasıllarında mübeyyendir.

Kaide - Eger muzafın ahirine şu (de, den, ce) edatların biri gelirse muzafın (ya) sı (nun) a kalb olunur. Kapının önünde. Evin içinde. Onun kavlince. (de) edatı (dahi) edatının muhaffefi olursa muzafın (y) si nuna kalbolunmaz ve bu (de) kelimeden ayrı yazılır. Bir adamın çantasında kalemi var hatta kitabı da var. Birinci (de) edat-ı zarf ikincisi atıfıdır.

Sancak ve bayrak gibi kaf ile hitam bulan kelimat-ı Türkiide kaf lar mef'ul ve izafet hallerinde indel-hareke ğayına tebdil etmek ve mesela sancağa, bayrağa denilmek lisanımız şivesinden olmakla biz bu şiveyi sandık ve fındık ve sokak gibi arabıyyül-asl olan kelimatda dahi cari kılmakda bulunmuşuzdur.

Üç ve güç gibi bir heceliler müstesna olmak üzere iki veyahud daha ziyade heceli olub (ç) ile nihayetlenen kelimelerin mef'ul ve izafet hallerinde (ç) mutlaka (c)'e tebdil olunur: Kerpiç, kerpici, kerpice, kerpicin, kerpici.

Bir yahud daha fazla hecesi olan çedik ve yoğurt gibi ahiri (kef) ve (te) ile nihayet bulan kelimelerin dahi mef'ul ve izafet hallerinde (kef) (g) kef-i farisiye ve (te), (de) harfine tebdil

{80}

olunur: çedik, çedigi, çedige, çedigin, çedigi ve yoğurt, yoğurdu, yoğurda, yoğurdun, yoğurdu.

Muzaflar dahi bazen mücerred mevkiinde bulunarak mübteda veya haber ve fail veya naib fail olur ve ahirine edavat-ı ittisaliye mef'ul ve izafet haline kabiliyetli bulunur. Fakat muzafın (ye)si bazı defa nun'a tebdil olunub bazı defada (y) baki kaldığı halde nun ziyade edilir. Binaen aleyh bir kelime hem muzaf ve hem mef'ul hem muzaf ve hem muzaf-ı ileyh, iki defa muzaf olursa arada bir nun peyda olur. O Ahmedin evidir. Ahmedin evi büyükdür. Ben onun evini bilirim. Bir kere evine gitmişdim. Çok defa evinin kapısını çalmış idik.

Temrin

37- Talebe Tarafından aşağıdaki kelimelerin müfred ve cem'i olarak ahval-i selasenin tasrifi

Yasdık, minder, kav, lüle, kireç, deli, veli, ayak, yaprak, kapak, beg, ağa, efendi, topaç, valide, cübbe, ay, su, sorguç.

{81}

Temrin

38- Aşağıdaki cümlelerde vaki noktaları kaldırıp yerlerine mezkûr noktaların evvelindeki kelimeler ahval-i isimden hangi nevi muktezi ise talebe tarafından levahikının tahriri:

İstanbul şehri devlet-i âli osmanîye ___ pay-i tahtıdır.

Avrupa kıtası sair kıtalar ___ en küçüğüdür. Nil nehri iki ağız ile deniz ___ akar. Tuna memalik-i osmanîyede akan nehirler ___ en büyüğüdür. Arı ___ balı ile balmumusu pek makbuldür. İstanbul ___ evveli bizans derler idi. Nisan ___ yirmi üçüncü günü ruz-u hazardır. Dünya ___ en soğuk memleketleri şimaldedir. Kaplıcalar ___ girmek için nisanda Bursa ___ giderler. Güneş ___ doğduğu yere şark yahud maşrik ve battığı yer ___ garb yahud mağrib derler.

Temrin

39 - Yukarıdaki temrinin aynı:

Çalışmak zenginlik ___ sağ eli ve idare sol elidir. Rusya Avrupa ___ en büyük parçasıdır. Hatt-ı üstüva bir daire-i mevhumedir ki arzı iki kısım ___ ayırır. Çoban köpekleri sürüler ___ bekçileridir. Mısır ___ en büyük ehramı yüz kırk altı metre yüksekliğindedir. Dünya ___ en büyük dağı asya ___ ortasında vaki himalaya dağıdır. Amerikayı bulan Kırstof Kolomb isminde bir adamdır. Zürefa ___

{82}

ön bacakları arka bacaklarından daha uzundur. Yırtıcı kuşlar ___ gagası çengel gibidir. Avrupa ile asya ___ biri birinden ural dağlar ___ ayırır.

Mef'ullerin enva' ve aksamı masdar bahsinde ve ber tafsil fiil babında mezkûr olduğundan burada izafet beyan olunur.

İzafet

İzafet bir ismi diğer isme ulamak veyahud manen ona merbut ve merhun etmek demek olub onların birine yani ulama ve merbut olanına (muzaf) ve diğerine (muzaf-ı ileyh) ve ikisine birden (terkib-i izafet) veyahud (mürekkebi-izafi) tabir olunur. Bu tarifden iki nevi izafet anlaşılır ki onun birine (izafet-i lâfzîye) ve diğerine (izafet-i maneviye) denir. İzafet-i lafziye “meriyyül-hatır ve nafizül-kelim, ve mücerrebül-ahval, ve kaviyyül-kulub, ve tarik-i edeb, ve vasıl-ı emel” gibi lisanımızda müstamel olan terakibi- arabiyeye mahsusdur. Onların birincileri muzaf ve ikincileri muzaf-ı ileyhdir. İzafet-i maneviye türkcede bilakis muzaf-ı ileyhi evvel ve muzafı sonra gelen terakibi- izafiyenin izafetidir. O da

{83}

iki kısımdır. Biri (İzafet-i Lamiye) ve diğeri (İzafet-i beyaniye) dir.

(İzafet-i lamiye) manay-ı ihtisas ve temellükü müfid olandır. Evin damı ve falanın malı Bunlarda (evin) (falanın) kelimeleri muzaf-ı ileyh ve (damı) ve (malı) muzafdır. Muzaf-ı ileyhin ahirinde bundan evvel dahi ifade olunduğu üzere bir sağır kef veyahud nun ile beraber bir kef bulunub muzaf-ı ileyhin marife olduğuna işaret olur. Muzafın ahirinde ise bir (y) veyahud (sin) ile beraber (y) bulunur. Beğın kitabı. Manavın elması. Odanın kapısı. Komşunun bahçesi. Hamamın yunucusu.

Muzaf ve muzaf-ı ileyh bir şeye alem yahud bir sınıfa isim olursa veyahud muzaf-ı ileyh umum ifade ederse ve tabir-i ahar muzaf-ı ileyh nekre olursa edat-ı muzaf-ı ileyh hazf olunur.

Veli efendi çayırı. Gümüş suyu. Beykoz fabrikası. Manav elması. Bahçe elması. Yumurta küfesi. Müdür odası. Mekteb kalfası. Ana kuzusu. Ev hamamı. Çarşı hamamı.

Muzaf-ı ileyh nekre olduğu vakit edatının hazf olunduğu gibi bazen muzafın edatı da hazf olunduğu görülür ve mesela (zuhuru esnasında) denecek yerde (zuhur esnada) denir.

{84}

Temrin

40 - İki çizgi arasında bulunan iki kelimededen birincisi muzaf-ı ileyh ve diğeri muzaf olmak üzere açık bulunan mahallerin yazılması

Ev / dam -- Manav / yemiş -- Ahmed / birader -- Üzüm / çekirdek -- Ağaç / dal -- Yemek / tuz -- kuş / kanat -- kitap / cild -- Bakkal / şeker -- Yatak / şilte -- Kiler / kapı -- Muallim / takrir -- Sepet / kulp -- Bağ / üzüm -- Çoban / düdük -- Fes / püskül -- Ateş / kül -- Beygir / semer -- Kalemtraş / sap -- Mektep / şakird -- Fener / mum -- Vapur / direk -- Orman / ağaç -- Kış / fırtına -- Güneş / ziya

(İzafet-i beyaniye): Bir izafeti maneviyedir ki onda muzaaf-ı ileyh muzaafın nev'ini veyahut neden mamul olduğunu mübeyyendir. Muzafın nev'i mübeyyen olanlarda muzaf-ı ileyh edatı ve neden mamul olduğunu beyan edenlerde hem muzaf-ı ileyh ve hem muzaf edatı mahzuf olur:

Öd ağacı, kaplıca suyu, ipek böceği, taş tekne, gümüş halka, altın bilezik

(İzafet-i beyaniye): envaından olup müşebbeh-i bihin müşebbehe izafetini gösteren (izafet-i teşbihiye)de dahi muzaaf-ı ileyh

{85}

ahirine (n) yahut (ın) getirilemez:

Gönül kabesi, dil kılıcı, göz kadehi.

Lisanımızın ekseriya eş'arda cilveger olan bu güzel şivesi öteden beri pek de nazar-ı dikkate alınmamış ve bu izafet-i beyaniye yani izafet-i teşbihîyeye izafet-i lamiye tarzında (n) yahut (ın) ile irad oluna gelmiştir. Ve mesela: eş'arda zülfü zincirine asuman fanusuna, ilh. Denilmek lazım gelir iken zülfünün zincirine, asumanın fanusuna ilh. Suretinde kullanılmakda bulunmuşdur.

Temrin

41 - Aşağıdaki noktalarla açık bırakılan mahallere talebe münasib muzaf veyahut muzaf-ı ileyh yazacaktır.

Resim _____ Su _____ Mektebin _____
_____ Halkası Kağıthane _____ / _____
Sarayı Hocanın _____ Talebenin _____
Pencerenin _____ Bekçinin _____ /
_____ bekçisi Girit _____ Kaplıca _____
_____ ağacı Menekşe _____ Kayışdağı
_____ Hokkanın _____ Minarenin
_____ Ateş _____ Vapur _____ Berat
_____ Bağçenin _____ Süpürge _____ Kitabın
_____ / _____ kapıcısı

{86}

Masdar ve hâsıl-ı masdar sigaları sair isimler gibi mücerred ve mef'ul ve izafet olur. Ancak bu ahvalde isti'malen hâsıl-ı masdar sigaları ekserdir. Bir de asıl masdar sigasının muzaf ve muzaf-ı ileyi mehcurdur. Mesela: "felanın darılması ve darılmasının aslı yoktur" denip (darılmağı ve darılmasının) denilmez meğerki izafet-i beyaniye şeklinde ola: müsaade buyrulmak babında gibi.

İsimlerde olan ahval sıfatlarda dahi caridir:

Mücerred	Meful		İzafet	
	Mef'ul-ü bih sarîh	Mef'ul-ü bih gayri sarîh	Muzaf-ı ileyh	Muzaf
Güzel	Güzeli	Güzele	Güzelin	Güzeli
Sağır	Sağırı	Sağıra	Sağırın	Sağırı
Kuvvetli	Kuvvetliyi	Kuvvetliye	Kuvvetlinin	Kuvvetlisi
Çirkin	Çirkini	Çirkine	Çirkinin	Çirkini
Topal	Topalı	Topala	Topalın	Topalı

Adad-ı vasfiyenin ahvalinde birinci, birinciyi, birinciye, birincinin, birincisi ve yüzüncü, yüzüncüyü, yüzüncüye ilh denir.

Zamirler dahi ibarede mücerred ve mef'ul ve muzaf-ı ileyh olub muzaf olamazlar. Mef'ul halinde mef'ul-ü bih sarîh şöyle: (beni, seni, onu, bizi, sizi, onları) ve mef'ul-ü bih gayri sarîh böyle: (bana, sana, ona, bize, size, onlara)

{87}

yahud (benden, senden, ondan, bizden, sizden, onlardan,)
yahud (benimle, seninle, onunla, bizimle, sizinle, onların
ile) olur.

Muzaf-ı ileyh halinde: “benim, senin, onun, bizim, sizin,
onların” denir.

İzafet alameti ilâve olunduğu kelimeyi muzaf kılıp
behemehâl kendinden evvel bir muzaf-ı ileyh bulunur ve
mesela (kalemim) denildikde muzaf-ı ileyh olan (benim)
lafzı mahzuf olmuş olur.

Temrin

42 - Şakirdan aşağıda cümlelerde bulunan gaib sigalarını
kaldırıp yerlerine raci' oldukları isimleri yazacaklardır:

Tarla farlerinin yiyecekleri kalmaz ise onlar birbirlerini
yerler. Düşmanın karnı aç olduğu vakit siz ona yiyecek
veriniz. Sadık arkadaş pek nadir ise de sen onu bulmaya
gayret et. Bir çocuk peder ve validesine itaat etmez ise
onlar onu sevmezler. Bir adam kendisinin büyüğünün
hatırını sayar ise o ona riayet eder. Küçük kardeşim her
gün mektebe mektebe gittiği için ben onu gezmeye
götüreceğim. Pederim senin pederin ile gezmeye gitmişler

{88}

ise de onu orada kaybetmiş. Her imtihanında birinci çıkan biraderim olduğundan o bu sene çok mükâfat alacak. Bahçenizde açmış olan penbe gülü bana gönderiniz çünkü ben onu severim. Ayın on beşinde pederim bursadan gelecek ben onu karşılamak için gemiye gideceğim.

Temrin

34 - Şakirdan noktaların yerine birer zamir yazacaktır:

Dün ___ biraderini gördüm. Evvelki gün ___ biraderini gördüm. Pederin _____ pederimi sever. Şu ağaç _____ bahçenizdeki ağaçtan daha büyüktür. Gelecek sene ___ bu evden _____ çıkacağız. Biraderim beş kitab satın aldı _____ siz ___ gördünüz mü? _____ ile gezdiğimiz şu güzel mahaller pek zevkime gitti. _____ asla ___ hatırımdan çıkarmayacağım. Dün köprüde gördüğümüz adam pederime selam gönderdi ___ da ___ selamını aldı. _____ akran ve emsalini zaman ibka etmedi _____ payidar eder mi zannedersin. Elbette ___ de bir gün olur akran ve emsalin gibi mahveder.

İsimlerin ahirine ittisal ile muzaf olan zamirler de hassaten ahval-i esma caridir.

{89}

			Mef'ul		izafet	
mücerred			Mef'ul-ü bih sarîh	Mef'ul-ü bih gayri sarîh	Muzaf-ı ileyh	muzaf
Müfred	Mütekellim	Saatim	Saatimi	Saatime	Saatimin	Saati
	Muhatab	Saatın	Saatini	Saatine	Saatinin	Saati
	Gaib	Saati	Saatini	Saatine	Saatinin	Saati

Cem'i	Mütekellim	Saatimiz	Saatimizi	Saatimize	Saatimizin	Saatimizi
	Muhatab	Saatınız	Saatinizi	Saatinize	Saatinizin	Saatinizi
	Gaib	Saatleri	Saatlerini	Saatlerine	Saatlerinin	Saatlerini

Eğer kelimenin ahirinde huruf-u imladan biri bulunursa izafet alameti olan zamir yalnız yazılır: Bahçem, hanen, bahçemiz, haneniz.

İzafet bahsinde dahi beyan olunduğu üzere eğer muzafın ahirinde huruf-u imladan biri bulunur ise müfred gaib zamiri olan (y) den evvel bir (s) ziyade kılınır. Bahçesi, hanesi.

(Efendi) ve (kendi) lafızlarının ahirine müfred ve cem'i mütekellim ve muhatablarda izafet zamir bitişdikde kesret istimallerine mebni nefis-i kelimededen olarak onlarda bulunan (y) her vakit hazf olup sair suretlerde hazf olunmaz: Efendim, efendin

{90}

efendisi, efendimiz, efendiniz, efendileri, ve kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri

Temrin

44 -Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan noktaları kaldırıp onlardan evvel olan kelimelerin ahirine izafet zamirlerinin yukarıda gördüğümüz vechile ahvalinde münasibini yazacaktır.

Birader ___ bugün memuriyet ___ gideceğinden benim evde bulunmam icab eder. Dün saatcide gördüğünüz saati peder ___ alacak. Sen kitab ___ nereden gaib ettin. Senin saat _____ camı nasıl oldu da kırıldı. Gel senin ile saat köstek ___ değiştirelim. Ben saatimin köstek ___ değişmem zira o benim peder ___ yadigârıdır. Birader ___ İzmirden sekiz kutu rezzaki üzümü göndermiş onlardan iki kutu ___ size göndereceğim. Sen cüzdan ___ kime verdin. Biraderim cüzdan _____ hemşiresine verdi. Kardeşim benim kâğıtlar ___ yırtmış. Dersler ___ çalışan çocuğu hocası sever.

İsm-i işaretler mücerred ve meful ve muzaf-ı ileyh olub muzaf olamazlar.

{91}

Mücerred halinde “bu, şu, bunlar, şunlar” ve mef’ul halinde “bunu, buna, şunu, şuna, bunları, bunlara, şunları, şunlara” ve muzaf-ı ileyh halinde “bunun, şunun, bunların, şunların” denir.

İsm-i işaretler muzaf-ı ileyh oldukda ve ahirine (de) geldikde (ki) lâfzı ilave olunur. Bununki, şununki, şunlarınki, bunlarınki, bundaki, şundaki, bunlardaki, şunlardaki, buranınki, oranınki, şuranınki buradaki gibi ki bunlar dahi mücerred ve mef’ul ve muzaf-ı ileyh olub muzaf olamazlar.

Temrin

45 - Talebe noktaların yerine ism-i işaretlere merbud (ki) lafzının mücerred ve mef’ul ve muzaf-ı ileyhinden münasibini yazacaktır.

Şu kitabın cildi pek güzeldir fakat _____ adidir. Şu odadaki zinet pek mükemmeldir lakin ____ pek adidir. Bu evdeki bahçe mi yoksa ____ bahçe mi büyüktür. Terzi bunun esvabını _____dan daha iyi yapmış. Bu dağlarda bulunan tavşanlar ____ dan daha çeviktir. Şu adamın mahareti ____ dan daha ziyadedir. Biraderim şunların kitaplarını getirdi fakat ____ unuttu. Bu talebenin zekası ____ geçiyor. Şu adamın çocuklarına ettiğim iyiliği ____ etmedim. Şu çocuktaki yaramazlık ____ geçti.

{92}

(Hiç) kelimesinde ahval-i isim cari olmayıp (kendi) kelimesinde doğrudan doğruya ve (hep) kelimesinde yalnız müfred gaibine şaz olarak (si) lafzı tavassutuyla cem'i mütekellim ve muhatabda ahval-i isim caridir. Fakat bunun müfred mütekellim ve muhatabıyla cem-i gaibi müsta'mel değildir.

		me'ul			izafet	
		mücerred	Me'ulü bih sarîh	Me'ulü bih gayri sarîh	Muzaf-ı ileyh	muzaf
Müfred	Mütekellim	Kendim	Kendini	Kendime	Kendimin	Kendimi
	Muhatab	Kendin	Kendimi	Kendine	Kendinin	Kendini
	Gaib	Kendi	Kendini	Kendine	Kendinin	Kendisi

Cem'i	Mütekellim	Kendimiz	Kendimizi	Kendimize	Kendimizin	Kendimizi
	Muhatab	Kendiniz	Kendinizi	Kendinize	Kendinizin	Kendinizi
	Gaib	Kendileri	Kendilerini	Kendilerine	Kendilerinin	Kendileri

Müfred gaib	Hepsi	Hepsini	Hepsine	Hepsinin	hepsi
-------------	-------	---------	---------	----------	-------

Cem'	Mütekellim	Hepimiz	Hepimizi	Hepimize	Hepimizin	Hepimizi
	Muhatab	Hepiniz	Hepinizi	Hepinize	Hepinizin	Hepinizi

Temrin

46 - Yukardaki ahval vech ile aşağıdaki cümlelerde noktalı olan mahallere talebe münasibi üzere (kendi) lafzını ilâve

{93}

etmekle beraber lafz-ı mezkûrun hangi cümlede ism-i zamiri ve hangi cümlede ism-i zahiri -ki zamir olmayan ismi demektir- müekked olduğunu haber verecektir.

Bu kitabın ___ küçük nef'i büyüktür. İnsan ne olduğunu ___ bilmez falanın ___ cahil babası alimdir. İmtihanda sorulan suallere güzel cevap verdiğimizden biz ___ bahtiyar addetmeliyiz. Bu kumaşı ben pek ucuz aldım sende bundan ___ bir kat esvab yaptır. Dün ben ___ bir palto aldım. Biraderinize yazdığınız mektup ___ vasil olmamış. Çocuklar pederlerinin ___ etmiş olduğu tekdirden memnun olmazlar. Bazı kimseler sairlerinin yaramaz çocuklarını takbih ederler de ___ yaramaz olan çocuklarını takbih etmezler. Siz ___ için aldığınız eldivenleri biraderinize vermişsiniz.

{94}

İKİNCİ BAB

Fiil

(Fiil) bir kelimedir ki başlı başına manası ve o mananın zaman-ı maziye veyahut hale veya istikbale taalluku vardır. Fiiller mef'ullerinin taalluk ettiği ezmine itibariyle mazi ve müzari ve emir ve nehy kısımlarına münkasım olup mazi (naklî ve şuhudî) müzarî (hal ve istikbal) emir ile nehy (vucubî ve iltizamî) ve (hazır ve gaib) nevlerine ayrılır ki mecmuu dokuz kısımdır. Bunların her biri masdar sigalarından edat-ı masdar olan (mek) yahut (mak) hazfolunup madde-i asliyyeye bervech-i âti bir takım müntehalar ilavesiyle hâsıl olur.

İhtar - Edat-ı masdarı hafzetmiyerek (de) lafzı ilâve

{95}

etmekle “siga-i istimrar” hasıl olur ki o da lisanımızca fiil nevindedir.

Gelmekte, kalmakta, okumakta, yazmakta ve gelip gitmekte.

Masdar-I Hafifeden Ve Sakileden Müştak E’alin Münte’haları

		Mazi-i şuhudî		Mazi-i naklî
		Hafif	Sakil	Hafif ve sakil için
Müfred	Mütakellim	Dim	Dım	Mışım
	Muhatab	Din	Dın	Mışsın {*}
	Gaib	Di	Dı	Mış
Cem’i	Mütakellim	Dik	Dık	Mışız
	Muhatab	Diniz	Dınız	Mışsınız
	Gaib	Diler	Dılar	Mışlar

		Müzari		Hal
		Hafif ve sakil için		Hafif ve sakil için
müfred	Mütakellim	rim		Yorum
	Muhatab	Risin {*}		Yorsun {*}
	Gaib	R		yor
cemi	Mütakellim	Riz		Yoruz
	Muhatab	Rsiniz		Yorsunuz
	Gaib	Rler		Yorlar

 [*] bunların nihayetleri (s) ve (n) ile olmak daha doğru ise de iyham-ı kabihi olduğu için böyle (sin) yazmak evladır.

{96}

		İstikbal		Fiil-i vucubî	Fiil-i iltizami
		Hafif	Sakil	Hafif ve sakil için	Hafif ve sakil için
müfred	Mütekellim	Eceğim	Acağım	Meliyim (malıyım)	Eyim
	Muhatab	Eceksin {*}	Acaksın	Melisin {*}	Esin
	Gaib	Ecek	Acak	Meli	E
cemi	Mütekellim	Eceğiz	Acağız	Meliyiz (malıyız)	Elim
	Muhatab	Eceksiniz	Acaksınız	Melisiniz	Esiniz
	Gaib	Ecekler	Acaklar	Meliler	Eler

	Emr-i hazır	Emr-i gaib
müfred	{**}	Sun
Cemi	n - iniz	sunlar

Bu müntehalar müsbet fiilere mahsus olup menfilerde bunlardan evvel bir (m) yahut (me) ve sakillerde de (ma) ziyade kılınır. Geldim, gelmedim, gelmedim, kaldım, kalmadım Fakat yalnız müzari sigasının menfilerinde gayr-i kıyasi olarak şu müntehalar isti'mal olunur: (mem, mezsın, mez, miz, mizsiniz,

 [*] Bunlar nihayetleri (s) ve (n) ile olmak daha doğru ise de iham-ı kabihî olduğu için böyle (sın) yazmak evlâdır.

[**] Emr-i hazır sigası masdara nazaran madde-i asliyeden ibaret olup ona mahsus müntehi dahi yoktur. Yalnız cemi sigasında (n) yahut (nız) gelir.

{97}

mizler) sakillerde birinci mimden sonra bir elif ziyade edilir.

İstifhamı müfid olacak fillerde bir (mi) edatı ilave olunur. Şöyleki; mazi-i şühudide müntehedan sonra ve diğer siğalarda müntehaların nihayetinde bulunan fail alametinden evvel edat-ı mezkûr va'z olunur. Ve yalnız emr-i hazır siğalarıyla fiil-i iltizamînin müfred ve cem-i muhatab ve gaib siğalarının istifhamı olamaz: geldin mi? Görmüş müyüz? Gelir miyim? Geliyor muyum? Gelecek miyiz? Yazmalı mısın?

Fiil-i istifhamilerde yukarıdaki misallerde görüldüğü üzere mazi-i naklî, müzari, hal, istikbalin müfred ve cem-i mütekellimlerinde edat-ı istifhamdan sonra ve alamet-i failden evvel bir (y) ziyade edilir.

Bazı fiillerin ahirine edat-ı tekidden olan (a) yahud (ya) ilave olunursa istifhamı müfid olur. Mesela (okudun mu?) yerinde (okudun a?) yahud (okudun ya?) denebilir.

Bir fiil behemehâl bir faili muktezi olmakla e'âl, bir rüknü kendileri ve bir rüknü de faileri olmak üzere birer cümledir.

Bu müntehalar zamir bahsinde dahi ifade olunduğu üzere alamet-i

{98}

faildir; asıl failler “ben, sen, o” diye fiillerden evvel mezkûr olmadığına göre bu müntehalara fail dahi denebilir. Hatta “ben oturdum, sen okudun, o geldi” gibi cümleler arabide mübteda ve haber olma üzere birer cümle-i ismiye olup zamirler mübteda ve fiiller ahirindeki failleriyle birer cümle-i fiiliye olarak onlara haber yapılır. “Geldim ben, geleceksin sen, gelmelidir o” gibi efalden sonra mezkûr olan zamirler faillerin müekkedatı olmak üzere tahlil olunur.

Lisanımızda bir fiilin faili ya fiil ile beraber bulunur veyahud ondan evvel mezkûr olup fiilde alamet-i fail ona göre gelir.

(Fail) bir fiilin manasındaki işi icra edendir. Mesela (Ahmet okuyor) dediğimiz vakit (okuyor) fiil olup işi icra eden yani okuyan (Ahmed) dir. Bu halde Ahmed kelimesi (okuyor) fiilinin failidir.

(Mazi-i şuhudi) mütekellimin gözüyle gördüğünü ve gözü, ile görmüş gibi bildiğini haber veren sığadır.

Misal:

müfred	Mütekellim	Geldim	Kaldım
	Muhatab	Geldin	Kaldın
	Gaib	Geldi	Kaldı
cemi	Mütekellim	Geldik	Kaldık
	Muhatab	Geldiniz	Kaldınız
	Gaib	Geldiler	Kaldılar

{99}

İhtar - Mazi-i şuhudinin cemi mütekellimi bazen sıfat makamında da kullanılır: Ummadık taş baş yarar.

Temrin

47 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları kaldırıp faillerine göre onların mazi-i şuhudiyesini yazacaktır.

Ben gelmek / Sen gitmek / O bulmak / Biz satmak / Siz vermek / Onlar atmak / O biraderine emretmek / Ahmed seni sormak / Bu dersleri sen kopya etmek fakat ben ezberlemek / Biraderiniz izmire gitmek fakat ben şama gitmek / Pederim bana üç kitap satın almak ben onların birini geri göndermek / Ben biraderime onbeş lira göndermek.

İhtar - (ler) lafzı fiil müfredleri dahi cemi yapar. Ancak cümle-i fiiliyelerde fiil-i gaibin cemi olması fiilin zev-il ukulden bulunmasıyla meşrutdur. Meselâ hayvanlar çayıra çıktı, kuzular meradan geldi, kediler kavga etti, ağaçlar çiçek açdı, yemişler oldu, yapraklar döküldü, gözlerim ağrıyor, dizlerim titriyor, isimler ahval-i selaseden hali olmaz. Yerinde

{100}

(çıktılar, geldiler, açtılar, oldular, döküldüler, ağlıyorlar, titriyorlar, olmazlar) denilemez.

Kaide - Mazi-i şuhudiyenin cemi-i mütekelliminde (de) lafzı ilave olunursa fiil ve sıfatdan muhtasar bir sigâ-i zamani hasıl olur. Geldikde, kaldıkda gibi ki geldiği vakitte kaldığı vakitte demektir. (Mazi-i nakli) mütekellimin işitmekle bildiğini beyan eden siğadır. Misal

müfred	Mütekellim	Gelmişim	Kalmışım
	Muhatab	Gelmişsin	Kalmışsın
	Gaib	Gelmiş	Kalmış
cemi	Mütekellim	Gelmişiz	Kalmışız
	Muhatab	Gelmişsiniz	Kalmışsınız
	Gaib	Gelmişler	Kalmışlar

Temrin

48 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları kaldırıp faillerine göre onların mazi-i naklîlerini yazacaktır.

Ben çıkmak / Sen girmek / O kalmak / Biz bilmek / Siz sormak / Onlar gülmek / Sen dün biraderime gülmek / Dünkü dersi biraderim öğrenmek / Sen Ahmedin satın aldığı kitabı görmek / Dünkü gördüğünüz adam bugün ölmek / Sen galiba

{101}

aklını kaybetmek zira söylediğim şeyleri anlamamak /
Biraderinizin söylediğine bakılırsa ben onu dün köprüde
görmek ama hiç hatırıma gelmiyor

(Müzari) şimdiki zaman ile gelecek zamanı yani
mütekellimin tekellüm zamanı ile ondan sonraki zamana
şamil bir zaman-ı amme delalet eden şîğadır ki bazen
tecdid ve istimrar manasını ifade eder

Misal

müfred	Mütekellim	Gelirim	Kalırım
	Muhatab	gelirsin	Kalırsın
	Gaib	Gelir	Kalır
cemi	Mütekellim	Geliriz	Kalırız
	Muhatab	Gelirsiniz	Kalırsınız
	Gaib	Gelirler	Kalırlar

İhtar - Müzari şîğalarının bizim telaffuzumuzca resim
hatları böyle ve taşra telaffuzunca resim hatları şöyledir.
Gelir, kalır, gelirim, kalırım, gelirsin kalırsın ilh. Fakat
eskiden beri böyle yazılmış ve bu resim hatt-ı kadim
“gelsin, kalsın” gibi emr-i gaib şîğalarınca hâlâ meri olan
resm-i hatlara muvafık olmakla mutarrid (bir düziye) ve
müreccah bulunmuşdur.

Kaide-Fiil-i müzaariler menfileleri ile ictima ettikde manay-ı

{102}

takib ve ta'cili müfid olur: Gelir gelmez, oturur oturmaz, yazar yazma, kalkar kalkmaz. Bu şîğalar bazen de manay-ı tahmin ve ve “beyne beyne” yi ifadede irad olunur.

Temrin

49 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları kaldırıp faillerine göre onların müzarilerini yazacaktır.

Ben pişirmek / Sen kaynatmak / O sulamak / Biz bulmak
Siz kırmak / Onlar kesmek elindeki odunu Ahmede ver o onu kesmek / Siz bu saatin satılmasını biraderime havale ediniz o onu bir an evvel satmak / Gel seninle birer dükkân açalım, ben tütün satmak, sen kâğıt ve kalem satmak / Biraderim fukaraya her vakit sadaka vermek fukara da ona çok dua etmek / Sen her zaman arabaya binmek ben yaya yürümek, biz çok yol yürümesini sevmek

(hâl) hassaten şimdiki zamana yani mütekellimin tekellümü vaktine delalet eden şîğadır:

Misal

müfred	Mütekellim	Geliyorum	Kalıyorum
	Muhatab	Geliyorsun	Kalıyorsun
	Gaib	Geliyor	Kalıyor
Cemi	Mütekellim	Geliyoruz	Kalıyoruz
	Muhatab	Geliyorsunuz	Kalıyorsunuz
	Gaib	Geliyorlar	Kalıyorlar

{103}

Temrin

50 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları kaldırıp faillerine göre onların hal sığalarını yazacaktır:

Ben açmak / Sen ağlamak / O görmek / Biz gezmek / Siz oturmak / Onlar uyumak / Biz pederimizi düşünmek siz kimi düşünmek / Pederim bize her hafta mektub göndermek fakat biz bu hususda kusur etmek / Biraderiniz orada ne aramak / İşte beklediğiniz adam gelmek / Sen daima mektebde bulunmak / Ben biraderimin hastalığına pek keder etmek

(İstikbal) : hassaten gelecek zamana delalet eden sığadır.

Misal

müfred	Mütekellim	Geleceğim	Kalacağım
	Muhatab	Geleceksin	Kalacaksın
	Gaib	Gelecek	Kalacak
Cemi	Mütekellim	Geleceğiz	Kalacağız
	Muhatab	Geleceksiniz	Kalacaksınız
	Gaib	Gelecekler	Kalacaklar

İhtar-Eğer masdarlarda madde-i asliyenin ahirinde huruf-u imlâdan biri bulunur ise istikbal müntehalarından evvel bir

{104}

(y) ziyade kılır: sulamak, sulayacağım, söylemek, söyleyeceğim.

Temrin

51 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları kaldırıp onların faillerine göre istikbal şîğalarını yazacaktır.

Ben göndermek / Sen söylemek / O almak / Biz vermek /
Siz girmek / Onlar kopmak / Bunları siz mi tevzi etmek /
Bugün biz Edirneye gitmek / Siz burada kalmak / Biz bu
sualleri hangi talebeye sormak / Siz şu sualleri bu şakirde
sormak, bizde şuna sormak / Bu imtihanda tam numara
kaç olmak, / Tam numara on olmak, eğer bir şakird beşden
aşağı bir numara alır ise sınıf geçememek.

(fiil-i vücubî) bir işi faile ilzam (lazım kılmak) için madde-i asliyeye (malî) lafzı ilave olunan şîğadır. Onun mazmunu masdara (gerekdir) lafzının ilavesi ile dahi eda olunabilir.

Yapmak gerekdir, gibi yapmalı demektir.

{105}

Misal

müfred	Mütেকellim	Gelmeliyim	Kalmalıyım
	Muhatab	Gelmelisin	Kalmalıydın
	Gaib	Gelmeli	Kalmalı
cemi	Mütেকellim	Gelmeliyiz	Kalmalıyız
	Muhatab	Gelmelisiniz	Kalmalıydınız
	Gaib	Gelmeliler	Kalmalılar

(gerek) ve (gerekdir) kelimesi edatı tahmini olarak dahi müstameldir. Yazmak gerek gibi ki yazmış olmalıdır demektir.

Temrin

52 - Talebe aşağıdaki cümlelerde buluna masdarları kaldırıp faillerine göre onların fiil-i vücubisini yazacaktır.

Ben sevmek / Sen dizmek / O üşümek / Biz giymek, siz çıkarmak / Onlar götürmek / Ahmed efendi sizi düğüne davet etmiş behemehal gitmek / Biz saat üçde behemehal mektebde bulunmak / Onlar bugün bizi kapıda görmek / Ben dua etmek, o da amin demek / Sen okumak ben de dinlemek / O kitabı bana vermek / Ben de biraderime götürmek.

İhtar - Olmak masdarından me’huz olan fiil-i vücubi siğası makam-ı tahminde dahi müstameldir. Yazmış olmalı ki bazen edat-ı haber ilavesi ile olmalıdır dahi denir.

{106}

(Fiil-i iltizamî) mazmunu mütekellimin mültezim ve mültemis'i olduğuna delalet eden sigadır.

Misal

müfred	Mütekellim	Geleyim	Kalayım
	Muhatab	Gelesin	Kalasin
	Gaib	Gele	Kala
Cemi	Mütekellim	Gelelim	Kalalım
	Muhatab	Gelesiniz	Kalasinız
	Gaib	Geleler	Kalalar

İhtar - Fiil-i iltizamînin müfred gaib şîgasını mükerreren istimal, manay-ı tedriciyi müfid olur. Yaza yaza öğrendim, okuya okuya ezberledim, yürüye yürüye geldim.

Fiil-i iltizamînin müfred gaibine (rak) ilave olunursa hal istimrari şîgası teşkil olunur. Yazarak, okuyarak, gülerek Mezkûr müfred gaibin ahirine (si) lafzı ilave edilirse şîga-i tasğir taleb teşkil olunur: Diyesi, söyleyesi, isteyesi, ağlayası.

Temrin

53 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları kaldırdığı faillerine göre onların fiil-i iltizamını yazacaktır.

{107}

Ben kırmak / Sen çizmek / O yüzmek / Biz süzmek / Siz çekmek / Onlar taranmak / Ben bugün emrettiğiniz mahalle gitmek / Biz yarın yola çıkmak zira pek geç kaldık Biraderiniz bize “kıraathanede siz benden evvel bulunmak” dedi / Ben saat üçde gelmek dedim onlar da biz saat iki buçukda gelmek dediler / Biraderime şu kitapları satmak dedim o ben kendiminkileri satmayacağım sen de seninkileri satma dedi ben Bugün çarşıya gitmekde ufak tefek almak

(emr-i hazır) müteklimin muhatabdan bir şey talebine delalet eden sığadır ki her kelimenin madde-i asliyesi doğrudan doğruya emr-i hazır sığasıdır.

Misal

Müfred: gel, kal,

cemi: gelin, geliniz, kalın, kalınız,,

(emr-i ğaib) mütekellimin kendinde muhatab olmayandan bir şeyi talebine delalet eden sığadır ki emr-i hazır sigasına (sun) yahud (sunlar) ilavesi ile olur

{108}

Misal

Müfred: gelsin, kalsın.

Cemi: gelsinler, kalsınlar.

İhtar - Emr-i hazır sigasının müfredine bazen (mac) ilavesi ile ya ism-i mekan fiil teşkil olunur, yırtmac gibi veyahud manay-ı vasfı müfid olub ism-i mevsuf olur. Yanıltmac, bulamac gibi

Temrin

54 - Talebe aşağıdaki masdarları hem emr-i hazır ve emr-i gaib olarak tasrif edecektir.

Görmek, bilmek, almak, çıkarmak, titremek, üşümek, girmek, çıkmak, anlamak, düşünmek, durmak, oturmak, kalkmak, yatmak, uyumak, ağlamak, yaşamak, sormak, pişirmek, sulamak, dökmek, gülmek, süzmek, düşürmek, toplamak

Bir fiilin bir faili ve müteaddi olduğuna göre bir de meful ü bih

{109}

sarih olduğu gibi mef'ul bih gayri sarih olabilir ve fiil-i mechüllerin faili mahzuf olub mef'ulü onun makamında bulunduğu için ona (naib fail) tabir olunur mesela “yazı yazıldı” cümlesindeki “yazı” asıl failin ki yazan adamındır zikri metruk olmakla mef'ul iken onun makamına kaim olmuş ve naib fail bulunmuştur.

Mef'ul dört kısımdır: 1-Mef'ul ü mutlak 2-Mef'ul ü bih 3-Mef'ul ü fih 4-Mef'ul ü leh'dir

Bir geliş geldi ve bir kere oturdu ve iki ateş atdı gibi aded ve keyfiyet gösterenler (Mef'ul ü mutlak)dır Filanı dövdü, keçiye kesdi gibi bir fiilin vaki olduğu şeyi beyan edenler (Mef'ul ü bih sarih) dir ki onun dağa çıkdı, ve evden geldi, ve filan ile gitdi gibilerine (Mef'ul -ü bih gayri sarih) tabir olunur. Ayda, yılda, mektebde, evde gibi zaman veya mekân beyan edenler (Mef'ul -ü fih)dir. [*] Bazı zarf-ı zamanlarda edat-ı zarf olan (de) lafzı mahzuf olur. Dün, bugün, evvelki gün, yarın, bıldır, bu sene, gelecek yıl, Pazar günü geldi, geçen hafta gitti, senin için geldim, te'diben dögdüm, ta'zimen

[*] Mekân beyan eden mef'ul-ü fihlerin ahirine edat-ı te'kid olan (ya) ziyade edilirse istifhamı müfid olur. Hoca mektebde ya? Kitabın rafta ya? Biraderiniz burada ya?

{110}

kaldım, bugün gelmediğinizden para alamadınız gibi sebebiyet beyan edenler mef'ul -ü lehdir.

Bir fiilin faili derhal bulunmak için şöyle bir miyar vardır ki fiil ile beraber fail şahıs olur ise müfredde (kim) ve cemi'de (kimler) ve şahıs olmaz ise müfredde (ne) ve cemide (neler) diye sual olundukda cevabında fail bulunur. Mesela "çocuk uyanıyor" cümlesinde "kim uyanıyor?" diye sual olundukda cevabında "çocuk" denilir ki "çocuk" kelimesi "uyanıyor" fiilinin faili olmuş olur. "o sarıktır" ki cümle-i ismiyelerin mübtedasına dahi (kim) lafzı delil olabilir. "ne söylüyor" gibi yerlerde ne (lafzı) mef'ul e dahi miyar olur.

Temrin

55 - Aşağıdaki cümlelerde bulunan fiiller bir sütuna ve onların failleri diğer bir sütuna yazılacaktır.

Ben oynuyorum sen çalışıyorsun / Şimdi şehirlerde ikamet eden adamlar mukaddema ormanlarda ikamet ederler idi / Eskici Ahmed sabahdan akşama kadar türkü söyler idi / İnsan doğar, zahmet çeker ve akıbet ölür / Din için ölmek hayırlı olur / Sokrat nam feylosof daima "bir şeyi bilmediğimi biliyorum" derdi / İnsan yürür, oturur, yatar

{111}

ve uyur.

Deve birkaç günler açlığa tahammül eder / Bir ağustos böceği bir karıncadan zahire istedi ise de o kendi adeti üzere asla kulak asmadı / Kartal kuşu asla gözleri kamaşmaksızın güneşe bakar

Temrin

56 - Talebe aşağıdaki isimleri fail makamında tutub bunların her birine üçer fiil bulacaktır.

Gül, rüzgâr, talebe, güneş, kuş, arı, kırlangıç, göz, valide, tabib, yemiş, dal, balık, maymun, yıldırım, nehir, çiftci, muallim, terzi, insan, gemi, şimşek, bulut, kuzu, hasis.

57 - Talebe aşağıdaki masdarların her birine üçer fail bulacaktır.

Yaklaşmak, öğrenmek, öğretmek, çatlama, kaynamak, (a)çmak, uçmak, kızarmak, döğüşmek, ütmek, sulamak, dönme, olmak, ihtiyarlamak, girmek, dolmak, gürlemek, doğmak, beğenmek, sarhoş etmek, eskimek, titremek, açmak, sönmek, cilalanmak

{112}

Temrin

58 - Talebe noktaların yerine münasib bir fail yazacaktır.

... demiri yumuşatır / ... fındık yer / ... insanın belini
büker / ... ağaçları eğer / ... gölge verir / ... koyunların
tüylerini kırpar / ... Calutu öldürdü / ... kemikleri
kemirirler / ... çiftciyi memnun eder / ... kuzuları ve
tavukları yer / ... Avrupayı Asya kıtasından ve ... Afrikayı
Asyadan ayırır

Bir fiilin mef'ul -ü bih sarihini derhal bulmak için evvela fail sonra fiil söylenip bunlardan sonra eğer mef'ul şahıs ise (kimi?) veya (kimleri?) ve eğer şahıs değil ise (neyi?) veya (neleri?) diye sual olundukda cevabında mef'ul -ü bih sarih bulunur. Mesela “siz çocuklarınızı iyi terbiye ediniz” cümlesinde siz iyi terbiye ediniz (kimi?) diye sual olundukda cevap olarak “çocuklarınızı” denilir ki bu “çocuklarınızı” kelimesi mef'ul -ü bih sarihdir. Diğer misal; biraderim yemiş aldı, biraderim aldı, (neyi?) yemiş.

{113}

Temrin

59 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan fiilleri bir sütuna ve onların mef'ul-ü bih sarihlerini diğer bir sütuna yazacaktır.

Ordu düşmanları mağlub etdi / Bizi ne altın ve ne büyüklük bahtiyar etmez / Sincap badem ve fındık yer / Köpek kendisine vuran eli yalar / Masal çocukları eğlendirir / Çocuk masalı sever / Çalışmak tenbeli korkutur / Tilki kargayı aldatır / Zaman herşeyi bitirir / Amerikanın ormanları büyük yılanlar ile doludur / Cenab-ı Hakk iyilere mükâfat ve fenalara mücazat eder

Temrin

60 - Talebe aşağıdaki isimleri mef'ul-ü bih sarih farz edib her birine üçer fiil bulacaktır.

Ateş. Toprak. Ekmek. Güneş. Mektub. Demir. Hikâye. Ağız. Duvar. Baş. Şehir. Fes. Ev. Ses. Sokak. Hazine. Hasta. Ağaç. Yaramaz. Su. Kitab. Kalem. Kağıd. Kapı.

{114}

Temrin

61 - Talebe Aşağıdaki masdarlara üçer meful-ü bih sarîh bulacaktır.

Gizlemek. Kaçmak. Sevinmek. Yakmak. Uyumak. Bağlamak.
Atmak. Kırmak. Döndürmek. Aşmak. Eritmek. Satmak.
Satın almak. Bozmak. Kesmek. Çizmek. Getirmek. İçmek.
Dizmek. Toplamak. Bilemek. Korkutmak. Çalışdırmak.
Pişirmek. Kapamak.

Temrin

62 - Talebe noktaların yerine münasib meful-ü bih sarîh yazacaktır.

Güneş ... ziyalandırır / Rüzgar ... kökünden çıkarır /
Bahçıvan ... kazar / Gül ... tezyin eder / Valide ... sever /
Güneş ... eritir / Ağaçlar ilkbaharda ... açar / Dişi arslan .
hıfz eder / Değirmenci ... Öğütür / Ekmekci ... pişirir

Bir filin meful-ü bih gayr-i sarîhini derhal bulmak için
evvela

{115}

faili sonra fiili söyleyib onlardan sonra eger mef'ul şahıs ise (kime?) yahud (kimden?) yahud (kimin ile?) ve eger mef'ul şahıs değil ise (neye?) ve (nereden?) yahud (ne ile?) diye sual olundukda cevabında mef'ul-ü bih gayrı sarîh bulunur. Mesela; “Cenab-ı Hak insanlara akıl verdi” cümlesinde Cenab-ı Hak akıl verdi (kime?) diye sual olundukda cevab olarak “insanlara” denilir ki bu kelime mef'ul-ü bih gayrı sarîhdir.

Bu cümlede (Cenab-ı Hak) verdi fiilinin fâili ve (akıl) mef'ul bih sarîhi ve (insanlara) mef'ul bi gayrı sarîhdir. (mef'ul-ü fih) ve (mef'ul-ü leh)i bulmak dahi (kimde ve nede yahud nerede ve kim için ve ne için?” suallerinin cevabıyla olur. Mesela; “Kitabı evde unuttum ve unuttuğum için derse geledim” cümlesinde “nerede ve ne için” diye sual olundukda “evde unuttuğum için” denir ki bunların biri mef'ul-ü fih ve diğeri mef'ul-ü lehdir.

Temrin

63 - Talebe aşağıdaki cümlelerdeki kalameteyn içinde bulunan fiilleri bir sûtuna ve onların mef'ullerini diğeri bir sûtuna

{116}

yazacak ve bu mef'ullerin ne cins mef'ul olduklarını beyan edecektir.

Tiki karga ile (eglendi) / Cenab-ı Hakk insanı topraktan (halk eyledi) / Peder ve validemize (itaat etmeliyiz) / Edebli adam kimseye fena lakırdı (söylemez) / Peder çocukları için (çalışır) / Çocuklar okuyub yazmaya (gayret etmelidir) / Biz bugün sabahdan akşama kadar (dolaştık) / Uşak efendisine (itaat eder) / Biraderim kitabına bir güzel cild (yaptırdı) / Yazdığım yazı mektebde (kaldı)

Temrin

64 - Talebe noktaların yerine münasib mef'ul-ü bih gayrı sarih yazacaktır:

Biz ... görüyoruz ve ... işitiyoruz. / İlkbahar ... sonra gelir. / Ekser nehirler çıkarlar. / Sarmaşık ... sarılır. / Köylüler ... itaat eder. / Kırlangıçlar gelirler ve ... giderler. / Arz ... ziyalanmıştır. / Çocuk ... güler. / Ben güzel yazı çalışacağım. / Bir sene on iki taksim olunmuştur.

Bir fiilin faili zamir olub müfred olursa fiil de müfred ve cemi' olursa fiil de cemi' olur. Mesela; "Ben gidiyorum"

{117}

dediğimiz vakit fail (ben) müfred olduğundan (gidiyorum) fiili müfred ve “biz gidiyoruz” dediğimiz vakit fail olan (biz) cemi’ olduğundan (gidiyoruz) fiili cemi’ gelmiştir.

Cümle-i fi’liyelerde fiil-i gaibin cemi’ olması mukaddem dahi ifade olunduğu üzere cemi olan failin zevil-ukuldan bulunmasıyla meşrutdur. O halde bile fiilin bazen müfred kaldığı olur. Mesela; “efendiler gitti, begler geldi paşalar da geliyor” denir. Bazen dahi zevil-ukuldan olan fail müfred olduğu halde şanına tazimen fiil cemi yapılır. “Hoca efendi geliyorlar, aziz hazretleri böyle buyuruyorlar” gibi

Eger failerin biri mütekellim ve biri muhatab veyahud biri muhatab ve biri gaib veyahud biri mütekellim ve biri gaib veyahud kimisi mütekellim kimisi muhatab ve kimisi gaib olur ise fiil hepsine tekaddüm eden şahsa tabi olur. Cemilenir ve bu halde mütekellim muhataba ve gaibe ve muhatab da yalnız gaibe tekaddüm eder. Mesela; “Biraderim ile sen ve ben mektebe gideceğiz” dediğimiz vakit (gideceğiz) fiilinin üç faili olduğundan cemi olarak gelmiş ve (ben) lafzı mütekellim olup biri muhatab ve biri gaib olan diğer iki faile tekaddüm edeceğinden fiil ona tabi olmuştur.

{118}

Temrin

65 - Talebe aşağıdaki vazifede bulunan cümleleri cemi olarak kullanacaktır.

Ben söyleyim sen dinle. / O oynuyor sen çalışıyorsun. / Ben çiçeği sever ve onu koparırım. / Geçen sene kaplıcaya girmek için Bursaya giden sen misin? / Ben bu mektubu yazdım sen de onu postaya vereceksin. / Ben İzmire gideceğim sen de Edirneye gideceksin. / O dün almış olduğu saati bozacak. / Ben dün biraderini köprüde gördüm. / Benim şakirdim derslerine ziyadesiyle çalışır. / Ben imtihanda birinci çıkayım diye derslerime dikkatle çalışıyorum.

Temrin

66 - Talebe aşağıdaki vazifede buluna cümleleri müfred olarak kullanacak:

Gömlüklerimizi satacağız. / Siz daima söylediğiniz şeyleri tekrar ediyorsunuz. / Vaktinizi gaybetmeyiniz. / Biz daima aldığımız şeylerin paralarını veririz. / Arkadaşınızı iyi intihab ediniz. / Yazın sıcakları yemişleri kemale erdirir. / Biz onların kitaplarını kirleten çocuklara mücazat edeceğiz. / Tabibler vücudda bulunan hastalıklara ilac verirler. / Yalancılar kendilerini aldatırlar. / Biz bu kitapları satıp sizdeki kitabları alacağız.

{119}

Temrin

67 - Kalameteyn içinde bulunan kelimelerin cümlesi masdardır. Talebe onları ifadenin siyak ve sibakına göre münasib siğalarda kullanacaktır.

Bu çocuk yalancı (olmak) diye (korkmak). / Hemşirem ile ben dün Boğaziçine (gitmek). / Sizin bu yaşda okumak (bilmemek) ne kadar ayıb. / O ben ve sen yarın derse (başlamak) / İnsan diyar-ı aharda bulunduğu vakit vatanını bir aşk ve muhabbetle hatırına (getirmek). / Eğer kurt (gelmek) ise biz onu (öldürmek). / İnsanlar ile hayvanlar (doğmak) ve otlar yerden (çıkmaq). / Fil büyüklükde yeryüzündeki mevcut olan hayvanları (geçmek). / Hazreti Yusuf Aleyhisselamı biraderleri (satmaq). / Hazreti Yusufun altın kupası küçük biraderi Bünyaminin torbasından (çıkmaq)

Temrin

68 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan noktaların yerine münasib bir fiil yazacak ve cümlelerin tarz-ı ifadesine göre onu münasib siğalarda kullanacaktır:

Edib olan adam kendisine gönderilmeyen mektubu.....
Diğerlerinin çektikleri sıkıntıları derhatır eder isen çektiğimiz

{120}

sıkıntılara tahammül / Etdiğin vaadi icra / Dersini bilmeyen şakird hocasının yanında mahcub / Biraderinizin bahçeden topladığı çiçekleri / Nil nehri viktorya niyanza gölünden çıkıp bahr-i sefide / Ben yarın pederime mektub / Pederim bu hafta bana iki mektub ... / Fakat ben daha onların cevablarını / Bu çocuk daha yeni ibare okumaya ... / Bu çocuklar daima vazifelerini / Ve daima derslerine / Ve her imtihanda birinci /

Kaide - Fiillerin emir ve nehy ve “geldi mi, gelecek mi, geliyor mu” gibi istifhamı mutazammın olanlarıyla “keşke gelse” gibi temenniye dair bulunanları (inşâf) ve maadası (ihbarî)dir. İhbarîlerin aksam-ı sabıkasından maada rivayet ve hikâye ve şart fiilleri gibi bir takım aksamı daha vardır. Onların cümlesi adîm’ül-masdar bir lafz-ı bî-manadan tevellüd eder ki o da “idi, imiş, ise” kelimelerinin madde-i asliyesi olan (i) lafzıdır. (idi) kelimesi ihbarînin her nevine ve (imiş) kelimesi mazi-i şuhudîden maadaya lahık olarak evvelkisi manay-ı rivayeti ve ikincisi manay-ı hikayeti ifade eder. Geldi idi. Gelecek idi. Gelmiş idi. Ve gelmiş imiş. Gelecek imiş. Geliyor imiş gibi. Bunlar inşâînin fiil-i iltizamî ve vücubî kısımlarına da kâh maat-tahfif lahık olarak manay-ı temenni veya tahsiri veyahud

{121}

tevbîhi müfid olur. Geleydi, gelmeli idi, gelse imiş, gelmeli imiş, gelmeli değil idin gibi. (ise) gelmesi sarf-ı ihbarîye lahik olub şart ve talik manasını müfid olur: geldi ise yahud geldiye, gelir ise, gelecek ise, gelmiş ise gelsin gibi ki cümle-i ûlaya (şartîye) ve cümle-i saniyeye (cezaiye) denir. Kelime-i mezkurenin muhaffefi olan (se) lafzı inşaiyenin emr-i hazır sığasına lahik oldukda sığa-i temenni hâsıl olur: gelse, okusa, yazsa.

Kelime-i mezkurenin doğrudan doğruya ihbarîden maadada istimali zikrolunan sığa-i temenniye güya “gele ise” ilh.den muhaffef imiş gibi “fiil-i iltizami-i şartî” demenin manası yokdur. Gelmeli ise gibi fiil-i vücubisi zan olunanları dahi birinin kavlini hikâyede lafzı murad olarak müstameldir. İdi ve imiş ve oldu ve ise kelimelerine (e’al-i nakısa tabir olunur ki manası kendileriyle tamam olmayan fiiller demektir. İdi ve ise ve oldu denildikde mana tamam olmayıb ne idi, ne oldu, ne ise diye istifham olunur.

Kelime-i mezkurenin müzari ve emir ve nehy vesair sığaları yokdur tasrifatı şöyledir:

{122}

		Mazi-i şuhudi	Mazi-i Nakli	Siğa-i şartiye
müfred	Mütekellim	İdim	İmişim	İsem
	Muhatab	İdin	İmişsin	İsen
	Gaib	İdi	İmiş	İse
Cemi	Mütekellim	İdik	İmişiz	İsek
	Muhatab	İdiniz	İmişsiniz	İseniz
	Gaib	İdiler	İmişler	İseler

Tenbih - Hikaye fiilleriyle şartiye fiillerinin emr-i hazır ve emr-i gaibleri olmayıp rivayet fiillerinin de mazi-i şuhudiyeleriyle emr-i hazır ve emr-i gaibi yokdur ve şartiye siğalarının mazi-i şuhudiyesinde alamet-i fail olan fiil zamirleri (ise) lafzından evvel gelib mazi-i naklîde ve müzaride ve hal ve istikbal siğalarında zamirler ondan sonra bulunur: Geldim ise, geldin ise, geldiniz ise, gelir isem, gelecek ise.

(ise) lafzı edat-ı hal dahi olur. Ben geldim sen ise uyuyordun. (de) ilavesiyle olan (ise de) lafzı siğa-i vasl ve intikal olub üst taraftaki hükmün bî-semere kaldığını ifade eder. Kaç kere oraya gidilmiş ise de bir faide görülmemiştir.

{123}

Temrin

69 - Talebe aşağıdaki fiillerin evvela hikaye siğalarını ve sonra rivayet siğalarını ve sonra ve daha sonra şartiye siğalarını tasrif edecektir.

Kaçmak. Açmak. Bakmak. Çıkmak. Girmek. Oturmak. Yatmak. Savmak. Gülmek. Ağlamak.

Temrin

70 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan hikâye fiillerinin altına bir çizgi ve rivayet fiillerinin altına iki çizgi ve şartiye fiillerinin altına üç çizgi çizecektir.

Ahmed efendi hergün buraya saat üçde gelir idi biraderinin sözüne bakılır ise hasta olduğundan bugün gelmeyecekmiş.

Biraderim bir haftaya kadar İstanbula gelecektmiş.

Eğer biraderiniz hakikaten İstanbula gelir ise bir daha oraya gitmez zannedirim.

Veli efendinin dükkânına ne için gitmediniz ben sizin yerinizde olsa idim gider idim.

Şu aldığım piyango numaraları bu sefer çıkar ise sana onbeş lira veririm.

Piyango numaranız çıkar ise bana onbeş lira vereceğinizi vaad etmiştiniz onları ne için vermiyorsunuz. Eğer bu kitapları bana göndermiş olaydınız ben size şunları

{124}

gönderir idim.

Eğer biraderimi görür iseniz derhal bana gönderiniz.

Dün biraderinizi göremedim eğer görmüş olaydım derhal size gönderecek idim.

Kaide: Masdar-ı basiteden tevellüd eden e'âl, basit ve masdar-ı mürekkebeden tevellüd eden e'âl, mürekkebdır. Onların tasrifi cüz-i sanilerinde icra olunur: Satabildim, satıyordum, ilh. Yazadur, yazadurunuz ilh. Durakaldı, durakaldılar, ilh.

{125}

Ef'al-i Basite Sîğaları

Masdar-ı Hafifeden

	MÜSBET	MENFİ
Mazi-i şuhudi	geldi	Gelmedi (gelmedi)
Mazi-i nakli	Gelmiş	Gelmemiş (Gelmemiş)
Müzari	Gelir (gelir)	Gelmez
hal	Geliyor	Gelmiyor (gelmiyor)
İstikbal	Gelecek	Gelmeyecek (gelmeyecek)
Fiil-i vücubî	Gelmeli	Gelmemeli (gelmemeli)
Fiil-i iltizami	Gele	Gelmeye (gelmeye)
Emr-i hazır	Gel	Gelme
Emr-i gaib	Gelsin	Gelmesin (gelmesin)

Masdar-ı Sakileden

	MÜSBET	MENFİ
Mazi-i şuhudi	Kaldı	Kalmadı
Mazi-i nakli	Kalmış	Kalmamış
Müzari	Kalır (kalır)	Kalmaz
hal	Kalıyor	Kalmıyor
İstikbal	Kalacak	Kalmayacak
Fiil-i vücubî	Kalmalı	Kalmamalı
Fiil-i iltizami	Kala	Kalmaya
Emr-i hazır	Kal	Kalma
Emr-i gaib	Kalsın	Kalmasın

{126}

Efal-î Mürekkebe Sîğaları**Masdar-ı Hafifeden**

	MÜSBET	MENFİ
Hikâye-i Mazi-i şuhudi	Geldi idi	Gelmedi idi
Hikâye-i Mazi-i nakli	Gelmiş idi	Gelmemiş idi
Hikâye-i Müzari	Gelir idi	Gelmez idi
Hikâye-i hal	Geliyor idi	Gelmiyor idi
Hikâye-i İstikbal	Gelecek idi	Gelmeyecek idi
Hikâye-i Fiil-i vücubî	Gelmeli idi	Gelmemeli idi
Hikâye-i Fiil-i iltizami	Gele idi	Gelmeye idi
Rivayet-i mazi-i naklî	Gelmiş imiş	Gelmemiş imiş
Rivayet-i müzari	Gelir imiş	Gelmez imiş
Rivayet-i hal	Geliyor imiş	Gelmiyor imiş
Rivayet-i istikbal	Gelecek imiş	Gelmeyecek imiş
Rivayet-i fiil-i vücubî	Gelmeli imiş	Gelmemeli imiş
Rivayet-i fiil-i iltizamî	Gele imiş	Gelmeye imiş
Mazi-i şuhudi-i şarti	Geldi ise	Gelmedi ise
Mazi-i nakli-i şarti	Gelmiş ise	Gelmemiş ise
Müzari şarti	Gelir ise	Gelmez ise
Hal şarti	Geliyor ise	Gelmiyor ise
İstikbal şarti	Gelecek ise	Gelmeyecek ise
Fiil-i istitaat	Gelebildi	Gelemedi
Fiil-i istical	Geliverdi	Gelivermedi

{127}

Masdar-ı Sakileden

	MÜSBET	MENFİ
hikaye-i Mazi-i şuhudi	kaldı idi	Kalmadı idi
Hikaye-i Mazi-i nakli	Kalmış idi	Kalınmadı idi
Hikaye-i Müzari	Kalır idi	Kalmaz idi
Hikaye-i hal	Kalıyor idi	Kalmıyor idi
Hikaye-i İstikbal	Kalacak idi	Kalmayacak idi
Hikaye-i Fiil-i vücubî	Kalmalı idi	Kalmamalı idi
Hikaye-i Fiil-i iltizami	Kala idi	Kalmaya idi
Rivayet-i mazi-i naklî	Kalmış imiş	Kalmamış imiş
Rivayet-i müzari	Kalır imiş	Kalmaz imiş
Rivayet-i hal	Kalıyor imiş	Kalmıyor imiş
Rivayet-i istikbal	Kalacak imiş	Kalmayacak imiş
Rivayet-i fiil-i vücubî	Kalmalı imiş	Kalmamalı imiş
Rivayet-i fiil-i iltizamî	Kala imiş	Kalmaya imiş
Mazi-i şuhudi-i şarti	Kaldı ise	Kalmadı ise
Mazi-i nakli-i şarti	Kalmış ise	Kalmamış ise
Müzari şarti	Kalır ise	Kalmaz ise
Hal şarti	Kalıyor ise	Kalmıyor ise
İstikbal şarti	Kalacak ise	Kalmayacak ise
Fiil-i istitaat	Kalabildi	Kalamadı
Fiil-i istical	Kaliverdi	Kalivermedi

{128}

Temrin

71 - Talebe aşağıdaki cümleleri birinci cümlede olduğu gibi tekmil edecek ve her cümlenin ilk fiili hangi siğada kullanılmış ise diğerlerini de o siğada kullanacaktır. Bunlar tekmil olduktan sonra cemi olarak yazacaktır.

1-Biraderim, gider, gelir, koşar, yürür, sıçrar, çıkar, iner, uzanır, yatar, uyur, eğilir, kalkar.

2-Ey birader daima sen gidersin, gelirsin

3-Daima sen gideceksin

4-Çokdan beri sen gittin

5-Dün sen gelmişsin

6-Sen gidiyorsun

7-Birader sen bugün gitmeli idin

8-Sen yarın gidesin

9-Ben vaktiyle gider idim

10-Ben dün gidecek idim

Temrin

72- Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan masdarları yanibaşlarında yazılı olan siğalarda kullanacaktır:

{129}

Valide çocuğu sallamak (hikaye-i hal) / Sen fena sözler söylemek (hal) / Biz birkaç ayak ilerlemek (mazi-i şuhudi) / Onlar bizden şikayet etmeye başlamak (mazi-i şuhudinin istifhamı) / Zan etmek (müzari şartı) / Sen güzel yüzmek (istikbal) / Bir çok ağaçlar kenarında oturduğumuz nehre gölge vermek (hikaye-i hal) / Sen bugün hocanın emrettiği vazifeleri yapmak (fiil-i vücubî) / Bulduğunuz memlekette hiç kar yağmak (hikaye-i halin istifham ve menfisi) / Hemşirelerim dün görmüş oldukları kumaşları bu gün almak (istikbalin menfisi), yarın almak (istikbal) / Arzın portakal gibi yuvarlak olduğunu sana bir daha tekrar etmek (fiil-i iltizami) / Bu elbiseyi satın almam için kıymeti beş lirayı geçmek (fiil-i vücubînin menfisi) dir. / Bize hediye olarak gelmek (ism-i fail) kitapların cildi kütüphanemizde bulunmak (ism-i mef'ul) kitapların cildlerinden daha güzeldir.

Temrin

73 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan fail, fiil, mef'ulden her birini müfred olarak kullanacaktır:

Bu adamlar az kaldı pencereleri açacaklardı.

Seyyahlar şehirlerimizi ziyaret etdiler.

Gemi tayfaları yelkenleri açdılar.

Hırsızlar evleri soydular. Cariyeler az kaldı tabakları kıracaklar idi.

Kuyucular kuyuları kazıyorlar.

Bahçıvanlar çiçekleri suladılar mı?

{130}

Valideler yaramaz olan çocuklarını terbiye ederler.

Nalbantlar atları nallarlar.

Ocak süpürücüler ocakları temizlerler.

Kasaplar koyunları daha kesmediler mi?

Temrin

74 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan fail ve fiilden her birini ve mefullerden münasibini cem'i olarak kullanacaktır:

Hemşirem şamdanı yakıyor. / Hoca ders veriyor. / Çocuk dersine çalışacak. / Cariye merdiveni süpürdü mü? / Bu tacir portakal satıyor idi. / Sizin amcanız oğlunu azarlamış. / Eğer marangoz isen dolap yapmalısın. / Bağcı üzüm keser. / Bu genç çocuk hayvana vuruyor. / Ben yağ satardım. / Cebimi doldurdum.

Efal-î Vasfiye

Malum olaki lisan-ı Türkide bazı e'fal kendilerine ittisal eden bazı levahık ile sıfat makamında kullanılır. [*] Şöyleki; mazi-i şuhudinin cemi mütekellimi ile fiil-i istikbalin müfred ğaib sığası alameti fail olan fiil zamiri alarak mazi-i mütekellimin cemindeki

[*] Şive-i arabîye veyahud gürcü tükcesine tatbikan buna (sığa-i sıla) demeye hacet yoktur.

{131}

müntehalardan evvel birer (y) ziyade kılındığı ve zamire ittisal ile harekelenen kaf ğayına mübeddel olduğu vakit o siĝa min-haysi'l-mana sıfat ve min-ciheti's-sure isim hükmünde olarak kendisinde ahval-i isim cari olur ve bu iki suretde mazi-i şuhudinin cem-i mütekellimiyle istikbalin müfred gaibine (fiil-i vasfî) denir. Geldiği vakit söylerim. Yazdığım zaman okurum. Okuyacağım şeyi ezberlerim.

Bu nevi e'âl ism-i masdar gibi de kullanılır: Geldiği malum ve gittiği meçhuldür. (den) lafzının ilavesiyle me'ul-ü leh veyahud me'ul-ü bih gayrı sarîh olur: Hoca gelmediğinden ders okunmadı, hocanın gelmediğinden benim haberim olmadı.

İhtar - Bazen e'âl-i vasfiye ahirinden izafet alameti olan levahik hazf olunur. Bu adam sizin bildikdir yahud senin bildikdir gibi ki sizin bildiğinizdir yahud senin bildiğindir demektir.

Kardeşim şefik beg efendi hazretleri nahv-i türkîlerinde e'âl-i vasfiye hakkında (siĝa-i sıla) serlevhası tahtında gayet müfid birçok malumat derc etmişlerdir ki teberrüken ber-vechi zira ahz olunmuşdur.

{132}

Siğa-i Sıla

“Cümleler isim makamında fail ve meful ve sıfat ve keza olurlar ise onlara sıla cümleleri ve onların fiillerine sıla fiilleri denilir ki lisanımızda edat-ı rabt makamında dahi kullanılır.

Mesela; (mehmed çıktığını gördüm) dediğimiz halde bundan muradımız mehmedi görmüş olmak değil illa (mehmed çıktı) cümlesini görmüş olmak olduğundan burada (mehmed çıktı) cümlesi meful vaki olmakla sıla cümlesi olmuş olur. O halde (çıktığını) fiili dahi sıla fiili olmuş olur.

Fakat sıla fiilleri ve tabir-i esah üzere sıla fiili şeklindeki eful bazen isim makamında dahi gelir. Bunların isim makamında gelmeleriyle sıla olarak gelmeleri kemal-i dikkatle tefrik olunacak bir şeydir. Bunlar sıla olarak gelirler ise failleri hiçbir vakit (kâf) almaz. Bilakis isim makamında gelirler ise o halde fail ile o fiil beynindeki münasebet muzaf ve muzaf-ı ileyh münasebetidir. Bu cihetle eğer fail maruf olur veyahud izafet için kafın gelmesi her ne sebebe mebni ise iktiza eder

{133}

ise (kâf) gelir. İzafet kaidesince (kâf) gelmeyen yerlerde gelmez. Bunu tefrik için mutlaka sıla fiilini ism-i masdar haline getirmek veyahud fiilin arkasına bir isim getirmek mümkün olub olmadığına bakılır. Mümkün olur ise fiil isim makamında gelmiş olur. Mümkün olmaz yani isim masdar veyahud başka bir isim getirilmesi maksudu ihlal eder ise fiil sıla fiili olduğu ve isim makamında bulunmadığı anlaşılır.

Mesela; (mehmed çıktığını gördüm) dediğimiz vakit eğer meramımız (mehmed çıktı cümlesini gördüm) demek ise mehmedin ahirine kaf gelmez. Meramımız öyle olmayıb (çıkdığı) tabirinden (mehmedin çıktığı evi gördüm) demek ise o halde (çıkıldığını) fiili (çıkıldığı evi) haline irca olunabileceğinden isim olduğu ve o halde mehmedin ahirine (kâf) gelmek lazım geleceği anlaşılır.

Bir de fiili isim masdar haline getirebilir isek yine isim makamında demek olur.

Meselâ: yukardaki misalde (çıkıldığını) yerine (çıkmasını) diyebiliyor isek yine isim makamında olmuş olur. Hâlbuki (çıkmasını) diyebilmemiz için (çıkmaq) maddesi indimizde malum olmak

{134}

lazım gelir. Zira mehmedin çıkdığından muhatabın hiçbir malûmatı olmaz ise (mehmedin çıkdığını gördüm) cümlesinden bir şey anlaşılmaz. Zira mehmedin o fiili kendince mechuldür.

İşte bu ifadatdan anlaşıldığı üzere sıla fiili hiçbir vakitte failine (kâf) getirmez. İsim halinde bulunan o şekildeki fiiller bazen getirir. Bunu tefrik için fiilin ahirine isim getirmek veya kendisini isim masdar haline koymak mümkün olub olmadığına bakmalıyız.

Sıla fiillerinin lisanımızda en çok müstamel olanları (olduğu, olduğuna, olduğundan, olmasıyla, olmasına) tarzında fiillerdir. Bunlardan (olduğu) fiili yukarıda ifade kılındı. Gelelim diğerlerine:

Olduğuna

Bu fiil sıla olur ise (binaen veya nazaran) lafızlarına mukarenet edib ta'lil için gelir. İsim halinde ise meful-ü ileyh olur.

{135}

Sıla Halinde Geldiklerine Misal

(Ahmed ve mehmed kâtib olduklarına ve kitabetle uğraşanlar daima kâtim (ketum, sır tutan) bulduklarına binaen onlar da katibdirler)

İşte bu misaldeki (olduklarına) ve (bulduklarına) fiillerinden sonra bir isim getirmek yahud bunlar hazfolunub yerlerine (olmalarına ve bulunmalarına) lafızları getirilmek doğru olamayacağından yani bu bu suretde maksud ve meram ihlal edilmiş olacağından bu fiiller sıla oldukları anlaşılır.

İsim Halinde Geldiklerine Misal

(Ahmedin kâtib olduğuna bakıb ibret al) ve (mehmedin sevdiğine sen de mi gönül verdin?) gibi.

Birinci misaldeki (olduğuna) fiili hazfolunarak yerine (olmasına) lafzı getirildiği ve ikinci misaldeki (sevdiğine) fiili (sevdiği adama) lafzına irca edilebileceği cihetle bunların dahi isim makamında müstamel buldukları nümayan olur.

{136}

Olduğundan

bu fiil sıla halinde gelirse ta'lil için ve isim halinde gelirse mef'ul-ü anhdır.

Sıla Halinde Geldiğine Misal

(Ahmed ile mehmed âlim olduklarından onlar ile görüş) ve (insan anud olduğundan kolaylıkla herkese tefhim-i meram müşkildir.) gibi.

Birinci misalde vaki (olduklarından) ve ikinci misaldeki (olduğundan) fiilleri hazfolunup yerlerine (olmalarından ve olmasından) lafızlarını getirmek veyahud kendilerinden sonra birer isim ilave edilmek mümkün olmayacağından bunların sıla halinde geldikleri anlaşılır.

İsim Halinde Geldiğine Misal

(Mehmedin cahil olduğundan bahs olunuyor) ve (Ahmedin iyilik gördüğünden sen de görürsün) gibi.

{137}

Birinci misalde vaki (olduğundan) fiili hazf olunub yerine (olmasından) lafzı getirildiği halde manay-ı cümle tebdil etmediği ve ikinci cümledeki (gördüğünden) fiili hazf olunub yerine (gördüğü adamdan) lafzı getirilir ise maksud ihlal olunmayacağı cihetle (olduğundan) ve (gördüğünden) fiilleri burada isim halinde olduğu nümayan olur.

Olmasıyla

Sıla halinde gelir ise ta'lil için olub isim halinde gelir ise me'ul-ü maahdır.

Sıla Halinde Geldiğine Misal

*(ahmed ve mehmed bedhu olmalarıyla onları kimse sevmez)
ve (ilim muteber olmasıyla âlim itibar kesbeder)*

Birinci misalda vaki (olmalarıyla) ve ikinci misaldeki (olmasıyla) fiillerinin manası (olmalarından naşi) ve (olmasından naşi) demek olduğundan ve bu halde manay-ı ta'lil ifade ettiklerinden sıla halinde geldikleri anlaşılır.

{138}

İsim Halinde Geldiğine Misal

(mehmed pederinin büyük olmasıyla müftehirdir) ve (ahmed ve mehmedin âlim olmalarıyla sana şeref gelmez) gibi.

Birinci misalde vaki olan (olmasıyla) ve ikinci misalde vaki olan (olmalarıyla) fiilleri makablinin vasatını göstermekden ibaret bir mana için ve (olmasına) fiili halinde gelir ise ta'lil için olub (olduğuna) fiil gibi (binaen ve nazaran) lafızlarına mukarenet eder. İsim halinde gelir ise mef'ul-ü ileyh olur.

Sıla Halinde Geldiklerine Misal

(Mehmed hasta olmasına muhtac-ı tedavi bulunmasına binaen bugün ona baktıracağım).

Bu misalde vaki (olmasına ve bulunmasına) fiilleri (binaen) lafzına mukarenet eylediğinden sıla halinde geldiği anlaşılır.

İsim Halinde Geldiğine Misal

(mehmedin fakir olmasına acıdım). Burada (olmasına) fiili

{139}

maba'di olan acımak fiilinin mef'ul-ü ileyhi vaki olup ta'lil gibi gayrı bir mana ifade eylemediğinden isim halinde geldiği anlaşılır.

Sıla vaki olan ef'alın fail ve mefaili hiç tebdil etmez. Mesela;

Kız başına çiçek takdığı
Kız başına çiçek takdığını
Kız başına çiçek takdığına
Kız başına çiçek takdığından
Kız başına çiçek takdığı için

(işbu misallerden müsteban olduğu vechile sıla halinde gelen ef'alın fail ve mefaili hiçbir vakitte tebdil etmiyor.)

Sıfat Vaki Ola(n) Sıfaların

Sıfat vaki olan sıfaların mevsufları ya failleri veya mef'ullerinden biridir. Demek oluyor ki sıfat olan sıla fiilleri başlıca ikiye inkısam ediyor. Birinci surette sıfaların mevsufu faili ve ikinci surette mef'ullerinden biri bulunuyor. İşbu iki sureti dahi layıkıyla bit-tetkik iktiza eden kavaidi beyan edelim.

{140}

Birinci Suret, Sılanın Mevsufu Faili Bulunursa

Sıfat vaki olan sıla fiilinin mevsufu kendi faili bulunur ve sıla yapılacak fiilde mazi-i şuhudi veyahud hal sığalarından biri bulunursa bu sığaların nihayetlerinde vaki (di, yor) edat-ı zamanları hazf olunarak yerlerine (an) getirilir. Ve bu suretle hâsıl olan sıla fiili mevsufu olan failinin evveline vaz olunur. Mesela; mazi-i şuhudiden mürekkebe bir cümle-i asliye teşkil edelim. (çocuk geldi) bu cümleyi zikreyledğimiz kaide vechile sıla yaptığımızda (gelen çocuk) olur. Halden mürekkebe bir cümle-i asliye teşkil edelim. (çocuk geliyor) bu cümle dahi kaide-i meşruha üzere sıla yapıldıkda (gelen çocuk) olur. İşte bu misallerden müsteban olduğu vechile mazi-i şuhudi ile halin sıraları yekdiğerinin aynıdır. Bunlar mazi-i şuhudi veya hal olup olmadıkları siyak ve sibakdan anlaşılır.

Tenbih - Bir fiilin mutlak halde icra olduğunu bildiren sığaya (fiil-i hal) denilir. Mesela (Çocuk okuyor) bunun sılası (okuyan çocuk) olur. Bir fiilin her halde itiyad olduğunu bildiren sığaya (müzari) denir mesela;

{141}

(çocuk güler) bunun sılası (güler [*] çocuk) olur.

Sıfat vaki olan sıla fiilinin mevsufu kendi faili olub da fiil de maz-i nakli, müzari ve müstakbel siğalarından biri bulunursa hiç tebeddül etmeyib hali üzere kalırlar.

Mesela; mazi-i nakli cümle-i asliye (çocuk gelmiş) cümle-i sıla (gelmiş çocuk) müzari, cümle-i asliye (çocuk gelir) cümle-i sıla (gelir çocuk) müstakbel, cümle-i asliye (çocuk gelecek) cümle-i sıla (gelecek çocuk) gibi.

Fakat bâlâda beyan olunduğu üzere sıla yapılan fiil, mevsufu vaki olan failinin evveline vaz olunmak şartdır. Sıfat vaki olan sıla fiilinin mevsufu kendi faili bulunur ve sıla yapılacak fiilde mazi-i şuhudi mazi-i nakli, müzari, hal ve istikbal siğalarından birinin hikâye veya rivayeti olursa ol babdaki kaide-i umumiye ber-vechi-zir beyan olunur:

Kaide - Mazi-i nakli, müzari ve istkbal siğalarının rivayet veya hikayetlerini sıla yapmak için mezkûr siğaların müfred gaiblerinin ahirlerine bir (olan) lafzi ilave etmek ve bu

[*] Müzarilerin ism-i fail makamında dahi geldiği evvelce beyan edilmiş idi.

{142}

suretle teşkil eden kelimeyi mevsuf olan failin evveline vaz etmek lazımdır.

Tenbih - Mazi-i şuhudi hikayetinin sılası mazi-i naklinin hikayeti sılasına ve halin hikayet veya rivayeti sılası müzariin hikayet veya rivayetine müşabihdir. Mesela; mazi-i şuhudi hikayet, cümle-i asliye (çocuk geldi idi) cümle-i sıla (gelmiş olan çocuk) Mazi-i şuhudinin rivayeti yokdur. Mazi-i nakli hikayeti, cümle-i asliye (Çocuk gelmiş idi) cümle-i sıla (gelmiş olan çocuk) Mazi-i nakli rivayeti, cümle-i asliye (Çocuk gelmiş imiş) cümle-i sıla (gelmiş olan çocuk) müzari hikayeti, cümle-i asliye, (çocuk gelir idi) cümle-i sıla (gelir olan çocuk) müzari rivayeti, cümle-i asliye (Çocuk gelir imiş) cümle-i sıla (gelir olan çocuk) hal hikayeti, cümle-i asliye (Çocuk geliyor) cümle-i sıla (gelir olan çocuk) hal rivayeti, cümle-i asliye (çocuk geliyor imiş) cümle-i sıla (gelir olan çocuk) istikbal hikayeti, cümle-i asliye (çocuk gelecek idi) cümle-i sıla (gelecek olan çocuk) istikbal rivayeti, cümle-i asliye (çocuk gelecek imiş) cümle-i sıla (gelecek olan çocuk)

{143}

Tenbih - Failine sıfat olan sıfalar yalnız üçüncü şahıslarda kullanılır.

Mesela; (gelen çocuk) veyahud (gelen çocuklar) , (gelecek çocuk) veyahud (gelecek çocuklar) , (gelmiş çocuk) veyahud (gelmiş çocuklar) ve hakeza

İkinci Suret Yani Sıla Fiilinin Mevsufu Mef'ullerinden Biri Bulunursa

Kaide - Sıfat vaki olan sıla fiilinin mevsufu mef'ullerinden biri bulunur ve sıla yapılacak fiil de mazi-i şuhudi siğasında bulunur ise ahirine hafiflerde (ki) ve sakillerde (ğı) edatlarından biri ilave edilir.

Misal:

Mazi-i şuhudi		sılası	
hafif	Sakil	hafif	Sakil
geldi	sordu	geldiği	Sorduğu
gördü	bakdı	gördüğü	Bakdığı

{144}

Sıla yapılacak fiil mazi-i nakli sığasından olur ise o halde sığa-i mezkûre ahirine (olduğu, bulunduğu, idiği) lafızlarından birinin ziyadesiyle iktifa kılınır.

Misal:

Mazi-i nakli	Sılası
Gelmiş	Gelmiş olduğu
Sormuş	Sormuş olduğu
Görmüş	Görmüş olduğu

gibi

Sıla yapılacak fiil müzari ve hal sığalarından biri olur ise bunların sılları tıpkı mazi- şuhudinin sığası gibidir.

Misal:

müzari		Sılası	
Hafif	Sakil	Hafif	Sakil
Gelir	Sorar	Geldiği	Sorduğu
Görür	Bakar	Gördüğü	Baktığı

{145}

Hal		Sılası	
Hafif	Sakil	Hafif	Sakil
Görüyor	Soruyor	Gördüğü	Sorduğu
Geliyor	Bakıyor	Geldiği	Baktığı

Fakat işbu müzari ve hal sılalarında bir dereceye kadar hale tahsis murad olunur ise fiilin masdarı ahirine bir de (de) edatı ilave edilerek fiil siğa-i istimrar haline irca edildikten sonra suret-i mezkûrenin ahirine bir de (olduğu, bulunduğu veya idiği) lafızlarından biri getirilir.

Misal:

müzari	Sılası
Gelir	Gelmekte olduğu, gelmede bulunduğu, gelmekte idiği
Okur	Okumakta olduğu, okumakta bulunduğu, okumakta idiği

Hal	Sılası
Geliyor	Gelmekte olduğu, gelmede bulunduğu, gelmekte idiği
Okuyor	Okumakta olduğu, okumakta bulunduğu, okumakta idiği

Lakin bâlâda zikrettiğimiz vechile müzari ve hal

{146}

siğalarında bir dereceye kadar maziye tahsis-i maksad etmek isteniliyorsa ol halde mazi-i naklinin sılası kullanılmak lazım gelir.

Misal

Müzari	Sılası
Gelir	Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okur	Okumuş Olduğu, bulunduğu, idiği

Hal	sılası
Geliyor	Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okuyor	Okumuş Olduğu, bulunduğu, idiği

Sıla yapılacak olan fiil mazi-i şuhudinın hikayeti ve mazi-i naklinin hikayet veya rivayeti suretlerinden birinde ise bunların sılası tıpkı mazi-i naklinin sılası gibidir.

Misal:

Mazi-i şuhudi hikayeti	Sılası
Geliyor idi	Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okuyor idi	Okumuş olduğu, bulunduğu, idiği

{147}

Mazi-i nakli hikayeti	Sılası
Gelmiş idi	Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okumuş idi	Okumuş olduğu, bulunduğu, idiği

Mazi-i nakli rivayeti	Sılası
Gelmiş imiş	Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okumuş imiş	Okumuş Olduğu, bulunduğu, idiği

Sıla yapılacak fiil-i müzari veya halin hikaye veya rivayetlerinden biri ise ol halde fiil-i mezkûr me'ul-ü fih şeklinde olub fiilden bir hal murad olunudğu zaman müzari ve halin sılası olan ve fiilin masdarıyla bir de (de) edatından mürekkebe bulunan siğa-i istimrar şekline irca olunmak ve ahirine de (olmuş olduğu, bulunduğu, idiği) lafızlarından birini ilave etmek lazımdır.

Misal:

Müzari hikayeti	Sılası
Gelmiş idi	Gelmekte olmuş olduğu, bulunduğu, idiği
Okumuş idi	Okumakta olmuş Olduğu, bulunduğu, idiği

{148}

Müzari rivayeti	Sılası
Gelir imiş	Gelmekte olmuş Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okur imiş	Okumakta olmuş Okumuş Olduğu, bulunduğu, idiği

Hikayetü'l-hal	Sılası
Geliyor idi	Gelmekte olmuş Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okuyor idi	Okumakta olmuş Okumuş Olduğu, bulunduğu, idiği

Hal rivayeti	Sılası
Geliyor imiş	Gelmekte olmuş Gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği
Okuyor imiş	Okumakta olmuş Okumuş Olduğu, bulunduğu, idiği

Sıla fiili mevsufu olan mef'ulüyle beraber failinin muzafı mesabesinde bulunduğundan edat-ı izafetin hazf ve isbatı hakkında isim makamında müstamel sıraların tabi buldukları kâffe-i ahval burada dahi cari olub fakat bazı teğayyürat vardır. İsim makamında müstamel sıralarda fiil muarref olur ise kef daima isbat ve gayr-ı muarref olur ise hazf edilmek lazım idi. Burada ise her iki cihetde dahi edat-ı izafetin isbatı lazımdır. Mesela: (bu kız bugün başına bir zarif çiçek takdı) cümle-i

{149}

asliyesini sıla yaparak mef'ullerine sıfat yapalım: Mazi-i şuhudi, cümle-i asliye (bu kız bugün başına bir zarif çiçek takdı) sılası (bu kızın bugün başına takdığı bir zarif çiçek) ve (bu kızın başına bir zarif çiçek takdığı bugün) ve (bu kızın bugün bir zarif çiçek takdığı başına) olur. Sıla fiillerinin faillerine muzaf olmakla cümleye muzaf olmak beynindeki farkı mutazammın olmak üzere zirde yüz elli altıncı sahifede münderic kaide bundan müstesnadır.

Mazi-i nakli cümle-i asliye:

(bu gün bu kız başına bir zarif çiçek takmış) sılası (bugün bu kızın başına takmış olduğu bir zarif çiçek) ve (bu kızın başına bir zarif çiçek takmış olduğu bugün) ve (bu kızın bugün bir zarif çiçek takmış olduğu başına) olur. Müzari, cümle-i asliye: (bu kız başına bir zarif çiçek takar) sılası: (bu kızın bugün başına taktığı veya takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, bir zarif çiçek) ve (bu kızın başına bir zarif çiçek taktığı veya takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, bugün) ve (bu kızın bugün bir zarif çiçek taktığı veya takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, başına) olur.

{150}

Hal, cümle-i asliyye:

(bu kız başına bugün bir zarif çiçek takıyor) sılası: (bu kızın bugün başına taktığı, veya takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, bir zarif çiçek) ve (bu kızın başına bir zarif çiçek taktığı, veya takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, bugün) ve (bu kızın bugün bir zarif çiçek taktığı, veya takmakta olduğu, bulunduğu veya idiği, başına) olur.

Müzari hikâyeti, cümle-i asliyye:

(bu kız bugün başına bir zarif çiçek takar idi) sılası: (bu kız bugün başına takmakta olmuş olduğu, bir zarif çiçek)

Müzari rivayeti cümle-i asliyye:

(bu kız bugün başına bir zarif çiçek takar imiş) sılası: (bu kızın bugün başına takmakta olduğu, bulunduğu, idiği bir zarif çiçek)

Hal hikâyeti cümle-i asliyye:

(bu kız bugün başına bir zarif çiçek takıyor idi.) sılası: (bu kızın bugün başına takmakta olmuş olduğu, bir zarif çiçek) olmuş olur.

Bâlâda zikr olunduğu üzere, fail sonradan gelen, bir fiil

{151}

asliyenin dahi fail olur ise o halde edat-ı izafetin hazfı lazımdır. Mesela; (Bu kız bugün başına takmış olduğu çiçeği kaybetti) ve (bu kız bugün başına takmış olduğu çiçeği kaybettiğinden uyku uyumadı)

Sıla failin mevsufu nekre olduğu takdirde dahi edat-ı izafetin hazfı lazımdır.

Mesela: (mehmed efendi sizi gördüğü cihetle pek memnun oldum) ve (mehmed efendi sizi gördüğü esnada pek meşgul idim) ve (mehmed efendi sizi gördüğü anda pek mahcup oldum) ve (mehmed efendi sizi gördüğü halde ben görmedim) ve (mehmed efendi sizi gördüğü surette pek memnun olacağım) ve (mehmed efendi çarşıya gittiği vakit ismarlayacağım) gibi

Mefullerinden birine sıfat olan sıralar her şahısta istimal olunabilir.

Mesela: (aldığım kitap, aldığın kitap, aldığı kitap, aldığınız kitap, aldıkları kitab) gibi.

Cümle-i asliyenin fiili lazım olub mazi, müzari, hal

{152}

siğalarından biri şeklinde bulunur ve mef'ullerinden birine sıfat yapılmak murad edilirse bu makamda failine sıfat olan siğa dahi kullanılabilir. Fakat mef'uller zuruf-ı zaman ve mekândan olmadıkları halde mutlaka failine sıfat olan siğa-i sıla kullanılır.

Mesela: (bu gece bu yatakhane de yirmi kişi uyudu, uyur, uyuyor) gibi.

Sıla oldukda;

(Bu yatakhane de yirmi kişi uyuyan bu gece) yahud (bu yatakhane de yirmi kişi uyuduğu bu gece) yahud (bu gece yirmi kişi uyuyan bu yatakhane) yahud (bu gece yirmi kişi uyuduğu bu yatakhane)

Zuruf-u zaman ve mekândan olmayan bir mef'ule sıfat olduğuna misal;

(bu gece yatakhane de uyuyan yirmi kişi) denilib (bu gece bu yatakhane de, uyuduğu, yirmi kişi) denilmez.

Cümle-i asliyenin fiil-i mutavaat iken mazi müzari, hal, siğalarından biri şeklinde bulunur ve mezkûr fiilden

{153}

mef'ullerinden birine sıfat olacak siğa-i sıla yapılmak istenilir ise, bu makamda failine sıfat siğa-i sıla kullanılır. Eğer mef'ullerinden birine sıfat olan siğa-i sılanın istimali murad olunur ise ol vakit failin ahirine sağır kef ilavesi lazım gelir ki bu suret birinci surete müreccahdır.

Mesela; cümel-i asliye (bugün mehmed efendi bahçede gezindi, gezinir, geziniyor) sıla yapıldıkda (bugün mehmed efendi gezinen bahçede) ve (bahçede mehmed efendi gezinen gün) ve (bugün bahçede gezinen mehmed efendi) olur. Sağır kef ile kullanıldığına misal; (bugün mehmed efendinin gezindiği bahçe) ve (bahçede mehmed efendinin gezindiği bugün) gibi.

Cümle-i asliyenin fiil-i mechul olub da mazi, müzari, hal siğalarından biri şeklinde bulunur ve mezkûr fiilden mef'ullerinden birine sıfat olacak bir siğa-i sıla yapılmak murad edilirse ol vakit gerek failine ve gerek mef'ulüne sıfat olan sıla siğalarından herhangi biri olur ise olsun istimal olunabilib ancak tavsifi murad edilen mef'ul zuruf-u zaman veya zuruf-u mekândan olmaz ise ol halde yalnız failine sıfat olan sıla sigasının kullanılması lazım gelir. Misal:

{154}

Cümel-i asliye: (bugün mehmed efendinin bastonu çarşıda kırıldı, kırılır, kırılıyor)

Sılası: (bugün mehmed efendinin, çarşıda, kırılan bastonu)
(bugün mehmed efendinin kırıldığı bastonu) “olmuyor”
(mehmed efendinin, çarşıda, bastonu, kırılan, bugün)
(mehmed efendinin, çarşıda bastonu, kırıldığı bugün)
(bugün mehmed efendinin, bastonu, kırılan, çarşıda)
(bugün mehmed efendinin bastonu, kırıldığı, çarşıda)

Kaide - Fail nekre olursa ahirine sağır keş almaz.

Mesela; (şu konakdan geçen gün bir hayvan satıldı) cümlesini tedkik edelim: (geçen gün bir hayvan, satılan, şu konakda) (geçen gün bir hayvan, satıldığı, şu konakda) ve (şu konakda bir hayvan, satıldığı, geçen gün) ve (şu konakda bir hayvan satılan geçen gün) olur.

{155}

Kaide - Esmâ-i gayr-i marufeye yani (cihetle, esnada, anda, halde, suretde, vakitde ve zamanda) gibi nekrelere sıfat olan sılaların failleri daima mücerred halinde bulunur yani ahirine (kef) almaz. Misal;

Hava açtığı cihetle gezmeğe gittim
mehmed efendi geldiği halde ben de gelirim
mehmed efendi geldiği suretde ben de gelirim
mehmed efendinin geldiği halde ben de gelirim
mehmed efendinin geldiği suretde ben de gelirim

gibi

İşbu misallerden müsteban olduğu üzere sıra fiilinin faili sağır kef alıb almamak ciheti ile manay-ı cümle teğayyür ediyor. Mesela; sağır kef getirilmeyib (mehmed efendi geldiği halde ben de gelirim) ve (mehmed efendi geldiği suretde ben de gelirim) cümlelerinden maksad benim gelmekliğim mehmed efendinin gelmesine menuttur. Yani mehmed efendi gelirse yahud gelince ben de gelirim demektir. Fakat failin ahirine sağır kef getirilip (mehmed efendinin geldiği halde ben de gelirim) demek mehmed efendi hangi şekil ve suretde ve hangi halde geldi ise ben de o şekil ve suretde onun hali gibi bir halde gelirim demektir.

{156}

Kaide - Mevsuf marife olursa terki b vafından ziyade terki b-i izafi haline kefb-i müfabebet eder. Bu halde failine muzaf edilirse faile kefb getirilir ve cümleye muzaf edilirse kefb getirilmez.

Mesela: (güneşin tutulduğu gün) ve (güneş tutulduğu gün) denilir. Zira birinci halde (gün) güneşe muzaf ve ikinci halde (güneş tutuldu) cümlesine muzaf olur.

KAİDE: Sıla fiili zuruf-u zaman ve mekândan birine sıfat olursa ol halde failin ahirine sağır kefb gelir.

Mesela:

Cümle-i asliye: (mehmed efendi bugün izmire gitdi) sılası (mehmed efendinin bugün gittiği izmire)

Mehmed efendinin izmire gittiği bu gün) olur.

Fakat fail sıra fiilinin faili olmakla beraber sonradan gelen bir fiil-i zamaniyenin dahi faili olursa ol halde sağır kefb gelmez. Mesela: (Mehmed Efendi bugün gittiği izmire memuriyet almış) ve

{157}

(mehmed efendi izmire gittiği bugün çok tasadduk etmiş) olur.

Sıfat vaki olan sıla fillerinin mevsufları hazf olunup kendileri onların makamlarına kaim olabilir. Mesela:

(Mehmed efendinin çıktığı ev büyüktür. Lakin benim çıktığım küçüktür.) Yani (benim çıktığım ev küçüktür) makamında olan mevsuf olan (ev) hazf olunmuştur.

(Mehmed efendinin aldığı beygir hangisidir?)

(mehmed efendinin aldığı budur. Benim aldığım şudur) (senin aldığın hangisidir?) (Benim aldığım şu durandır) gibi.

Fail veya mef'ul olan sıla fiilleri diğer fail veya mef'ul veya sıfat vaki olan sıla fillerinin faili veya mef'ulleri olabilir. Mesela: Bir fail sıla fiilinin diğer bir fail sıla fiiline fail olduğuna misal:

(kız çiçek taktığı akrabasına malum olduğu mucib-i memnuniyet oluyor.)

Bir fail sıla fiilinin bir mef'ul sıla fiiline fail olduğuna misal:

{158}

(Kız çiçek taktığı akrabasının malumu olduğuna herkes inandı)

Bir mef'ul sıla fiili bir fail sıla fiiline mef'ul olduğuna misal:

(Kız çiçek taktığı akrabasının malumatı olduğu mucib-i memnuniyetidir.)

Bir mef'ul sıla fiilinin diğer bir mef'ul sıla fiiline mef'ul olduğuna misal:

(Kız çiçek taktığı akrabasının malumatı olduğunu herkes biliyor.)

Bir fail sıla fiili sıfat vaki olan diğer bir sıla fiiline fail olduğuna misal:

(Kızın çiçek taktığı akrabasının sevdiği bir şeydir.)

Bir mef'ul sıla fiili bir sıfat sıla fiilinin mef'ulü olduğuna misal:

(Kızın çiçek taktığını sevdiği bir adam söyledi.)

{159}

Sıların harf-i atfı ve harf-i rabtı vasıtasıyla teaddüdü caizdir. Fakat bu teaddüd üçü tecavüz etmemelidir.

Mesela: (Kızın başına çiçek taktığını ve hiç ders çalışmadığını ve daima validesini gücendirdiğini işittim.) ve (kız çiçek taktığını ve hiç dersine çalışmayıp daima validesini gücendirdiğini işittim.)

Bu son suret daha muvafık gibi görünüyor. Birkaç sıla fiilinin bir halde olarak bir fiile fail olmasına misal:

(Bedrinin daima medhettiği be her bir ahvalinden memnun oldğu adam geldi.)

Meʼul olduğuna misal:

(Ahmet seni sevdiğini ve daima medh ve sitayişinde bulunduğunu işittim.)

Birkaç sıla fiilinin bir sıla fiiline fail olduğuna misal:

(kızın başına çiçek taktığı ve hiç söz dinlemediği hakkında iyi olmayacağı aşikârdır)

{160}

mef'ul olduğuna misal:

(Kız başına çiçek taktığına ve söz dinlediğine bedri inanmadığımı biliyorum.)

Birkaç sıla fiilinin birkaç sıla fiiline fail olduğuna misal:

(bedrinin akşam buraya getirdiği ve fevkalade riayet ettiği adam kendi aleyhinde bulunduğunu ve daima fenalık etmek istediğini işittim.)

Mef'ul olduğuna misal:

(Ahmed ders çalışmadığını ve daima düçar-ı mücazat olduğunu hocası pederine söylediğini ve nasihat olunmasını beyan ettiğini işittim.)

Bu siğa-i sıla bahsindeki kavaiden görülüp anlaşıldığı vecihle efal-i vasfiyenin yalnız alamet-i fail olan fiil zamiri almış mazi-i şuhudinin cem-i mütekellim siğasıyla istikbalin müfred gaib siğası olduğu sabit olmuştur.

{161}

Temrin

75 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan ef'al-i vasfiyenin altına birer çizgi çizecektir.

Pederim hasta olduğundan bugün mektebe gidemeyeceğim. / Pederimin gönderdiği paraları bütün sarfedib şimdi parasız kaldığımdan ne yapacağımı bilemiyorum. / Dün biraderim bütün gezdiği mahallerde ne yaptığını ve ne gördüğünü ve ne ile meşgul olduğunu bana nakl etti. / Ahmed efendi üç günde yazdığı kitabı iki günde yazacağını taahhüd ettiğini işittiğimiz zat budur. / Bugün gideceğimiz mahal biraz uzak olduğundan araba ile gider isek daha iyi etmiş oluruz. Benim gördüğüm ve işittiğim şey bundan ibaretdir. / Dün emirleri üzere ahmed efendiyi gördüğümü ve kendisiyle uzun uzadıya görüşdüğümü pederinize söyleyiniz. / Bu atın şu arabayı çekebileceğini pek ümid etmiyorum. Hoca efendinin sorduğu suallere güzel cevap veremediğimi pederime söyledim. / Size gönderdiğim kitabları bir an evvel satacağınızı vaad eder misiniz?

Temrin

76 - Talebe noktaların yerlerine münasib fiil-i vasfi yazacaktır:

Biraderinizin __ vazifeyi gördünüz mü?

Biraderinizin __

{162}

vazifeyi gördüm fakat __ kitabı görmedim.

Yolda __ zahmeti size nakl edecek olsam bana acırsınız.

Ahmed efendiyi çağdırtmak için __ adam daha gelmedi mi?

Bu mücellidin __ cildler pek adidir.

Biraderiniz __ esvabı en meşhur terzilere yapdırır imiş.

Faideli kitabları __ zaman hayli malumat öğreniyorum.

Sizi __ zaman memnun oluyorum.

Denize __ vakit üşüyorum.

Başımın ağrısından ne __ ve ne __ biliyorum.

Rabt Sığaları

Mazmunları diğer cümlelerin mazmununa merbut olarak kullanılan sığalardır ki dört kısımdır :

Siğa-i atfiyedir ki alamet-i masdar hazf olundukdan sonra yerine (üb) yahud (yüb) ilavesiyle olub bu da iki fiili birbirine rabt ile kelama inzibat vermek için kullanılır: gelib gitti. Anlatıp oturdu. Gitmek ve eylemek manasına olan etmek gibi bazı masdarın siğa-i atfiyesinde “te”, “dal” a münkalib olur. Gidib, edib.

Siğa-i takibiyedir ki alamet-i masdar hazf olunub yerine hafiflerde (ecek) sakillerde (acak) ilavesi ile olur: gelecek, satacak. Böyle lafızlar şimdi bizim türkçemizde müstamel

{163}

değildir. Bu mana bizim lisanımızda (ınca) lafzıyla ve bazen dahi e'fal-i vasfiyeye (gibi) edatı ilavesiyle ifade olunur: gelince, görünce, ve biraderim İstanbula geldiği gibi ben oraya gideceğim.

Edat-ı takib olan (ınca) edat-ı intiha olan (idek) yahud (idegin) veyahud (kadar) veya (i kadar) lafzı ilave olunursa gayeti müfid olur: gelinceye dek, gelinceye değin, gelinceye kadar.

Siğa-ı ibtidaiye; istimrariyedir ki fiil-i iltizamînin müfred gaibine (li) edatı ilavesi ile olur: mektebe gireli gözüme uyku girmede. Siğa-i mezkûre edatına (den beri) yahud (beri) lafızları ilave olunarak dahi istimal olunur: gideliden beri, satalı beri.

Siğa-i tevkitiyedir ki mazi-i şuhudinin cemi mütekellimine (ce) edatı ilavesi ile olur. Ben geldikce seni göreyim, ben oldukça [*] sen korkma, siğ-i rabtiyeden hiçbirinin tasrifatı yokdur.

Temrin

77 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan rabt siğalarının altına birer çizgi çizecektir.

[*] Oldukca kelimesi makamı- taşğirde dahi kullanılır. Oldukca okumuş.

{164}

Ahmed efendi her gün mektebe gelib gidiyor hiçbir gün mektebi terk etmiyor.

Pederim memleketten gelince bendenizi mekteb-i sultaniye yazdıracağını vaadetti.

Şemsi'l-maarif mektebine gireliden beri her şeyde hayliden hayli terakki ettiğimi eski arkadaşlarım söylüyor.

Ben mektebe gidip geldikce ve daima derslerim ile meşgul bulundukca pederim pek memnun oluyor.

Müzayedeye çıkardığımız hane satıldığı gibi pederim ile hava tebdili için Beyruta gidip altı ay sonra avdet edeceğiz.

İstanbulda münasib bir ev buluncaya kadar bu evde oturmaya mecburuz.

Siz mekteb-i sultaniye gideli hayli malûmat öğrendiğiniz gibi güzel de Fransızca tekellüm ediyorsunuz.

Bendeniz her gece vazifelerimi yazıp saat beşe gelince yatarım.

Çok yol yürüdükçe dermansız kalıyorum.

Emr ettiğiniz maslahatı Ahmed efendiden anlayıp size haber gönderirim.

{165}

Üçüncü Bab

Edavat yahud Huruf-u Meani

Edavat yahud huruf-u meani başlı başına manası olmayıp esma ve e'fal meyanında manidar olan kelimelerdir. “mektebden eve geldim, evde oturdum” cümlesinde ki (den) ve (e) ve (de) lafızları gibi. (edat) ünvanı altında bazı isimler dahi vardır ki cümlesi alettartib atiyen mezkûrdur:

19(a) edat-ı hitab ve istihfaf ve tek'id ve taltif ve teaccüb manalarını tazammun eder.

2)(artık) edatı iktifa ve suur manasına ism-i felanın artığı. Başka manasına da gelir. “Birdir Allah ondan artık tanrı yok”

3)(işte) edat-ı tenbih ve işaret

4)(asla) edat-ı te'kid ve nefy

{166}

- 5)(en) edat-ı tafdil
- 6)(eğer) edat-ı şart, nazımda muhaffefi (ger)
- 7)(eğerçi) izan, istidrak edatı
- 8)(illa) edat-ı istisna
- 9)(elbette) edat-ı te'kid ve isbat
- 10)(amma) edat-ı istidrak ve tafsil
- 11)(ama __ ha) edat-ı istiğrab ve istihsan
- 12)(ama ne) edat-ı istiğrab ve istihsan
- 13)(aman) edat-ı rica ve istimdad ve teneffür
- 14)(ancak) edat-ı hasr ve istidrak
- 15)(o) edat-ı teaccüb ve tehdid
- 16)(evet) edat-ı tasdik
- 17)(oh) edat-ı telezzüz
- 18)(orada) mekâna mahsus ism-i işaret
- 19)(orası) mekâna mahsus ism-i işaret
- 20)(üzre) edat-ı istila
- 21)(üzerine) edat-ı istila (üzer) lafzı üst manasında isim dahi olur: kitabın üzeri toz olmuş, damın üzerine çıktı bak
- 22)(of) edat-ı teessür ve melâl

{167}

23)(ol) edat-ı tarif

24)(of) edat-ı ızdırab

25)(önce) sonra mukabili bir tarif-i zaman

26)(öyle) edat-ı temsil ve tasdik

27)(ah) edat-ı tehasür

28)(ay) edat-ı teessür ve ve teaccüb

29)(ay ay) edat-ı tesir ve teaccüb

30)(ey) edat-ı istintak ve nida

31)(aya) edat-ı nida ve istifham

32)(için) edat-ı ta'lil. Nisbet veya tahsis edatı dahi olur [*]

33)(ise) edat-ı şart; muhaffefi (se) dir

34)(iken) edat-ı hal

[*] için edatı (o, şu, bu, ben, sen) kelimelerine lahik olunca muktezay-ı şive-i lisan araya izafet edatı olan (n) veya (m) gelir. (onun, bunun, şunun, benim, senin için) denilir. (ben, sen) kelimelerinin cemilerinde dahi (bizim, sizin için) denilir ise de diğerlerinin cemilerinde denilmez. (biz, siz) lafızları cem'ül-cem yapılp (bizler, sizler) denildikde edat-ı izafet getirilmeyib (bizler, sizler için) denir

{168}

35)(ile) muhaffefi (le) ve [**] (yle) dir. Edat-ı musahebet ve istiane ve mukarenet ve vesatat

36)(imdi) edat-ı tafsil ve ibtida ve ta'cil

37)(eyvah) edat-ı teessüf

38)(bari) edat-ı tercih ve temenni ve iktifa arabcadan me'huzdur aslı (barii) dir.

39)(bütün) edat-ı ta'mim

40)(beraber) edat-ı teşrik

41)(birle) edat-ı musahebet fakat enderü'l-istimaldir.

42)(beri) yahud (beru) edat-ı istimrar

43)(başka) isimdir. İstisna makamında müstameldir.

45)(belki) edat-ı ihtimal ve intikal ve terecci

46)(binaen) edat-ı beyan ve tefri'

47)(binaberin) tefri' makamında müstameldir.

48)(binaenaleyh) buna binaen manasına tefri' makamında müstameldir.

49)(burada) mekâna mahsus ism-i işaret

50)(böyle) edat-ı temsil

[**] Bu (ile) nin muhaffefi olan (le) ahirine (i) veya (si) bulunan muzafalara lahik olursa (sopası ile) ve (kağıdı ile) yazmak lazım gelirse (sopasıyla, kağıdıyla) demek evla bulunur.

{169}

- 51)(bile) edat-ı atıf ve vasl
- 52)(pek) edat-ı tafsil ve katı manasına isim
- 53)(peki) pekiyi muhaffefi olarak edat-ı tasdik
- 54)(poh poh) edat-ı tebahbuh ve taltif
- 55)(peh peh) edat-ı istihza ve istihsan
- 56)(t) edat-ı teaddiye
- 57)(ta) edat-ı gayet
- 58)(tuhaf) isimdir, teaccüb makamında müstameldir.
- 59)(tahminen) bir ism-i temyiz
- 60)(takriben) bu da bir şeyin hakikati üzere bilinmediğini müşir bir ism-i temyiz
- 61)(tek) edat-ı temenni (vazifesini yazsın da tek kurşun kalem ile yazsın) (çift) mukabili olursa isim olur
- 62)(tmac) edat-ı ismi mensubdur. Sığırtaç
- 63)(cağız) edat-ı tasğir
- 64)(cak) edat-ı tasğir
- 65)(cek) edat-ı tasğir her ikisi sıfatların ahirinde edat-ı mübalağa
- 66)(ceğiz) edat-ı tasğir
- 67)(cileyin) edat-ı teşbih

{170}

68)(ce) edat-ı nisbet ve edat-ı zuruf ve edat-ı infirad ve fariside edat-ı tasğir olan (çe) muhaffefi

69)(cesine) edat-ı teşbih ve takrib

70)(çak) edat-ı gayet

71)(çünkü) muhaffefi (çü)dür edat- ta'lil

72)(hayır) makamı- ve nefy ve redde müstamel bir isim

73)(hayli) edat-ı teksir

74)(daima) edat-ı istimrar

75)(dahi) edat- atf ve teşrik, muhaffefi (de) dir. İlave olduğu kelimeden daima ayrı yazılmalıdır.

76)(dır) edat-ı haber ve teaddiye edat-ı haber olarak ef'alın dahi mazi-i naklisine ve fiil-i istikbaline ve gelmekte ve gelmeli gibi fiil-i istimrarına ve iltizamisine dahil olur.

77)(der) farisiden me'huz bir edat-ı zuruf

78)(dak) edat-ı intiha

79)(den) edat-ı intiha

80)(değil) edat-ı nefy

81)(değın) edat-ı intiha

82)(den) edat-ı beyan ve ibtida

83)(den beri) ibtidai istimrari edatı

84)(de) edat-ı zuruf: evde, mektebde bazen

{171}

edatı tarif olan (ki) ile ictima eder: bendeki, sendeki, ondaki, evdeki ve bazen edat-ı tehdid ve ta'lik olur. Gel de gör ve gözünü aç da bak ve siğa-i atfiyelere dâhil oldukda edat-ı hal olur: mektebe gelip de çalışmakda ne mani vardır ve edat-ı sebep olur: çalışmıyor da imtihanda geri kalmış ise söz söylemeye hakkı yokdur. Masdarların ahirinde edat-ı zuruf olduğu ve mesela gelmekte şu mahzur var denildiği gibi edat- ıstimrar dahi olur: gelmekte, gitmekte, oturmakta, kalkmakta

85)(daha) edat-ı tafsil ve tevkîk ve istihzâda ve tezyid ve nefy-i hal edatı: daha gelmedi.

86)(daha daha) edat-ı istihzâda

87)(deme) edat-ı istihfaf

88)(diye) edat-ı ta'lîl ve temenni ve zahiri ve takdiri olmak üzere edat-ı hikâye olur

89)(rağmen) ana nisbet manasına me'ul-ü leh arabî

90)(rak) edat-ı ıstimrar ve hal

91)(rek) edat-ı ıstimrar ve hal

92)(zira) edat-ı ta'lîl

93)(sal) edat-ı ism-i mensub: kumsal

{172}

- 94)(siz) edat-ı intifa ve adem
95)(sizin) mesadire mahsus edat-ı intifa ve hal
96)(sul) edat-ı ism-i mensubdur: yoksul
97)(si) edat-ı teşbih ve takrib
98)(şayet) edat-ı ihtimal, bir müzari farisidir.
99)(şol) edat-ı tarif
100)(şimdi) edat-ı hal ve tasvir
101)(şimen) bazı sıfata lahik olur edat-ı taşğirdir: delişmen
102)(şın) bazı sıfata lahik olur edat-ı taşğirdir: şarışın.
103)(şöyle) edat-ı tarif ve beyan
104)(sanki) edat-ı teşbih ve temsil
105)(sonra) önce mukabili bir zuruf-u zaman
106)(dolayı) edat-ı beyan
107)(acaib) makam-ı teaccübde müstamel bir cemi arabî
108)(acaba) edat-ı tereddüd
109)(gayet) edat-ı mübalağa: beğayet güzel
110)(fakat) edat-ı istidrak
111)(fi) arabiden me'huz bir edat-ı zarf

{173}

112)(kaç) kemiyetten suala mahsus bir edat-ı teksir

113)(karşı) zuruf-u mekân

114)(kadar) edat-ı intiha

115)(n) muzaf-ı ileyh edatı

116)(keşke) edat-ı temenni

117)(kâh) edat-ı teb'iz

118)(gibi) edat-ı teşbih

119)(göre) edat-ı nisbet ve tealluk: kitabın kavline göre gibi ki nazaran ve takdirde mevkiinde ve fiil-i iltizami şeklinde bir isimdir

120)(güya) edat-ı teşbih ve temsil

121)(ki) edat-ı rabt ve beyan ve tefri' ve ta'lil

122)(ki) edat-ı tarif bendeki, benimki, oradaki, buradaki bu edat-ı ismi maruf-u leh hükmünde olarak izafet ve mef'ul edatı dahi olur: benimkini, benimkinin

123)(kim) zebî'l-ukuldan sual-i mahsus edat-ı istifham

124)(ler) edat-ı cemi, edat-ı haber ile ictimaimda edat-ı habere tekaddüm etmesi evladır. Tazimen istimalinde tehir ettiği de vardır: efendi hazretleri İzmire gittiler.

{174}

125)(lik) edat-ı mekân ve masdar ve edat-ı nisbet: yirmilik, sütrelilik ve edat-ı ism-i alet: gözlük; zarflarda edat-ı tahsis: bu senelik; gecelik, gündüzlük ve edat-ı liyakat: gelinlik.

126)(lakin) edat-ı istidrak

127)(lık) edat-ı mekan ve masdar ve nisbet: esvablık, onluk, kırklık, ve odalık, ve zarflarda edat-ı tahsis: bu yıllık ve edat-ı ism-i alet: tozluk

128)(lu) elkaba ve harekesi sakil olan kelimata mahsus edat-ı nisbet: izzetlu, tozlu

129)(li) edat-ı nisbet ve ittisaf: kibirli, çivili

130)(mac) edat-ı ism-i mekân, fiil ve ism-i mevsuf

131)(mesela) temsil makamında müstamel bir ism-i arabî

132)(mukaddema) bundan evvel makamında zarf-ı mekan

133)(meğer) edat-ı istisna ve hal ve müfacaa, nazımda zan ve tahmin edatıdır.

134)(mi) edat-ı istifham

135)(naşi) edat-ı beyan ve ta'lil

136)(nitekim) edat-ı teşbih ve temsil

137)(nere) mekâna mahsus edat-ı istifham (ne) ile

{175}

(re) den mürekkebdır. Fakat (re)nın yalnız istimali yokdur. Ya ism-i işaret veyahud edat-ı istifham olan (ne) lafızına makrunen müstamel olur: burası, burada, nerede.

138)(ndi) emir sığalarına bil-ittisal sakinen telaffuz olunur bir edat-ı isti'caldır.

139)(nev'an ma) makam-ı takribde müstamel ism-i arabî

140)(nasıl) keyfiyetten suale mahsus edat-ı istifham

141)(ne) edat-ı istifham, ibarede biri birini müteakib irad olunursa nefy edatı da olur.

142)(nice) edat-ı istifham ve edat-ı teksir; mübalağayı ifade için tekrar olunur. Allah nice nice senelere yetişirsin.

143)(ve) harf-i atf

144)(vah) edat-ı teessüf ve nüdbe

145)(vah vah) edat-ı teessüf

146)(vay) edat-ı teaccüb ve teci' ve nüdbe

147)(e) mef'ul-ü bih gayri sarıh edatı

148)(ha) edat-ı tenbih

149)(hani) edat-ı tarif ve istifham

150)(hangi) taleb tayinine mahsus edat-ı istifham

151)(haydi) edat-ı iğra ve teşvik

{176}

152)(hay hay) edat- tasdik

153)(hep) edat-ı ta'mim ve te'kid

154)(her) edat-ı ta'mim

155)(hele) edat-ı terecci ve isti'cab

156)(hele hele) edat-ı istintak

157)(hem) edat-ı atf ve teşrik ve iktiran.

158)(heman) edat-ı hasr ve takrib ve isti'cal ve istimrar

159)(hu) makamı nidada müstamel bir zamir-i arabî

160)(hey) edat-ı nida

161)(hiç) edat-ı nefy ve inkâr ve te'kid

162)(heyhat) esma-i e'fal-i arabîden edat-ı istibad

163)(i) me'ulü bih sarîh ve muzaf edatı

164)(ya) edat-ı te'kid ve teaccüb ve tenbih ve nida

165)(yahud) edat-ı terdid; muhaffefi (ya) dır

166)(yazık) edat-ı teessüf

167)(yalnız) edat-ı hasr

168)(yahu) edat-ı nida ve tenbih

169)(yahey) edat-ı istihza

170)(yani) makamı tefsirde müstamel bir fiil-i arabî

171)(yine) edat-ı atf ve tevbih

{177}

172)(yok) edat-ı nefy; makabli olan (var) lafzı isim ve sıfat isim ve sıfat gibi de kullanılır: Vardır, yokdur.

173)(vari) edat-ı teşbih ve temsil

174)(veş) edat-ı teşbih ve temsil farisi bir kelimedir (yoksa) yok ise muhaffefi şart-ı menfi (velâ) gibi edat-ı tehdid dahi olur. Ve ila ahirih

Temrin

78 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan edatları bir sütüne yazacak ve ne edatı olduğunu beyan edecektir.

Vaadetmek ile vaadini icra etmenin arasında çok fark vardır.

Galatadan Beyoğluna tunel ile iki dakikada çıkılır.

Biz bugün Edirneye gitmek üzere yola çıkacağız.

Ben bugün mektebe sizden önce geldim.

İlkbahar kışdan sonra gelir.

Bugün mektebden gelir iken kitabımı kaybettim.

Böyle gider ise imtihanda çıkacak sorulara hiç cevap veremeyeceksiniz.

Şu arazi takriben iki yüz elli zira' imiş.

Gel beraber derse çalışalım.

Burada iki kitap ile bir de kalem.

{178}

Temrin

79- Yukarıdaki temrinin aynı

Bu efendi kitabını açmaksızın dersini öğrenmeksizin sınıfa gelmiş / Dersini bilen talebe nail-i mükâfat olduğu gibi dersini bilmeyen de müstehakk-ı mücazat olur / Her fasıl üçer aydan ibaretdir. Bu yazı senin mi yoksa biraderinin mi? / Biraderiniz dersine çalışmamış olsa bile siz daima derslerinize çalışmalısınız / Siz daha gençsiniz bu kadar yol yürümekle yorulmamalısınız / Biraderim Selaniğe ya bugünkü posta ile gidecek veyahud cuma günkü posta ile gidecektir / Yarın ki derslerimizi öğrenmek için üç saat kadar çalışmaya muhtacız / Sınıfta şu efendiden başka dersine çalışan yok / Pederiniz nasıl oldu?

Temrin

80 - Yukarıdaki temrinin aynı

Şu yazı pek güzeldir / En güzel yazı budur / Ders vaktine kadar ancak vazifemin yarısını yetiştirebildim / Bu çocuk hem çalışır hem haylazlık eder / Biraderiniz nerededir? / Bu adam ne okumak bilir ne yazmak / Mahdumunuzu hangi mektebe verdiniz? / Eğer tahsil-i ulum ve fenne ziyadesiyle sa'y ve gayret edersiniz büyük adam olursunuz.

{179}

Bütün bu kumaşları Beyrutdan satın aldım / Derslerine sen çok çalışıyorsun fakat biraderin çalışmıyor.

Ahval-İ Bazı Edavat

Edavat-ı istifhamiye yani suale ve taleb-i tayine mevzu” kelimat birkaç nev’ olub onlardan (kim) lafzı eşhasdan suale mahsusdur: Kim geldi ve gelen kimdir. Lafz-ı mezkûrun şarta mukarenetinde îham ve umum ifade ettiği de vardır: Kim olursa olsun ve kim gelirse gelsin gibi. Cem’i (kimler) dir.

(ne) lafzı eşya ve ahval ve e’alden suale mevzu’dur: Ne var, ne olmuş, ne yaptın. Cem’i (neler)dir. Bu (kim) lafzıyla (ne) lâfzında ahval-i esma ve îham ve umumi ifade cari olduğu gibi bunlar izafet alametinin ilâvesi ile de tasrif olunur. Bu suretde ve daha bazı edavat-ı istifhamiyede olduğu gibi istifham-ı inkari manası hasıl olabilir. Bizim kimimiz var, sizin neniz var ve sen ne söylüyorsun. (ne) lafzı (kadar) kelimesine kadar mukarrenen istimal olundukda resm-i hattında ha-i resmiesi hem sakıt olarak ve hem sakıt olamayarak yazılıp hem mikdardan suale mahsus edat-ı istifham ve hem bila sual edat-ı teksir olur:

{180}

Dolu ne kadar ve arzı ne miktar ve ben ne kadar kitab okudum. Makamı-ı teksirde (o kadar) dahi denir

Aslen farisiye mensub edavatdan olub elyevm farisi ile türkçe arasında müşterek olan (ne) [*] kelimesi hangi bir ibareye yahud zaruret-i vezin mazereti olmadıkca bir nazma mükerreren dahil olursa onun hükmünü menfi ve suver-i inşaiyesini müspet kılar. Binaen aleyh ibarenin veya nazmın suret-i inşaiyesi ya bir fiil-i müsbetle teşkil eyler ki bu lisanımızın şivesine tamamiyle muvafıkdır veyahud fiilsiz teşkil olunur ki farisiden iktisaben erbab-ı kalem tarafından ittihaz edilmiştir.

Fiil ile teşkil edilenine misal

“Dest-i cellâd-ı ecelden ne civan-ı kavi halâs olur ne pîr-i zebun.

Bismillahirrahmanirrahim, innâ lillah ve inna ileyhi raciun”

Merhum Kemal Bey

Diğer misal:

Ne teshir etdi dildarı ne vurdu ateşe harı

Yine durmaz okursun ruz u şeb oradan ey bülbül

(Behâî)

[*]Bu kelime hakkında ziyade malumat almak isteyen Ebuzziya Tevfik begefendi hazretlerinin (ne edat-ı nefy hakkında tetebbuat) nam eserlerine müracaat etmelidirler.

{181}

Diğer misal:

Ne dil olaydı ne dilber ne ibtilamız olaydı

Ne aşinalık edeydik ne aşınamız olaydı

Fiilsiz teşkil olunduğuna misal:

*“Doğrusu bu söz ne senin hakkında ne benim hakkımdadır,
Ahmed efendi hakkındadır”*

Diğer misal:

Ne sendendir ne bendendir ne çarh-ı kîn-âverdendir

Bu derd-i ser humar-ı neş'e-i câm-ı kaderdendir

(Nabî)

Temrin

81 - Talebe noktaların yerlerine (kim) ve (ne) lafızlarını veyahud bunların ahval-i selasesinden münasibini yazacaktır.

Bugün __ ile güreşeceksiniz.

Dün amcanızın hanesine gitmiş idiniz yarın __ hanesine gideceksiniz.

Bu yazdığımız mektubları __ göndereceksiniz.

Biraderiniz İzmirden size hediye

{182}

olarak __ getirmiş.

İşlerini kolayca gördürmek için bunların adamları var fakat bizim __ vardır.

Şu konsoldan başka satacak bizim __ kaldı.

Onlar işlerini bitirmek için paralarına güveniyorlar biz __ güvenelim.

Ben bunların kitaplarını satın alacağım siz __ kitapları satın alacaksınız.

Ben hemşireme saatimi vereceğim siz __ vereceksiniz.

(nasıl) lafzı keyfiyetden suale mahsusdur: Nasıl oldu, nasıl geldi. Zamir ilavesiyle haber makamında kullanılıb “nasılım, nasılsın, nasıldır, nasılız, nasılsınız, nasıllar” dahi denir. Bazı yerlerde bu lafza bedel (nice) kelimesi kullanılır ki bizce bu mehurdur. Bazen bu kelime vakit manasına istimal olunarak “niceye dek” denilir ki ne vakte kadar demektir.

(hangi) ve tabir-i kadim ile (kağı) lafzı taleb-i tayine mevzu” olub daima müfred olarak kullanılır: hangi adam ve kağı kitab gibi. Bunlar yalnız cem’i suretlerine mahsus olmak üzere izafet alameti ilavesi ile tasrif olunur. Bizim hangimiz, sizin hanginiz, onların hangileri.

(kaç) lafzı kemiyetden suale mahsusdur ve suret-i istimali (hangi) lafzı gibidir. Kaç cüz, kaç satır, bizim kaçımız, sizin kaçınız, onların kaç. Lafzı mezkûrun edat-ı teksir

{183}

olarak dahi kullanıldığı vardır. Ben onun kaçını gördüm ve kaç tanesini aşırımdım gibi ki çoğunu demektir. Esmâ-i adedden (bir) lafzına makrunen istimalinde îhamı ve taklîli müfid olur: birkaç tane ve birkaç kişi.

(o kadar) ve (şu kadar) ve (bu kadar) lafızları mikdar için kullanılır. Mesela; o kadar malumatım yokdur ve bu kadar akil iken ve şu kadar hüneri var ise de denilir.

(hayli) lafzı kesret makamında kullanılır: hayli malûmatlıdır.

Temrin

82 - Talebe aşağıdaki cümlelerde bulunan edavatın altına birer çizgi çizecektir.

Nahak yere bu kadar para sarfetmemesini kendisine söyledim ise de asla kulak asmadı / Bu talebe sene başından beri derslerine dikkat ile çalışıp hayli şey öğrendi / Şu birkaç kişinin içinden hangini ister iseniz imtihan edebilirsiniz zira onlara güvenebilirim fakat sairlerine karışmam / Bunun nasıl adam olduğunu öğrenmediniz mi? / Hayli zamandır memlekette bulunduğunuzdan sizi o kadar göreceğim geldi ki tarif edemem / Mektebden şehadetnamelerimizi aldığımız vakit ikmal-i tahsil için bizim hangimizi

{184}

ve kaçımızı parise göndereceksiniz.

Sizin hanginizi ve kaçınızı göndereceklerini bilmiyorum fakat şu kadarını biliyorum ki içinizden en müstaidlerini gönderecekler.

Biraderiniz Bursaya gideli hayli vakit oldu. Acaba ne vakit avdet edecek.

Eğer senin yaptığın iş duyulacak olursa halin nice olur.

Bu adam kimdir ve sizden ne istiyor.

Tahlil

Tahlil bir cümleinin eczası bulunan her bir kelimenin kavaidce ne olduklarını tayin etmek demektir. Talebenin kavaidce tahlil ne demek olduğunu güzelce anlaması için şu cümle tahlil olunmuştur.

Biraderim şu evleri bu adamdan satın alacak ve iyi bir kiracı bulursa onları kiraya verecektir.

Biraderim: ism-i cins, müfred, mücerred; (satın alacak) ve (vermek) ve (bulursa) fiillerinin faili, “m” izafet alameti

Şu: ism-i işaret, müfred, mücerred, müşarün ileyhi (evler)

Evleri: ism-i cins, cem’i ve (satın alacak) fiilinin mef’ulü bih sarihi

{185}

bu: ism-i işaret, müfred, mücerred, müşarün ileyi (adam)

adam: ism-i cins, müfred; (satın alacak) fiilinin mef'ulü bih gayri sarihi.

dan: edat-ı beyan

satın alacak: fiil-i mürekkebe, istikbal, müfred gaib, satın almak masdarından müteaddi-i kamil, malum ve müsbet

ve: harf-i atıf

iyi: sıfat-ı müşebbehe, mücerred, mevsufu (kiracı)

bir: aded-i asli

kiracı: sıfat-ı kıyasi, ism-i mensub mücerred; (bulur ise) fiilinin mef'ul-ü bih sarihi "bir" lafzının ilavesi ile onu nekre kılmış.

bulur ise: fiil-i mürekkebe, müzari-i şarti, müfred gaib, bulmak masdarından müteaddi-i kamil, malum ve müsbet

onları: zamir-i şahsi, cemi' gaib, mürcii (evler) ve (verecek) fiilinin mef'ulü bih sarihi

kiraya: ismi cins, müfred ve (verecek) fiilinin mef'ulü bih gayri sarihi

{186}

verecek: fiil-i basit, istikbal, müfred gaib, vermek masdarından müteaddi-i kamil, malum ve müsbet

dır : edat-ı haber

Temrin

83 - Talebe aşağıdaki cümleleri tahlil edecektir.

Şakird olan çocuk derslerini güzelce öğrenmeli ve vazifelerini dikkat ile yapmalı ve hocalarına itaat etmelidir.

Bir adam güzel yazı yazayım der ise mürekkebi ve kâğıdı iyi olmalıdır; çünkü mürekkebi fenâ olursa yazıyı iyi göstermeyeceği gibi kâğıdı da fena olacak olursa onu iki derece fena gösterir.

Fil her türlü kokuyu ve bhusus kokulu çiçekleri sever ve onları dikkat ile seçerek birer birer koparıp demet yapar ve iyice kokladıktan sonra ağzına götürüp yer.

Temrin

84 - Yukarıdaki temrinin aynı

İnsanın tarihi doğmak meşakkat çekmek ve ölmekten ibad(r)et olmak

{187}

üzere üç kelime ile beyan olunur / Deve su içmeksizin ve yiyecek yemeksizin bir çok günler durur / Çocuk doğduğu zaman gözünü açar / Altın demirden daha az bulunduğu için daha kıymetlidir / Serçe kuşu yavrularına haftada takriben dört bin tırtıl getirir / Zengin bir çiftçi öleceği zaman çocuklarına kendileri için bağda gizli bir hazine gömdüğünü ve eğer dikkat ile ararlar ise o hazineyi bulacaklarını söyledi.

Temrin

85 - Yukarıdaki temrinin aynı

Tatil zamanlarımızı gemi ile seyahat etmek ve güzel ormanları gezmek ve yeşil çayırlar üzerinde oyun oynamak ile geçirdik / Arkadaşlarınıza rast geldiğiniz vakit ne için onlara hiçbir şey söylemediniz / Ressam ile şairin gördükleri iş hemen biri birinin aynıdır / Üzerine vazife olmayan şeyi sorma / Dikkatsiz şakird papağana benzer zira bunların biri hiçbir şeyi anlamaksızın lakırdı söyler diğeri manasını anlamaksızın ezber eder

TEMİRİN

86 - Yukarıdaki temrinin aynı

Bir takım küçük kuşlar bahçelerimizde ağaçlara zarar veren böcekleri

{188}

ve tırtılları mahvederler; bunların güzellikleri ve bize olan daimi hizmetleri cihetiyle onları öldürmek ve yuvalarını yıkmak büyük gaddarlıktır.

Tuna nehri Karaormandan çıkıp Viyana ve Belgradan ve Romanya ile Bulgaristan arasından geçtikden sonra Sine, Hızırilyas ve Gulya isimlerinde üç kol ile denize akar.

Ölüm insanı hep hastalıklardan kurtarır.

Temrin

87 - Yukarıdaki temrinin aynı

Bugün hocamızın dün vermiş olduğu vazifeyi yapmaya çalışdık ise de gayet güç olduğundan muvaffak olamadık.

Dünyanın en büyük dağları Asya ile Amerikada bulunur.

Sinek kuşu bütün kuşların en küçüğü ve en güzeldir.

Vücudunun tüyleri en nefis renkler ile müzeyyen olub bir çiçek üzerine konar ise çiçek zan olunur.

İmtihanda sorulacak suallere güzel cevap vermek için sene içinde okunan dersleri dikkat ile birkaç kere tekrar etmelidir.

{189}

CÜMLE VE KELÂM

Kitabımızın evvelinde ilm-i sarf müfredat-ı elfaz ve kelimata ve ilm-i nahv mürekkebatı ve usul-ü telif ve terkiib ve ibarata dair bir takım usul ve mesaildir demiş idik. İmdi malum olsun ki; bir kelimeye veyahud ziyade kelime ilave olunarak hâsıl olan heyete (terkiib) itlak olunur. Terkiibi teşkil eden kelimeler beyninde bir nisbet (kelimelerin manen birbirine bağlanması) bulunur ki bu da ya tam yahud nakıs olur. Mesela; (kitap nafi'dir) dediğimiz vakit bu terkiib isim olan (kitap) ve sıfat bulunan (nafi') kelimesiyle (dır) edatından teşekkül etmiş ve kitaba nafi' olmaklık nisbet olunmuşdur. Binaenaleyh bu terkiibde hüküm (bu böyledir yahud bu böyle değildir misli söz) tam olduğu cihetle kendisi de nisbet-i tamdır.

Fakat (nafi kitab) dediğimiz zaman ise meydana gelen terkiib (nafi') sıfatla (kitap) isminden tereküb etmiş ve kitaba nafilik

{190}

nisbet olunmuştur. Lakin terkidde hüküm bulunmadığı cihetle mezkûr nisbet nisbet-i nakısdır.

Bu tafsilatdan anlaşılacağı üzere muhataba faide-i tamme ifade eden terkibe (terkib-i tam) ve muhataba faide-i tamme ifade etmeyen terkibe (terkib-i nakıs) tesmiye olunur. Suret-i teşkilleri evvelce malumumuz olan terkib-i izafiler ve terkib-i tavsifler bütün terkib-i nakısdır. Artık burada onlardan bahse lüzum yoktur. Yalnız burada cümle ve kelimamıyla da yâd olunan terib-i tamdan bahs olunacaktır.

Cümle ile kelamın farkı şudur ki (kelam) “filan şairdir” gibi bir cümle-i tam’ül-mefhuma ve (cümle) ise mesela; “siz ki şakirdsiniz vakit zay’ etmemelisiniz” kelamındaki “siz ki şakirdsiniz ibare-i nakısul-mefhumuna ıtlak olunur.

Cümle iki kısımdır. Biri cümle-i ismiye ve diğeri cümle-i fi’liye. (Cümle) gerek tam ve gerek nakıs bir hükmü havi olan söz demek olup her iki tarafı yani hem mesnedi ileyhi ve hem mesned tarafı isim ise ona (ismiye) denir ki mesned-i ileyih olanına yani kendisine hüküm verilene (mübteda) ve mesned yani hüküm tarafına (haber) denir: Bu kitabdır, şu kalemdir ve bugün bir memuriyetle İzmire giden biraderimdir. Misal-i ahirde (bugün bir memuriyetle İzmire giden) lafızları mübteda olup (biraderimdir) haber olur.

{191}

(cümle-i fiiliye) fiil ile failden veya naib failden ibaretdir ki mesned-i ileyh tarafı isim ve mesned tarafı fiildir. At öldü meydan kaldı, ahırın kapısı kapandı ve biraderim Bursaya gidecek, gibi. Ki bu cümlede (biraderim) fail (Bursaya) mef'ulü bih gayri sarîh, (gidecek) fiil ve "insan küçüklüğünde okumaya sa'y ve gayret etmelidir" cümlesinde (insan) fail (küçüklüğünde) ve (okumaya) kelimeleri mef'ulü bih gayri sarîh (sa'y ve gayret) kelimeleri mef'ul-u bih sarîh ve (etmeli) fiildir. Edat-ı haber gaiblerde (dır) muhatablarda (sin ve siniz) lafızları olub mütekellimlerde ise (m, z) harfleridir. Nitekim bundan mukaddem dahi beyan olunmuşdur. Haberler cümle-i ismiyede olacak ise de bu edavatın gelmelidir ve gelecekdir ve gelmişdir ve gelmekdeyiz gibi bazı e'ale dahi luhuku vardır.

Yukarıda görüldüğü vechile cümle-i ismiyelerde mübteda ve haber ile rabıtaya ve cümle-i fiiliyelerde fail ve naib fail ile fiile (erkân-ı asliye-i cümle) denildiği gibi bunları yerine göre takyid eden bir takım kayıtlara dahi (mütemmimat-ı cümle) derler. Mütemmimat-ı cümle (müteallikat-ı fiil, temyiz, hal) isimleriyle üçdür. Müteallikat-ı fiil evvelce malumumuz olan mef'ullerdir. Temyiz dahi isimlerle isim hükmünde olan bazı kelimelerin sonuna (ce) [*] yahud (cihetle) ilave olunarak meydana

[*] edat-ı müsbet olan (ce) yi bundan tefrik etmelidir. Ahirine (cihetle) kelimesi ilave olunamaz ise edat-ı nisbet ve olunur ise edat-ı

{192}

gelen kelimeler ile arabî masdarlar ile isimlerin ahirinde elifi bulunmayanlara iki üstünlü bir elif ve ta-i zaide ile elifi bulunanlara mezkûr ta ve elifin üzerine yalnız iki üstün ilavesi ile teşkil olunan kelimelerdir : Akıllaca, malumat cihetiyle, ilmen, lafzen, manen, kaideten gibi. Hal ise bâlâda malûm olduğu vechile fiil-i iltizaminin müfred gaibine (rek) yahud (rak) ilavesiyle veyahud mezkûr sığayı iki defa tekrar etmekle veya yekdiğerine münasib kelimat zikriyle ve aded-i aslîler yahud bazı isimler ve sıfatları mükerrer zikr eylemekle ve mazi-i şuhudiden yapılan e'âl-i vasfîyenin ahirine (halde) veya (takdirde) kelimesi ve bu sığanın me'ul-u bih gayri sarihine (binaen) veya (mebni) kelimeleri ve bazı kelimat evahirine (iken) ve bunun muhaffefi olan (ken) lafızları ve masdarlara (sızın) ziyadesiyle hasıl olur: okuyarak, gelerek, yaza yaza, düşe kalka, yaza çize, beşer beşer, göme göme, şaşkın şaşkın, bulunduğu halde, yazdığı takdirde, okur iken, gelirken, görmeksizin, yazmaksızın gibi.

Cümlelere (terkib-i isnadî) dahi denir ki bir hükmü havi

temyizdir. (küçük biraderim zekâvetce ortanca biraderime faikdir) dediğimiz vakit küçük biraderim zekâvet cihetiyle ortanca biraderime faikdir denilebildiğinden burada (ce) edat- temyiz ve (şu efendi Osmanlıca pek az bilir) dediğimiz vakit bu cümlede (ce) edatı (cihetle)ye tebdil olunamadığından edat-ı nisbetdir.

{193}

olan terki b demektir. İmdi terki b ki birden ziyade kelimenin atıfsız olarak heyet-i mecmuası demedir, üçdür: (1 - Terki b-i izafi, 2- Terki b-i vasfî, 3- Terki b-i isnadî) dir. Bunlardan başka iki terki b daha vardır ki, biri terki b-i mezci ve diğeri terki b-i adededir. Mürekke b mezci teraki b-i selâse-i mezkûre haricinde olarak iki kelimenin yekdiğeriyle imtizac ve iktiran ettiğ i terki bdir. “Sabah akşam”, “Ev eve”, “Beyn beyn” gibi. Terki b-i adedi on birden itibaren olan adad-ı mürekke bedir. Cümleden ibaret olan terki b-i isnadiler gerek fiiliye ve gerek ismiye olsun isim ile ibtida etmek yani cümle-i fiiliyelerin fail veya naib failleri fiilden evvel gelmek ve meselâ “geldi filan” denilemeyib “filan geldi” denilmek kanun-u ifademiz icabındandır. Bazen bunun aksi söylendiğ i dahi olur. Bazen cümle nin bir rüknü mahzuf olur: hastayım tabibe muhtacım ve mesela “gelen kimdir?” sualine cevaben “filandır” . “geldim, geleceğ im, geliyorum, gibi e’al levahıkıyla failden müstağ nidirler.

Temrin

88 - Talebe aşığ ıda kelimelerin her biri birer cümlede bulunmak üzere ufak ufak cümleler teşkil edecektir:

{194}

Kitab. Çakı. Minkal. Lamba. Saat. Eldiven. Sofra. Dolab. Perde. Hokka. Ahmak. Güzel. Göz. Kağıd. Topal. Resim. Zabit. Gemi. Mekteb. Hoca. Nazik. Şekerli. İnce. Uzun. Yüksek.

Temrin

89 - Talebe aşağıda ikmal olunmayan cümleleri ikmal edecektir. (ikmal olunmayan cümle) İstanbul ile galata arasında __ (ikmal olunan cümle) İstanbul ile galata arasında Karaköy köprüsü vardır.

Üsküdar ile Beşiktaş arasında / Çenberlitaş __ / Eğer bu sene Bursaya gider isek __. / Zengin olan kimse / İstanbulu feth edip pay-i taht ittihaz eden __. / Sene içinde derslerine çalışmayan talebe / Eğer sene içinde derslerime çalışmış olaydım __. / Osmanlı sancağının __ / Bir sene on iki aydan __ / Yarın evde bulunmayacağımdan __

Temrin

90 - Talebe aşağıda ikmal olunmayan cümleleri ikmal

{195}

edecekdir. Misal: (ikmal olunmayan cümle) __ Çalışıp mükâfata nail olmalıyız. (ikmal olunan cümle) derslerimize güzelce çalışıp mükâfata nail olmalıyız.

__ olub şubat müstesna olmak üzere bunların kimisi otuz kimisi otuz bir gündür

__ geldiği seneye sene-i kebise derler

__ alarak biraderime gönderdim

__ eden çok ehamdır

__ bana ruhsat almak için mektebe gelecek

__ Size gücenirim

__ yazar iken üç yerde yanlış yapmışsınız

__ cevabını gönderiniz

__ isem çok hediyeler gönderirim

__ bulduğunu size söyledi mi?

Cümle-i fiiliye ve ismiyeden her birinin mesned-i ileyh tarafı yani: mübteda ve fail ve naib faillerden her biri basit olduğu gibi mürekkebe dahi olur [*]

[*] Bir suale cevap verildiği vakit mübteda veyahud fail veyahud naib fail (mahzuf) dahi olur: mesela; şu okuyan kimdir? Rıza efendi geldi mi? Bina yapıldı mı? Suallerine karşı (Ahmeddir, geldi, yapıldı) diye verilen cevaplar (şu okuyan Ahmeddir, Rıza efendi geldi, bina yapıldı) demek olduğundan birincisinde mübteda, ikincisinde fail ve üçüncüsünde naib fail mahzufdur. Nitekim sahife 193 de dahi beyan olunmuşdur. Terki-i tavsifilerden yapılan mürekkebe haberlerde asıl hüküm kendi üzerine bina olunan mevsufun hazfi de

{196}

basitler yalnız kullanılan müsned-i ileyhler yani mübteda veya fail yahud naib failerdir: Kitab faidelidir, o akildir, Ahmed geldi, siz okudunuz, kitab yazıldı, ezan okundu gibi (müsned-ü ileyhler birer sekte yahud atıflardan biri ile yekdiğlerine matuf olan yahud terkib-i izafi veya tavsifi veyahud kelimat-ı mürekkebeden biri bulunan kelimatdan olursa mürekkeb olur: Ahmed ve Mehmed itaatlidir, Salih, Sadık ve Refik kardeşdir, gülün kokusu hoşdur, cildli kitab muhkemdir, gece safa bir çiçekdir, Ahmed ile Mehmed çalışıyor, sadık sıtkı ve sıdkıye okuyorlar, mekteb müdürü geldi, yaramaz nedim ceza aldı, kitabın cildi yırtıldı, bir nefis kitab aranıldı.

Mezkûr cümlelerin müsned-i tarifi yani: haber ve faillerden her biri dahi müsned-i ileyhler gibi basit ve mürekkeb olur.

Basitler yalnız başına kullanılan müsnedler yani haber ve fillerdir:

vardır: (şu levhayı tersim eden pek sanatkârdır) dediğimiz vakit asıl mübteda olan “zat” yahud “kimse” kelimesinin hazf olunduğuna şüphe yoktur ki mezkûr cümle (şu levhayı tersim eden zat pek sanatkardır) makamındadır. Emir sığalarında dahi failer mahzof olur: (dersine dikkat et, pişman olursun); (va’zifelerinizi yazınız, yoksa ceza alırsınız) gibi ki bu cümlelerde fail olan “sen” ve “siz” zamirleri mahzofdur.

{197}

okunan dersdir; şu bina güzeldir, Ahmed okuyor, kitab bitiyor, yazı yazıldı gibi.

Müsnedlerden haberler matuf kelimeler ile terkiplerden olur. Ve failerden birden ziyade olub ya atıflar yahud sekteler ile biri birine rabt olunursa mürekkebe olur: Ahmed çalışkan, zeki ve usludur; sünbül-teber kokulu bir çiçektir, biraderim sınıfının birincisidir, galip beg çatık kaşlı sarı benizli bir zattır, kırlangıç gelir, gider ve yuva yapar, yazı yazılır, okunur gibi.

İfade - Mânâsından varlık anlaşılan cümlelere (müsbet) ve yokluk anlaşılanlara (menfi) denildiği gibi istifhamî müfid olanlara dahi (istifhamî) derler ve bu, ifade ettiği mânâyâ göre (istifham-ı müsbet) ve (istifham-ı menfi) namını alır. Şu kalem uzundur, bu kalem kısadır, hokkada mürekkebe vardır, hokkada mürekkebe yokdur, benim biraderim değildir. Rifat mektubu okumuşdur, veli daha yazısını yazmamışdır, gemi hareket ediyor mu? Bu masa daha kullanılıyor mu? Biraderinizin kitabı yok mu [*]?

[*] Baladaki misallerde görülüp anlaşıldığı üzere cümel-i ismiyelerde edat-ı nefy “değil” lafzı ile (var) sıfatının zıddı olan “yok” sıfatı olduğu gibi yekdiğerinin zıddı olan sıfat da mezkûr cümlede yokluk ve varlık mânâsı vermektedir.

{198}

Tenbih - Gerek cümle-i ismiye ve gerek cümle-i fiiliyelerde müsned-i ileyhleri kayd ve tahsis eden kelimat müsnedlerden evvel ve müsned-i ileyhlerden sonra getirilmek icab-ı haldendir. Fakat cümle-i fiiliyelerde mütenevvi mef'ulleri havi olan cümlelerde ki muhtelif mef'ullerin yerlerini tayin etmek ahenk-i ifadeye tabi ise de zaruret olmadıkca mef'ulü bih sarihleri mef'ulü bih gayri sarihlerden evvel getirmek ahsen olur ve bir fiil aynı cinsden birçok mef'ul dahi alabilir ve bu gibilerde edat-ı mef'ulün şekli değişince en son gelen mef'ule edat-ı mef'ul ilave edilir, aksi takdirde edatları va'z olunur: (Ahmed, Mehmed, Hüseyini gördüm. Fransa, İtalya, İspanyaya gittim. Türbeyi, camiye ziyaret ettim) cümlelerinde olduğu gibi.

Cümleler

Cümleler nisbet cihetiyle (ihbarî) ve (inşafî) olur.

(Güneş parlaktır) ve (bu kitabın cildi güzeldir) ve (vapur hareket etmiş) gibi. Bir şeyin diğer şeye sübut veya adem-i sübutu haber verilerek sıdk ve kizbe muhtemel olan cümlelere

{199}

(cümle-i ihbariye) namı verilir [*] ki bu gibi cümlelere (cümle-i haberiye) de derler.

Sıdka ve kizbe ihtimal olmayıb mücerred bir cümlede mevcut olmayan bir mânâyı vermek için istimal olunan cümlelere dahi (cümle-i inşaiye) derler ki inşai-i talebî, inşai-i istifhamî, inşai-i temenni ve terecci, inşai-i tenbihi isimleriyle dört kısma ayrılır.

İnşai-İ Talebî

Fiil emir veya nehy sığasında bulunan cümledir ki bir fiilin haricinde icra veya adem-i icrasını müfid olur, (oradan çekil, beni rahatsız edip durma) gibi ki bu cümledeki “çekil” fiili emr-i hazır “durma” fiili nehy-i hazır olduğundan cümle inşai-i talebi kısmındandır. Bazı defa bu emir ve nehy sığaları rica ve niyaz makamında istimal olunur ve ancak küçüklere hitaben vaki olur. Bu halde (istid’a) namını alır: (aman yarabbi!

[*] Edilen bir suale cevaben tekrar oluna(r)ak cümle-i haberiye (nin) tekidi müfid olur. (şu gelen gemi sizin beklediğiniz gemi midir?) diye sorulduğunda (evet odur, odur) yahud (odur o) diye verilen cevabda olduğu gibi.

Mazi-i nakli ve müstakbel ve fiil-i vucubi sığalarının gaib suretlerine ilave olunan edat-ı haber cümledeki vücut ve rivayeti mutlakiyete tahvil eder: vapur hareket etmiştir, Veli efendi gelecektir, büyük adam olmak için tahsil-i ilm ü mearif etmelidir

{200}

sen beni namerde muhtac etme) , (kesirü'l-ıyal olduğumu nazarı dikkate alıp da bendelerini halime münasib bir hizmetle kayırınız) cümlelerinde olduğu gibi. Emir ve nehy siğaları rica ve niyaz için istimal olundukları halde akrandan akrana olursa buna (iltimas) tesmiye olunur. (birader azizim, şu biçare hakkındaki vaadinizi unutmayınız) yerine göre emir ve nehy siğaları tehdidi dahi müfid olur. (yine sen tenbellikte devam et dur, imtihanında halini görürsün) cümlesinde olduğu gibi.

İnşai-i İstifhami

Bâlâda malum olduğu vechile içinde gerek müsbet ve gerek menfi istifham bir fiili havi olan cümlelerdir: (Ahmed efendi dersine çalışmıyor mu?) , (biraderiniz yarın akşam gelecek mi?) gibi.

İnşai-i Temenni Ve Terecci

Fiil-i temenniye mutazammın olan cümlelerdir ki bir şeyin vuku veya adem-i vukuu temenniye delâlet eder: (Serveri efendi gelse de bize sevdiğimiz hikayeleri nakl etse), (keşke vaktinde çalışsaydım da tahsil-i ilim ve irfan etseydim) , (ah birader bir saat evvel geleydin de halimizi göreydin) cümlelerinde olduğu gibi.

İnşai-i Tenbihi

İçinde edat-ı nida ve kasem bulunan cümlelerdir: (ey bana bak orada ne yapıyorsun?) , (hey! Koca tenbel

{201}

imtihanda halini görürsün) , (subhanallah! Bu hali de mi görecek idik) , (vallahi, bu elbise size pek yakışmış) cümlelerinde olduğu gibi.

Cümleler keyfiyet ve mânâ cihetiyle (asliye) ve (feriye) namıyla iki kısma daha ayrılır. [*]

Cümle-i Asliye

Asıl maksad ve meramı havi olan yani yalnız eczay-ı asliyesi maksadı ifadeye kafi bulunan cümledir ki ibtidaiye, veya mutlaka cezaiye ve mukayyed isimleriyle üç kısma ayrılır.

Cümle-i İbtidaiye Veya Mutlaka

Hiçbir cümleye merbut olmayarak başlı başına bir mânâ ifade eden cümledir: (güneş aydan büyükdür, arz yuvarlakdır, meclis-i mebusan küşad olundu) gibi.

[*] Hüseyin Cahid begefendi sarf ve nahivlerinde kendi başına mânâsı tam olan cümleye (cümle-i tamme) ve tam mânâyı haiz olmayıp başka bir cümle veya cümleler tarafından mânâsı itmam edilen cümleye (cümle-i asliye) ve bir cümle-i asliyenin mânâsını itmam eden cümleye (cümle-i mütemmime) derler. Deyib cümlelerin envanını üçe hasretmişlerdir.

{202}

Cümle-i Cezaiye

Mazmununun vukuu e'âl-i şartiyeden biriyle terekküb ederek (cümle-i şartiye) namını alan cümlenin mazmununun vukuuna meşrut ve mukayyed olan ve binaenaleyh cümle-i şartiyeden sonra gelib hemen her ikisi bir cümle teşkil eden cümledir. (mektebdeki derslerine dikkat eder isen büyük adam olursun) cümlesinde olduğu gibi ki (mektebdeki derslerine dikkat edersen) cümle-i şartiye ve (büyük adam olursun) cümle-i cezaiyedir.

Cümle-i Mukayyede

Eczay-i asliyesi maksad-ı ifadeye kâfi olmayıb kendisine bir takım eczay-ı mütemmime (muhtelif mef'uller, edavat ve ilh.) ilavesine lüzum görülen cümledir. (çalışkan çocuk kendisine lüzumu olan kitapları alarak mektebe gider), (tahsil-i kemalât kem âlât ile olmaz) , (ay ziyayı güneşden alır) , (ağaç fidan iken eğrilir) cümlelerinde olduğu gibi.

Cümle-i Fer'iye

Cümle-ü asliye veya erkân ve eczasından birinin mânâsını takyid ve izah eden cümledir ki vasfiye, istinafiye, tafsihiye, temsiliye, tefsiriye, mu'terize, şartiye, hâliye isimleriyle sekiz nevidir.

{203}

Cümle-i Vasfiye

Cümlesi asliyenin ecza veya erkânından birini tavsif ile sıfat makamında olan cümledir. (veli efendinin okuduğu veya okumakta bulunduğu pek nafi'dir) (bir zat ki ebney-i cinsinin hayır-hahı olur, herkes indinde makbul ve muteber tutulur) cümlelerindeki “zeki efendinin okuduğu veya okumakta bulunduğu” ve “ebney-i cinsinin hayır-hahı” cümleleri birer cümle-i vasfiyedir.

Cümle-i İstinafiye

Kendinden evvel zikrolunan cümleden mütevellid sual-i mukaddere yahud mezkûr cümleye istidlal tarikiyle cevap olmak üzere getirilen cümledir. (Hükema der ki: aç gözlülük âdeti hoş görülecek kabahatlerden değildir), (bütün nev-i beşerin hususiyle kadınların salâhı ve selâmeti için tesettür lazımdır; zira tesettür kadının zamin-i istiklali, kafil-i hürriyetidir, yoksa nişane-i zilleti unvan-ı esareti değildir) [*] cümlelerinde “ki” ve “zira” edatlarından sonra başlayan cümleler gibi.

Cümle-i Tafsiliye, Cümle-i Temsiliye, Cümle-i Tefsiriye

Cümle-i asliyenin yahud ecza ve erkânından birinin mânâsını, şerh ve izah eden cümleye (cümle-i tafsiliye) ve temsil ve teşbih tarikiyle takyid ve izah eden cümleye (cümle-i temsiliye) ve şerh ve tefsir eden cümleye de

[*] Müslüman Kadını nam kitabdan alınmıştır.

{204}

(cümle-i tefsiriye) derler: (Avrupada erkek işleriyle işğal eden birçok kadınlar bulunur. Bunlar bu sebebden izdivaca katiyen yanaşmıyorlar. İşte bu gibi kadınlara cins-i salis demek pek doğru, pek muvafıktır. Yani bunlar erkek de değildir kadın da değildir. Çünkü tabiat ve terkib-i beden itibariyle evvelkilere vezaif ve a'mâl cihetiyle ikincilerine muhalifdir [*] ibaresinde (işte) ile başlayan cümle cümle-i temsiliye (yani) ile bed' eden cümle cümle-i tefsiriye ve (çünkü) ile ibtida etmiş olan cümle cümle-i tafsiliyedir.

Cümle-i Mu'terize

Bir cümle içinde mücerred tefsir-i meram için getirilmiş olub kala-metin veya nim-metin yahud iki sekte arasına va'z olunmuş ve tay olunduğu zaman cümlelerin mefhumuna asla hanel vermez bir surette bulunmuş olan cümleye derler. (Fatih Sultan Mehmed ki selâtin-i ızam-i osmaniye'nin yedincisidir, İstanbullu feth eylemiştir) (Ey zade-i peder ve maderim "yani öz biraderim" nasdan tevakkı et ki onlar havf ve recaya tabidirler) cümlelerinde olduğu gibi.

Cümle-i Şartiyeye

Fiil'i şığa-i şartiyeden olub cümle-i cezaiyenin mazmununun vukuu kendi mazmununun vukuuna vabeste olan ve binaenaleyh cümle-i cezaiyeden evvel gelen cümledir. (muharebeye gider isen ya gazi ya şehid olursun) cümlesinde olduğu gibi

[*] Müslüman kadını nam kitabdan alınmıştır.

{205}

Cümle-i Haliye

Failin fiili keyfiyet-i icrasını gösteren cümledir. (biraderim mektebden koşarak avdet etti) (hoca efendi gelmiş iken dersimizi okuyalım) (Mehmed efendi o kadar çalıştığı halde niçin dersleri hatırında tutamıyor) (sarf dersimiz nihayet bulduğuna binaen nahve başlayacağız) (hava yağmurlu olmasına mebni bugün evden dışarıya çıkamayacağız) (vapurların uğramasından dolayı köyümüzün şerefi arttı) (biraderim senece benden büyük olduğu cihetle kendisine ihtirama borçluyum) [*] cümlelerinde olduğu gibi

Temrin

91 - Talebe zirdeki (müslüman kadını) nam kitabdan muktebes ibaredeki cümleleri tefrik ile isimlerini söyleyecektir.

Şimdi ben müslüman kadının halini tehzib etmek azminde bulunan erbab-ı himmetin şu hikmet-i baliğayı kemal-i em'an ile dinlemelerini rica eylerim ki bunu medeniyet-i maddiye eazim-i ricalinden ve müessislerinden olub fazileti umum indinde müsellemler olan (Jul Simon) söylemiştir. Bu zat Lugofie'nin telif etmiş olduğu kitab hakkında bir mütalaa yürüterek diyor ki

[*] Bu gibi ahirinde (cihetle, hasebiyle, münasebetle ve emsali) kelimeler olan cümlelere cümle-i temyiziye de denir

{206}

“Kadın kadın olarak kalmalıdır. (bu söz Lugofie'nin sözüdür) evet kadının kadın olarak kalması lâzımdır. Zira bu sıfatla hem kendi saadetini temin edebilir hem de o saadeti başkalarına verebilir. Öyle ise kadınların halini islah edelim. Lâkin onları değiştirmekden erkeğe kalbilmekten hazer edelim. Zira kadınlar erkekleşirse birçok menfaat kaybedilir. Biz ise her şeyi kaybetmiş oluruz. Çünkü tabiat bütün masnuatını kemal-i ittifak ile ibda eylemiştir. Öyle ise biz de tabiatı layıkıyla tettebbu edelim. Bir kat daha tehzibine çalışalım. Kavanin-i tabiatdan uzak olan şeylerden sakınalım. Felasifeden bazıları hayat mekkâre ile muhatdır diyorlar. Lakin bunlar madamü'l-ömür zevk ve muhabbeti tatmadıkları için bu sözleri söylüyorlar. Ben ise derim ki, hayat güzeldir, mübarekdir, ancak erkekle kadından her biri Cenab-ı Hakkın kendilerine tahsis etmiş olduğu mevkiî bilmek şartıyla”

Temrin

92 - Aşağıdaki bend'de bulunan cümlelerin envai tefrik olunacaktır:

Çerkes Kavmine Dair Bend-İ Mahsus

Çerkes milletinin kılıcı ekmeği olmak üzere henüz nimet-i serbestîden behreyab olan bir fırkası her nevi fûnun ve sanayi-i

{207}

harbiyeden mahrum buldukları halde müddet-i medideden beri milliyet ve vatanını kendisinin tahminen altmış beş misli raddesinde bulunan bir devlet-i muazzamanın muhacemat-ı şedide-i ğaddaranesinden muhafaza etmektedir. Vaki olan rivayete nazaran bunlar birkaç seneden beri daha ziyade terakki yollarını tutarak idare-i umumiyelerini, azasını bil-ittifak intihab eyledikleri bir meclisin yed-i iktidarına teslim etmiş ve bunun maiyyetinde dahi fasl-ı deavi için lüzum görünen mahallere küçük küçük meclisler teşkil eylemişlerdir. İşte bu hallere ve harekât-ı harbiyelerinde hiçbir vakit öyle Karadağlılar gibi vahşiyane ve hunharane davrandıkları işidilmediğine nazaran, Çerkeslerin istiklâlini Avrupanın hakkaniyetine tasdik ettirecek raddeye geldiklerine şübhe olamaz.

Bir de malum olduğu üzere Büyük Petronun teşebbüsâtı ve ahlâfına bıraktığı [vasiyetname] Rusya devletinin heyet-i idaresini bütün âlemi istila etmek efkârı üzerine tesis etmiş ve ahlâfı dahi kat'an gösterdiği yoldan ayrılmamıştır. Mezkûr vasiyetname ise evvelki muhacematının hem-civar bulunan memalik-i islâmiye üzerlerinde icra olunmasını tavsiye eder. İşte binaen aleyh Çerkesler hukuk-u ammenin ihlalini mucib olacak böyle bir efkâr-ı müstevliyanenin

{208}

o havalice icraatına sed olmakda olduklarından muhafazaları kaffe-i milel ve düvelin menafi-i müstereklerindedir.

Hususiyle İngiltereli Hindde olan tealluku münasebetiyle Rusyalıların bunları ezerek Acemistan üzerinden o taraflara bir yol açmasına hiçbir vecihle razı olamaz.

Kaldı ki Rusyada bulunan ve Avrupada çıkıp da Rusya taraftarı olan gazeteler Çerkesleri esaret maddesinden dolayı hukuk-u insaniyeden çıkaracak ve kahr u istilaları vacibdir diyecek suretde itham etmektedir.

Esaret taraftarı olmadığımız halde şöyle cevap veririz ki; bir milletin mülkünde esir bulunmak bihakkın izalesini davet edecek bir bahane olsaydı Rusyanın şimdiye kadar dünyada nam ve nişanı kalmamalıydı. Zira kendileri geçen senelere kadar (serf) namıyla demirbaş esirler kullanırlardı. Ve zaten Avrupalıdan azma bir kavim olub dünyanın en mütemeddin ve terbiyeli milletlerinden madud olan Amerika memalik-i müctemiası ahalisinden cenublular cumhuriyet idaresinde ve hristiyan mezhebinde oldukları halde esir kullanmak için umuman can feda eder suretde muhaliflerine mukavemet etmektedir. Bu halde Avrupalılar bunların adeta demini heder ve milletlerini değil, buldukları mülkü bile zir ü zeber etmeleri lazım gelir idi.

{209}

ticaretine sekte getirmemek için onlara meyl gösteren ve zımnem vikayeleri sadedinde görünen milletler hukuk-u umumiyenin muhafazası için Çerkesleri himaye etmemek reva mıdır?

Böyle istiklal ve milliyetleri uğruna bîmuhâbâ canlarını feda eden bir milletin şu hukuk-u meşruası resmen tasdik olunacak olursa bu mukabelede esaret maddesini kaldırıp ondan hâsıl olan menafilerini dahi feda edecekleri efkar-ı vatanperveranelerinden me'mul olunur.

(Merhum Şinasi Beg)

Remz Ve Tenkit

İbaratın huruf-u atf vesaire ile rabt ve vaslı halinin gayride frenklerce bazı rumuz ve nukat ihdas edilmişdir ki fasl ve tevkîfi, istifham ve teaccüb gibi itibaratı hatta irae ettiği için müfid ve bir vakitden beri bizce mel'ufdur. Onlar şunlardır:

- 1), sekte
- 2); menkuta ki noktalı sekte demektir.
- 3). Vakfe ki durak demektir.

{210}

- 4- : noktateyn
- 5- ? istifham
- 6- ! taaccüb yahud nida
- 7- () kulameteyn
- 8- « » nimmemeteyn
- 9- - hatt-ı muhavere ve terfik
- 10- [],{} kavs

Sekte - Evvelâ isim, fiil, sıfat ilh. gibi bir cümlenin yekdiğerine mütenasib kelimatını fasl, yahud vasl için biri birininin arasına ve saniyen cümlenin mefhumu değışmeksizin tay olunabilecek kelimatın evveline ve ahırına va'z olunur.

Misal

Feyz-i isti'dad zatın gör kim etmiş tâ ezel
Cezbesi hurşidi, mahı, asumanı mevlevî

Misal-i diğér

Eyvah ki hayatı ümid olunamayan bir biçâre müteverrim
gibi, velev sararmış olsun, eski ziyet ve letafetinin bir
büyük hatırası olan o iki üç yaprak dahi mahv olup
gidecektir.

{211}

Menkuta - Bir cümleinin başlıca aksamını ve bâhusus bir cümlede sekte işaretiyle ayrılmış bulunan müşabih kelimat ve mürekkebatı biribirinden tefrik etmek için istimal olunur.

Misâl

Aklımı, fikrimi ârâmımı cânan çaldı;
Müslümanlar yalnız bende bir iman kaldı.

Misâl-i diğér

Frenk üzümü, çavuş üzümü bir takım habbeler; kiraz, erik çekirdekli meyvelerdir.

Misâl-i diğér

Bakınız! azîm dağlar, cesîm kayalar birden bire koyu bir reng-i hâkisterîde (kül rengine) bir perde-i cihanpûşe büründü; gittikce bast-ı ecniha etmiş olan koca bulutlar bunları gözden nihan eyledi.

Noktateyn – Evvelâ bir fıkrayı nakl ve beyan için cümleinin bir kısmından sonra ve saniyen evvelki cümleyi zahir'e çıkarmak için sonraki cümleinin evveline va'z olunur.

{212}

Misal

onu [*] gördüm çeşm-i emanım
oldu müsteğrak ziya-i kemal
dedi bi- ihtiyar vicdanım:
“merhaba merhaba teal teal”

Misal-i diğەر

mesud ide hak iydini sultan-ı cihana
sultan-ı cihan padişeh devr u zemana
emsalini halk etmedi hallak-ı avalim
derlerse seza: adl u mürüvvetde yegane

Misal-i diğەر

Hasidlerin şerrinden huday-ı müteale sığın ki onlar adüvv-
ü can olurlar: hazret-i yusufu kuyuya koyanlar o cefaya
hasedleri sebebiyle müteşebbis olmuşlardır.

Vakfe - Mefhumu tam olan cümlelerin nihayetine va'z olunur.

[*] Meclis-i mearif azay-ı kiramından saadetlü zihni efendi hazretlerinin (elkavlü'l-ceyyid) nam kitabı maksaddır ki merhum muallim naci efendinin mezkûr kitab hakkında olan takrizinden müktebesdir.

{213}

Misâl

İhtiyar-ı meşakkatle çalışınız ki sa'y u ikdam insanı her halde mazhar-ı saadet ve kâm eyler.

İstifham alâmeti - İstifhamı müfid olan cümlelerin nihayetine va'z olunur.

Misal

Biraderiniz nasıl oldu? Beklediğiniz adam geldi mi? Sıcak havalarda ne yapar idiniz?

Teaccüb alâmeti - Sürur ve hayreti havf ve dehşeti, merhamet ve şefkati müfid olan cümlelerin nihayetine va'z olunur.

Misal

Cenab-ı hakk neye kadir değildir!

Misal-i diğeri

(Çiçek)

sun-u hudanın ne acib mazharı!

barika-i hikmet-i hakk masdarı!

{214}

cazibe-perver ne güzel rengi var!

bek ne iyi muntazam ahengi var!

Kulameteyn - Bir cümlede büsbütün ayrı bir mefhumu müfid olan diğer bir cümlenin yahud bir veya daha ziyade kelimenin evvel ve ahirine va'z olunur.

Ey zade-i peder u maderim (yani öz biraderim) nasdan tevakki et ki onlar havf ve recaya tabiilerdir.

Nimmemiteyn - Nakl ve rivayet olunan bir şeyin ve kitaplarda istişhad için sair kitaplardan alınan fıkranın evvel ve ahirine ve ekseriya birkaç satırlık şeylerde fıkrayı teşkil eden satırların başına va'z olunur.

Misal

Onu gördükde çeşm-i emanım

Oldu müstağrak ziya-ı kemal

Dedi bî-ihtiyar vicdanım:

“merhaba merhaba teal teal”

Hatt-ı muhavere ve tefrik - Satır başında mükâlemeye delalet eden ve satır arasında mükâlemenin bir diğerine intikal ettiğini beyan ve cümle-i mu'terizeyi tefrik eder bir işaretdir.

{215}

Misal

-arkadaş! Dikkat et nasıl şu yanım?

-daha nerede -na işte -yok a canım?

-doğru söyle güzelce bir daha bak

-ona yaklaşma sizce hayli uzak

Kavs - Kulameteyn veya nimmemiteyni havi cümlelerin evvel ve ahirine va'z olunur.

Misal

Bilcümle hayvanat [(insan), (kuş) , (beygir)] ve bilcümle nebatat [(ağaç), (çiçek), (ot)] doğar, yaşar, ölür.

TEMRİN

93- Şöyle (|) çizgilerin yerine remz ve tenkiyatdan münasibini va'z ediniz.

Bir gün arının biri kovanının yanında bir sinek görür |
hiddetli bir surette ona | burada ne arıyorsun | der | sinek
de cevap olarak | ne arayacağım | biraz mütelezzid olmak
üzere balından çalmaya geldim | der | arı ise | haydi zayıf
sinek | buralarda çok dolaşıp durma |

{216}

arkadaşlarımın gözüne ilişirsen halin fena olur | diyerek
oradan savuşup gider |

Temrin

Yukarıda ki temrinin aynı icra olunacak

İki mum

Zengin olmak ister iseniz | yalnız nasıl kazanıldığını
öğrenmeyiniz | ne suretle idare olunduğunu biliniz | bir
gün gencin biri zengin olan pederine | babacığım | bu kadar
serveti nasıl kazandınız | ben ise evlendiğim zaman bana
verdiğiniz iradın geliri ile senenin nihayetine kadar ancak
kendimi idare edebiliyorum | der |

Pederi yanmakta olan iki mumun birini söndürdükten
sonra | oğluna dönüp cevaben | bundan kolay bir şey
olamaz | benim bu kadar servet sahibi olmama sebep olan
şey ile yâni | iki mum yakmak icab etmediği zaman bir
mum yakıp onunla iktifa etmektir | der |

{217}

LİSAN-I OSMANİYE ZEYL

ye zeyl olarak ilm-i belâğat tahsili ile meşgul olub ilm-i mezkûrdan imtihan verecek talibin-i kiramın tahsil etdikleri kavaidi hatırlarına getirebilmelerine ve bu kavaide ait ufak birer misal de hatırlarına nakş eylemelerine suhulet olmak üzere zirdeki kavaidi nazargâh-ı talibin-i kirama arza cesaret etdim. Binaen aleyh burada medhal olarak kitabımızın evvelinde aksamı zikr olunan kelimededen tekrar söze bed' ile muhtıra-i belâğat kavaidininin muhtasaran beyanına şuru' olunur.

Kelime ki kendisinden bir mana anlaşılın lafza itlak olunur üç kısma münkasimdir:

- 1- harf yahud edat
- 2- fiil
- 3- isim

Eğer yalnız zikrolunduğu suretde müstakil bir manaya delalet edemeyib kelime terkib olunduğu vakit onları yekdiğere rabt ve manası o vakit zahir olur ise **harf** ve tabir-i aharla **edat** denilir; den, de, ce ilnh. Gibi

Eğer yalnız zikrolunduğu halde müstakil bir manaya delalet

{218}

eder ve o manayı geçmiş, gelecek, şimdiki zamanlardan birine tealluk eyler ise o kelimeye **fiil** denir. Geldi, gelecek, geliyor gibi.

Eğer müstakil bir manaya delalet edib lakin ezmine-i mezkûreden birine tealluku olmaz ise o makule kelimeye de **isim** denilir.

Taksim-i İsim

İsmin manası ya vahid ya müteaddid olur. Mana vahid olduğu halde belli bir şeye mahsus olursa **alem** ve **cüzi** denilir. Mısır. Nil gibi.

Eğer belli bir şeye mahsus olmayıb bir takım şeylerin her birisine itlak olunabilir ise **cins**, **külli** tesmiye olunur. Şehir, memleket, ırmak gibi

Mana müteaddid olduğu suretde eğer isim, mana-i mezkûrenin yalnız birisine va'z olunub muahharan o istimali terk ile evvelki manaya münasib bir manada isim olarak istimal olunur ise ona **menkul** denilir hanım eli, kadın budu, kahve altı gibi.

Eğer o evvelki istimal terk olunmayarak mübalağa ve diğer bir nükte için başka bir manada istimal olunursa evvelki manaya nisbetle

{219}

mecaz denilir: bağı yufka, kafası kalın, eli açık, gibi. Bu suretde mana-i asli ile ikinci mananın arasında münasib bir müşabehet den olursa **istiare** tesmiye olunur: yakası açılmadık söz gibi.

Müşabehet olmayıb diğér bir münasebet olursa **mecaz-ı mürsel** namı verilir. Dili tatlı, başın sağ olsun gibi

Eğér evvelki mana terk olunub ona münasebeti olmayan diğér bir manada istimal olunursa **mürtecel** denir. Dursun gibi.

Eğér mana müteaddi olduğu gibi vaz' da teaddüd eder ise mana-i müteaddidenin her birine nisbetle **mücmel** ve umumuna nisbetle **müsterek** denilir. Göz, yüz gibi.

İki lafzı yekdiğérine sadık olduğu şeylerin kâffesine sadık olursa her birine yekdiğérinin **müteradifi** ve ikisine **lafzeyn-i müteradifeyn** denilir: Bıkmak usanmak gibi.

Eğér yekdiğérinin sadık olduğu şeylerin hiç birine sadık olmazsa her birine **mütebayen** ve ikisine **lafzeyn-i mütebayeneyn** tesmiye olunur: Kalem, mürekkebe gibi.

Eğér biri diğérinin sadık olduğu şeylerin cümlesine diğéri de öbürünün sadık olduğu şeylerin bazısına sadık

{220}

olursa evvelkisine **umum-u mutlak** ikincisine **ehass-ı mutlak** denilir: Kağıd, takrirlik gibi.

Eğer her biri diğerine sadık olduğu şeylerin bazına sadık olur ve bazına sadık olmazsa her birine **umum min vech**, **ehas min vech** denilir. Gümüş yüzük gibi

Sözün fasih olmak şartıyla muktezay-ı hale mutabık olmasına (belağat) derler.

Fesahat ile kelime ve kelâm ve mütekellim, belağat ile yalnız kelâm ve mütekellim muttasıf olur.

Kelimenin fesahati (sessiz, işsiz) gibi kelimenin **tenafür-ü hurufundan** ve (ateş) kelimesi malum iken yerine mehcür bir kelime olan (od) kullanılmak ve (Allah) lafz-ı celalesinin türkçesi olub lisanımızda gayr-ı müstamel olan (çalab) kelime-i türkisini istimal etmek gibi **garabetden** ve (geldik) yerine (geldık) , (okuduk) yerine (okudük) , (birrü'ş-şam) yerine galat olarak (beriyetü'ş-Şam) gibi kavaid-i osmaniyeye ve ehl-ü lisanın istimaline muvafık olmamak misüllü **kıyasa muhalefetten** salim olmasıdır. Kelâmın fesahati eczası olan kelimeler fasih olmakla beraber

{221}

(pişmiş aşı soğuk su katdı) ibaresinde olduğu gibi **tenafür-ü kelimat**dan, kelimenin terkibi kavaid-i osmaniyyeye ve beynel-üdeba meri olan usule müğayir olmak demek olan **za'f-ı telif**den, kelâmın mana-i maksuda delaleti zahir olmamayı intac eden **ta'kiyd**den salim olmasıdır.

Mütekellimin fesahatı ise bir melekedir ki onunla mütekellim kendi maksadını elfaz-ı fasiha ile ifadeye muktedir olur.

Kelâm Ve İsnad

İki kelime bir yere gelir bir hükmü müfid olursa o kelimelerin mecmuuna **kelâm** ve müfid oldukları hükme de **isnad** denilir. Falan muktedirdir ondan istifade et gibi.

Kelâmın failine sadıksın yahud kazıbsın denilebilir ise **ihbarî**, denilemez ise **inşai** denir.

İnşai dahi bir şeyin zihinde husulünü talebden ibaret olursa **istifham**, haricde husulünü arzuya delalet ederse **emir**, haricde adem-i husulünü arzuya delalet eder ise **nehy**

{222}

denilir; taleb'e delalet etmediği surette **nevr** ve **kasem** gibi kısımlar hasıl olur.

İsnadda fiil asıl failine nisbet olunursa **isnad-ı hakiki** asıl failine nisbet olunmayıb onun sebebi yahud mücaviri gibi bir şeye nisbet olunur ise **isnad-ı mecazi** olur.

Şerait-İ Kelâm

Şerait-i kelâm, umumiye ve hususiye isimleriyle ikiye ayrılır. **Şerait-i umumiye** vuzuh, halisiyet, hususiyet, insicam isimleriyle dört kısımdır.

(Vuzuh) söz zahmetsizce anlaşılmaq demektir ki bu da meani-i mübhemen, istiarat-ı baide, takdim ve tehir, tatvil gibi dört şeyden ictinab ile olabilir.

(Halisiyet) kelâmı doğru ifade etmektir ki bunun için kelimat-ı ecnebiye bulunmamak, kelimeler manâlarının hilafında bulunmamak, şive-i lisana muhalif olarak terki edilmemek, sarf ve nahve mutabık olmak gibi dört şey lazımdır.

(Hususiyet) kelime hasbe'l-istimal mahsus oldukları mevkide kullanılmak demektir.

{223}

(İnsicam) suyun cereyanı gibi tekellümü külfetsiz olmak ve istimali samiaya lezzet vermektir ki bu da tenafür-ü huruf ve kelimat –ki kelimenin lisan üzere sıkletini ve telaffuzun usretini icab eden bir keyfiyettir- bulunmak, kelimelerin terkiib ve tertibi lisanın istimal-i tabiisine muvafık olmak gibi üç şeyle hasıl olur.

Şerait-i hususiye tebliğ, mersiye, tesliyet gibi garazlardır ki kelâm bu garazlardan hangisi için sevk olunur ise ona mutabık olmalıdır.

Aksam-ı Kelâm

Kelâm, adi, mutavassıt, âli isimleriyle üçe ayrılır.

Kelâm-ı âdi, tezyin edilmeksizin tabiatden sunh ettiği gibi söylenen kelâmdır.

Kelâm-ı âdi'de, sezacet, icaz, safvet namlarıyla üç sıfat bulunur.

(Sezacet) sadelik ki tabiratın leyn ve mülayim olmasından ve nezaketle beraber tabii bir halde bulunmasından ibarettir.

(İcaz) muhtasar bir suretde yani tafsil ve tatvil olunmaksızın temhid-i efkâr etmektir. Zıddı (ıtnab) dır.

{224}

(Safvet) fikrin safi ve sadeliğinden münbais bir sıfattır ki ihtiyari olmayıb tabiidir.

Kelâm-ı mutavassıt; teklifsizce ve fakat kavaid-i lisana ve kavanin-i beyana mutabık suretde söylenen kelâmıdır.

Kelâm-ı mutavassıt'da servet, rikkat, nezaket, talavet isimleriyle dört sıfat bulunur.

(Servet) efkârımızda tahayyülat-ı şedide ve nükat-ı müessirenin hüsn-ü imtizacıdır.

(Rikkat) mukayyed olduğu mana ma-i mukattar gibi latif ve nazenin olmak demektir.

(Nezaket) edeb ve terbiyeye muvafık bir suretde bulunmak demektir.

(Talavet) kelâmıda şetaret ve hiddetin ictimai demektir.

Kelâm-ı âli efkâr ve tahayyülatın azamet ve saltanatını gösteren kelâmıdır.

Kelâm-ı âli'de bulunan sıfat, şiddet, ihtişam, ulviyettir.

(Şiddet) az kelime ile fikri kuvvet ve hiddetle ifade etmektir.

(İhtişam) sözde azamet bulunmaktır.

(Ulviyet) vüs'at ve azamet ve rif'at ile ifade olunmaktır.

{225}

Belağat-ı Kelâm İçin Şerait

Belağat-ı kelâm için şeraitin bir takımı elfaza dair ve bir bir takımı meaniye müteallikdir.

Elfaza dair olan şunlardır:

Birincisi; kelimat ğaribe olmamak: mesaid-i sıyyad, küsay, zihad ilh. gibi

İkincisi; lisan-ı evbaş'a (ayak takımı) mahsus olan elfaz-ı mübtezele kullanılmamak.

Üçüncüsü; bila münasebet ıstılahat-ı fenniye derc edilmemek. Misal: Avrupaya yayıldı ve zevayay-ı müsellese-i vakıanın nisbet-i sahiha ile eazam-ı ızlalı olan zıllı-ı salis ilh. gibi

Dördüncüsü; selaset olmalı ki kelâmın lisan üzere suhuletle cereyanını iktiza eden keyfiyet demektir:

Bu belde-i dilâra âlemin iklim-i itidaline ziyet vermiş bir mevki-i müstesnadır ki nazar-ı eman ile bakılsa bir yerde misali görülmez meger ki letafet-i âlem-i feribini temaşa eden züvvarının dide-i tehassüründe kalan aksi bimisalidir. Misalinde olduğu gibi

{226}

misal-i diger

buyur meclis-i inse ey mest-i naz

ney u mey müheyya keman dil-nüvaz

(merhum Cevdet Paşa)

Tenbih - Mahall-i selaset (ha, hı, sad, dat, ayın, gayın, fe, kaf, he) harflerinin kelime-i vahidede ictimai ve bir de bir cinsden olan iki harfin birincisi sakin olarak bir yerde bulunmasıdır: (Haleb balı, bunu yapan Ahmed dir) misallerinde olduğu gibi.

Beşincisi, kelâmda cezalet yani mehabet ve dehşet olmakdır. Harb ve vegada ve takri' ve tehdid icab eden yerlerde söylenecek kelâm için bu sıfat lazımdır. Kelâmda cezalet bulunmak için şu; (hı, sad, dat, tı, zı, ayın, kaf) , (elif, be, te, cim, dal, kef) harflerden çokca bulunmalıdır. Azamet, dehşet, ilh. gibi

Altıncısı; letafetdir ki, kelâm söylenir iken (mah-simâ, serv-i naz) terkiblerinde olduğu gibi hâsıl olan sadası nazik ve mülayim olmakdır.

Misal

Ben mi saki olayım bezme dururken sevdiğim

Böyle simin sakiler billur bazularla sen

Nedim divanı bütün bu kabildendir.

{227}

Kelâmın havi olduğu cümlelere **fıkra** denilir. Bunlarda bulunan kelimeler mukabilindeki kelimeler ile mevazın bulunmalı. Fıkra-i saniye fıkra-i ulâya müsavi yahud ondan biraz uzunca olmalı, keزالik fıkralardaki kelimeler ikiden sekize kadar olub nihayet on ikiyi tecavüz etmemeli, bir de fıkra hangisinde letafet var ise evvel takdim edilmeli ve fıkraların nihayetinde bulunan kelimeler yekdiğerine vezince müsavi olmalıdır. Böyle olduğu yani nihayetde bulunan kelimeler yekdiğerine vezince müsavi bulunduğu takdirde ona **seci'** denilir.

Eğer fıkralardaki kelimelerin her biri mukabilinde bulunan kelimeler ile hem vezin ve hem son harf yani harf-i rüveyde müttefik olurlar ise ona **tersi'** tesmiye olunur.

Misal

Devletin berren i'lam-ı haşmetini i'la ve bahren ahkam-ı satvetini icra ilh.

Meaniye müteallik bulunanları bunlardır:

Birincisi, elfazı meaniye tabi kılmalı yani evvela manayı bulub sonra onu ifadeye münasib olacak elfaz aramalıdır ki hüsn-ü ifaya muktedir olan kimseleri iş başına getirmeye benzesin.

{228}

İkincisi, yukardakinin aksi olarak meaniyi elfaza uydurmaya kalkışmayıb yani bir takım bî-mana elfaz ve terakibi cem' edib badehu onlara mana aramaya uğraşmamalıdır.

İşte münşii olmak isteyen zat beyan edilen ve edilecek olan şeraite badel-vukuf nazım ve nesre dair birçok asar-ı beliğayı hıfz etmeli ve destgâh-ı tabiatında terakibi-beleğadan bir hayli örnekler dahi mahfuz bulunmalıdır.

Hakikat, Mecaz, Kinaye

Bir kelime manay-ı aslisinde istimal olunur ise ona **hakikat** [*] manay-ı aslisine münasib diğer manada istimal olunub manay-ı aslisi murad olunmayacağını müş'ir bir karinede bulunur ise ona **mecaz** ve eğer karine-i mezkûre bulunmaz ise ona da **kinaye** denir. Mecaz ve hakikat avamın darb-ı mesel [**] olarak söyledikleri şeylerdir ki ekseri kinayedir.

[*] Manay-ı hakikisi müteaddid olan kelimeye (lafz-ı müşterek) ıtlak olunur. Alet-i basar olan (göz) ile su menbaı demek olan (göz) ve (kapı çalmak, mal çalmak, saz çalmak) kelimelerinde müşterek olan (çalmak) ve (insanın, çakının, kapının ağız) kelimelerinde müşterek olan (ağız) ve emsali kelimeler gibi.

[**] kitabın nihayetine müracaat olunsun.

{229}

Emsile

Arife bir gül yeter, ayağına yorganına göre uzat, öp babanın elini.

Manay-ı hakiki ile manay-ı mecazi arasında ki münasebete **alaka** denilir ki fil-asl ilişik manasınadır, eğer alaka manay-ı mecazinin manay-ı hakikiye benzemesinden ibaret ise bu yolda olan mecaza **istiare** namı verilir.

Misal

(mısra)

Buldun ol mâh'ı gökte ararken yerde

Eğer alaka manay-ı mecazinin hakikiye benzemesinden ibaret olmaz ise bu kabilden olan mecazlara **mecaz-ı mürsel** tesmiye olunur. Mecaz-ı mürselin bir çok alakaları vardır:

Birincisi; zikr-i cüz irade-i küll yani bir cüzü zikredib onun mecmuunu murad etmektir. Başın sağ olsun gibi.

İkincisi; zikr-i kül irade-i cüz yani bir şeyi zikr edib onun cüzünü murad etmektir. Hicazdan geliyor gibi.

Üçüncüsü; masdariyet yani bir şeyi zikredib ondan

{230}

sudur eden fiili murad etmektedir: elinden geleni geri koyma gibi.

Dördüncüsü; zikr-i mahal irade-i hal yani bir şeyi zikredib derununda olan şeyi murad etmektedir. Babîâlî karar verdi, destiyi döktü gibi.

Beşincisi; zikr-i hal irade-i mahal, mesela (kahveye gitmiş idi) gibi ki kahve pişen mahal demektir.

Altıncısı; Zikr-i sebep irade-i müsebbib yani bir şeyi zikredib onunla hâsıl olan diğer bir şeyi murad etmektedir. Mesela erbab-ı ziraatın yağmura (altın yağıyor) demeleri gibi ki “yağıyor” hâsılâtın feyiz ve bereketine ve bu da fûruht olunarak bir hayli akçenin husulüne bais olacağından bilâhare yağmur altına sebep olmuş olur.

Yedincisi; zikr-i müsebbib irade-i sebep ki bir şeyi zikr edib ona sebep olan diğer bir şeyi murad etmektedir. Mesela (rahmet yağıyor) dediğimizde rahmete yağmur denildiği gibi.

Sekizincisi; kevn-i lahik ki bir şeyi sonra olacağın ismiyle zikr etmektedir: şerbet eziyor gibi.

Dokuzuncusu; kevn-i sabık ki bir şeyi mukaddem olduğu isimle zikr etmektedir. Mesela örülmüş kapıya (kapı) denildiği gibi.

Onuncusu; zikr-i lâzım irade-i melzum. Mesela (bugün çok yorulдум) deyib çok söyledim manasını murad etmektedir.

{231}

Onbirincisi; zikr-i melzum irade-i lazım. Mesela (sabahdan beri bir şey yemedim) deyib acıkmayı murad etmektedir.

On ikincisi; zikr-i mutlak irade-i mukayyed. Mesela (kurşun atdım) deyib tûfeng ile atdımı murad etmektedir.

On üçüncüsü; zikr-i mukayyed irade-i mutlak. Mesela (ana kuzusu) deyib yavrusu demeyi murad etmektedir.

On dördüncüsü; zikr-i eam irade-i has. Mesela (hayvanı hazır edin) deyib atı murad etmektedir.

On beşincisi; zikr-i has irade-i eam. Mesela müteaddid hizmetkârlar var iken (Süleymana söyle mangalı getirsin) deyib onlardan birini murad etmektedir.

Teşbih

Bir şeye mezid-i ihtisas ve tealluku olan vasıfda diğer şeyin müşareket ve mümaseletine delalet etmek (teşbih) dir ki bu iki şeyden biri (müşebbeh) diğeri (müşebbeh bih) olub teşbihin tarefeynidirler. Bu ikisinin müteşarik oldukları vasfa (vech-i teşbih) ve (vech-i şibih) denilir. Bu halde erkân-ı teşbih,)müşebbeh, müşebbeh bih, vech-i şibih, edat-ı teşbih) olmak üzere dört olur.

{232}

Lisan-ı Türkide edat-ı teşbih (gibi) edatı ise de bu makamda bazen (güya) ve (sanki) misillu lafızlar dahi kullanılır.

Teşbihde müşebbeh ve müşebbeh bihden ikisi dahi mezkûr olmak şartdır. Birisi matvî olursa (istiare) olur.

Fakat müşebbeh ve müşebbeh bihden ki tarafeynden biri karineye binaen hazf olunur ise mezkûr hükümünde olduğundan yine teşbih kabilinden olur. Mesela “filanın çocuğu nasıldır?” diyen bir kimseye cevaben “nur topudur” denilir ise “filanın çocuğu nur topu gibidir” demek olmakla teşbih kabilinden olub (istiare) olmaz.

(Vech-i şibih)i mezkûr olan teşbihe (teşbih-i mufassal) ve metruk olana (teşbih-i mücmel) denilir. Ve bu mübalağayı müfid olur. Mesela “Ahmed hilimde kuzu gibidir” kelâmına nisbetle (Ahmed kuzu gibidir) ibaresi teşbihde daha mübalağalıdır. Teşbih-i mücmelde vech-i şibih bazen zahir olub onu herkes anlar. Nitekim (Ahmed kuzu gibidir) misalinde (hilm) olduğu zahirdir ve bazen hafi olub bunu ancak havas anlayabilir.

İstiare

Manay-ı hakiki ile manay-ı mecazi arasındaki alaka müşabehet

{233}

yani bunların yekdiğerine benzemesinden ibaret olursa ona istiare denildiğı yukarda malum olmuşdur.

İstiare dört kısımdır:

Birincisi; yalnız müşebbeh bih zikrolunan istiareye **istiare-i musarraha** denir. Mesela “o ne tilkidir bilir misin” deyib ne hilekârdır demeyi murad ettiğimiz gibi.

İkincisi; yalnız müşebbehi zikr olunan istiareye **istiare-i mekniyye** denir. Fakat bu istiare-i mekniyede müşebbeh bihin evsafından bir şey müşebbehe nisbet olunmak lazımdır: “yakası açılmadık söz” misalinde olduğu gibi.

Üçüncüsü; **istiare-i temsiliye** olub bunda da aynıyle istiare-i musarrahada olduğu gibi yalnız müşebbeh bih zikr olunur. Fakat istiare-i musarrahada müşebbeh bih müfred ve istiare-i temsiliyede umur-u adideden mürekkeb olur. “yorganına göre ayağını uzat” misalinde olduğu gibi.

Misal-i diğér

Aslı yokdur bilirim vade-i vaslı dehenin

Nafile bal çalıb ağzıma yalandırdı beni

Dördüncüsü; **istiare-i tehyiliye** dir ki bundan dahi istiare-i

{234}

musarrahada olduğu gibi yalnız müşebbeh bih zikr olunur, fakat istiare-i mekniye ile beraber bulunur. Yukarıda zikr olunan “yakası açılmadık söz” misali gibi ki işitilmemiş söz demektir.

İstiare-i musarraha dahi mürşeha, mücerrede, mutlaka isimleriyle üç kısımdır.

Müşebbeh bihe münasib olan şey zikrolunursa istiare **istiare-i mürşeha** olur. Sizin kaz tüyü tüsü dökmüş.

Müşebbehe münasib bir şey zikrolunur ise istiare **istiare-i mücerrede** olur. O öküz de münasebetsiz söz söylememeye başladı.

Ne müşebbehe ve ne müşebbeh bihe münasib bir şey zikrolunursa istiare **istiare-i mutlaka** olur. Zamanın Eflatunu gibi

Seci'

Fıkraların sonundaki kelimelere **fasıla** ve fasılların son harflerinin bir olmasına **seci'** ve böyle kelâma **müseccî** denilir.

Seci' üç kısımdır:

Birincisi fasıllar hem vezin hem aded-i harf hem harf-i ruy yani son harfde muvafık olursa ona **seci-i muvazi** denir.

{235}

Misal

Menşe-i deryay-ı fazl u **irfan** ve menbaı umman-ı ilm ü **iykan**

Diğer

Bahar server-i muka'ar dimağa **suud** ve kesb-i rutubet ile rah-ı çeşmden **vürud** ilh.

İkinci; fasılalar yalnız harf-i ruyda tevafuk eder ise ona **seci-i matruf** denir.

Misal

Aksay-ı mekasıd **ikbal** ve müntehay-ı meratib **çah u celal**

Üçüncüsü; fasılalar yalnız vezinde tevafuk ederse ona **seci-i mütevazin** denir

Misal

Mahzen-i mehamid **evsaf** ve masdar-ı mekarim **ahlak** olan

Cinas

Manaları başka başka olan iki kelimenin söylenişde biri birine benzmesidir.

{236}

Enva-ı meşhuresi şunlardır:

Birincisi ***cinas-ı tam*** dır ki harfleri nevi, aded, tertib, heyetde tevafuk eder.

Misal

Meclis-i erbab-ı dil bir lahza sensiz olmasın

Hürmetin inkar eden alemde hürmet bulmasın

İkincisi; ***cinas-ı muharref*** dir ki harfleri aded, nev', tertibde muvafık olub yalnız heyetde muhalif olandır.

Misal: halk – halk, tahir – zahir

Üçüncüsü ***cinas-ı nakıs*** dır ki harfleri nev', heyet, tertibinde muvafık aded-i hurufda muhalif olandır.

Misal; katib-i mekatib-i rüşdiye ve sail-i mesail-i müşkile

Dördüncüsü; ***i'nat*** dır ki harf-i revinin (kafiyeye esas son sessiz) üst tarafında bulunan harflerinde muvafık olmasından ibaretdir.

Misal

Cevahir-i esrar-ı kur'aniye ve zevahir-i envar-ı furkaniye beraa-ı kitabet ve beraa-i hitabet ile münteşir olmuşdur.

{237}

Beşincisi; muvazenedir ki fasılaların vezin cihetiyle biri birine muvafakatıdır.

Misal

Asuman-ı mülke re'yi afitab bî-zeval

Gülistan-ı dehre lütfi nevbahar bî-hazan

Altıncısı; **reddü-l-acz ale-s-sadr** dır ki fikranın yahud mısranın evvelindeki kelimeyi sonunda dahi zıkr etmektedir.

Misal

Dağ-ı nevdir kurs-u mah üzre kelef zan eyleme

Eyledi hüsn-ü sipihri dağ ber bâlâ-i dağ

Diğer

Azdır ebediyyen ağlasan az

Azdır ne kadar teellüm etsen

Evladın için teverrüm etsen

Mahşerde de nale eylesen az

Mutabakat

Buna tibak, mukabele, tezad dahi denir ki manaları yekdiğere mukabil olan kelimeleri kelâmda cem etmekden ibaretdir.

{238}

Misal

Allahdan kork yalan söyleme, halkdan korkma doğru söyle.

Diğer

Şerh-i ahvalim sana mest-i nasihat gibi talh

Talh-ı güftarın bana mahmure sağır tek leziz

Diğer

Dilde safay-ı aşkın dide ğamınla pür-nem

Bir evde ayş ü şadi bir evde ye's ü matem

Müreat-ı Nezir

Ki buna **tenasüb** de denir. Yekdiğerine münasib olan şeyleri bir arada zikr etmektir.

Misal

Bir siyeh ruyum ki dutmuş şöhretim dünya yüzün

Var mı fark ey hal-i hindu sen demektir ben demek

{239}

İyham-ı Tenasüb

Bir takım elfaz-ı müşterekenin cem' edilmesidir ki murad olunan manaların arasında münasebet yok ise de orada maksud olmayan diğer manalar arasında münasebet bulunur.

Misal

*Gülzar-ı dehr içinde nesim-i saba gibi
Halkın esib savurduğu bad-ı heva imiş*

Diğer

*Rüzgârı etdi sergerdan hafaf zademiz
Mest iken yan çizmede şeytana çarık gider*

Leff ü Neşr

Birkaç şeyi mukaddem zikr edib sonra her birlerine müteallik olan şeyleri beyan etmektir.

Eğer ikinci defa zikrolunan şeyler mukaddem ki tertib üzere ise ona **leff ü neşr-i müretteb** değil ise **leffü neşr-i müşevveş** denir.

{240}

Leff ü neşr-i mürettebe misal

*Bağa gel kaddin rahın halin görüb olsun hacil
Serr ü gülden gül karanfilden karanfil laleden*

Leff ü neşr-i müşevveşe misal

*Tiğ-i gamze hancer-i ebru nigah düzd yar
Çarptı kesti biçti şehrah-ı muhabbetde dili*

Misal-i diğەر

Sular, sokaklar, meydanda çeşme, cabeca mabedler ve heyakil ve ehramlar biri birinden saf ve metin ve nazir ve ruzin ve rasin ve latif olmakla ilh

Muazala-i Maneviye

Bir kelimededen iki mana murad olunmak ve bunları sahih olacak surette istimal etmektir.

Misal

*Bir yane geştigir-i aşk-ı nigar bir yane ateş-i gam-ı dildar
Bilmezem hangisiyle tutuşayım ve gına rabbena azebennar*

{241}

Tevriye ve İyham

Biri karib, vehleten hatıra gelir; diğeri baid biraz teemmülden sonra anlaşılır iki mânâyâ delalet eden kelimeyi zikr edib mânây-ı baidi murad etmektedir.

Misal

Bir delikanlı haramidir deyu habs etdiler

Asmadan kurtuldu amma çok sıkılmışdır şarab

Mânây-ı karibe münasib bir şey zikr olunursa **tevriye-i mürşiha** denilir.

Misal

Büt-i nev-resim nemaz-ı şeb u ruze rağib olmuş

Bu ne dindir Allah Allah büte secde vacib olmuş

Mânây-ı karibe münasib bir şey zikr olunmazsa **tevriye-i mücerrede** denilir.

Misal

Bezme ey saki yine bir tumturak etmez misin?

İş ayağa düşdü sen teşmir-i sak etmez misin?

{242}

Mübalâğa

Bir keyfiyetin şiddet veya zaafî tezayüd edib adeta muhal derecesine yahud istibad olunacak bir mertebeye vardığını iddia etmektir. Bu da üç türlüdür:

Birincisi; eğer iddia olunan keyfiyet vaki' olmayıb hadd-i zatında mümkün ve ihyanen vukuuda bulunur makuleden olursa ona **tebliğ** denilir.

Misal

*Eyyam-ı zemistanda beni gerdiş-i devran
Bir hane-i viran-ı şeddeye eyledi mihman
Manend-i kafes rahneler haric-i teaddüd
Manend-i felek sakfı kevakible dirahşan
Hail olamaz sakfı temaşay-ı sipihri
Divarı değil rehğüzeri mani-i seyran*

İkincisi; eğer mümkün olur velâkin bir nevi görülmemiş bulunursa ona **iğrak** tesmiye olunur.

Misal

Bir pare için dokuz takla kılar

{243}

Diğer

Her bade ki sensiz içerim bezm-i belâda

Hûn-âb olur elbette akar didelerinden

Üçüncüsü; eğer vukuu değil imkânı bile olmazsa ona **ğulûv** denir.

Misal

Bir neşe var ki dilde su içsem şarab olur

Bir tab var ki lücceye baksam serab olur

Ğulüvvün makbul olan nevileri şunlardır:

Bir hayal-i latifi tasvir eder (Nedimin mübalâğalarının çoğu bu kabildendir.) Misal:

Mısra

Leblerin mecruh olur dendan-ı sin-i buseden

Diğer

Dedi ey haste-i hicran sana derman ağlar

Hezl ve tuhaflığı müfid olur. Misal:

{244}

*Seyr-i sirayet sergiye döndü şerab-ı köhne-sar
Zannım ol bir haftaya varmaz heman engür olur*

Hüsn-ü Ta'lil

Bir keyfiyetin sebep-i hakikisini bırakıp letafeti havi diğer bir sebep göstermekdir ki iki türlüdür:

Keyfiyet umur-u vakiadan olarak ona şairane bir sebep iddia etmektedir.

Misal

*Lükneti var sanma onu bî-vukuf
Ayrılamaz tatlı dilinden huruf*

Diğer

*Değil hali siyeh ol mehveşin gird-i dehanından
Dil-azar olduğün daye-i kudret biber koymuş*

Vaki olmayan bir keyfiyeti iddia ve ona bir de sebep göstermektedir.

{245}

Misal

*Hayalin düşde görmek arzuy-u dide-i candır
Göz açmak habdan her subhdem düşvardır sensiz*

Tecahül-ü arif

Bir nükteye binaen malûmu gayrı malûm siyakında irad eylemektir.

Misal

*Şem'idir bu ya sevâd ah pinhan mıdır?
Şem-i meclis şule-i dağ nümayan mıdır?*

İrsal-i mesel

Bir hükmü iddia ve onun nazirini şahid makamında zikr ve irad etmektir.

Misal

*Kâse-i lebriz fağfur olsa da vermez sada
Servet eفزayış bulunca ağniya hastalanır*

{246}

Diğer

*Nik ü bed her vasf olur bir zata nisbetle kemal
Doğruluk nâvek (ok) de hoşdur eğrilik şimşirde*

Cem'

İki yahud daha ziyade şeyleri bir hükümde
birleştirmekdir.

Misal

*Sırr-ı müferrik yokdur beynimizde zülf-ü dilberle
Siyeh bihteriz perişan rüzgârız hane berduşuz*

Tefrik

Bir şeyi diğerinin gayrı olduğunu beyan etmektir.

Misal

*Dest u tabın ebr u deryadır diyen gafillerin
Daima mazmun-ı fikri böyle bî-mânâ mıdır?
Bahr eder mi kâinatı ğark emvac-ı kerem
Ebr ise daim cevahir paş u gevher zamıdır*

{247}

Cem' maat-tefrik

Bir şeyi cem ettikten sonra başka başka olduğunu beyan etmektir.

Misal

Dane-i fülful siyeh ve hal-i mihruyan siyah

Her du dilsuzend emalin güca ve an güca

Taksim

Müteaddid şeyleri zikr edib badehu her birisini başka başka sıfatlarla tavsif etmektir.

Misal

Sıfat-ı Hazreti Hüseyin ü Hasen

Cümel-i kâinata dürrü ruşen

O biri nakd-i pak-i mustafavi

Bu biri nur-u çeşm-i murtazavi

O biri bedr-i asuman-ı kemal

Bu biri sırr u cuy-i yar-i cemal

{248}

İktibas

Mütekellim muradını izah ve te'kid ve tenvir için âyât-ı kerime ve ehâdis-i şerifeden olduğunu iş'ar etmeyerek kelâmına bir şeyi derc etmektir.

Misal

Besdir erbab-ı fikrete bu hitab

Fettekullaha ya ulû'l-elbab

Kıl hüvellah ile dili memlû

Ellezi la ilâhe illa hu

Tariz

Maksud olan şeye delalet etmek üzere şey-i gayrı maksudu zikr etmektir.

Misal

Baharistan ve bostan ve gülistan

Yetişmez mi ne lazım sünbülistan

{249}

Usul-ı Şiir

Eşar-i türki başlıca zirdeki vezinlerde bulunur:

1 / Vezin / Failatün failatün failatün failün

Beyit

Olmayınca ta nüvişte (yazılmış) fihris-i takdirde

Matlab u maksat bulunmaz nüsha-i tedbirde

(bahr-i remel)

2 / Vezin / Mefulü failatün mefailün failün

Beyit

Yarab hemişe lütfunu et rehnüma bana

Gösterme ol tariki ki yetmez sana bana

(bahr-i müzari)

3 / Vezin / mefailün mefailün mefailün mefailün

Beyit

Ne sendendir ne bendendir ne çerh-i kin-âverdendir

Bu derd-i ser-i humar neşe-i cam kaderdendir

(bahr-i hezec)

4 / Vezin / feilatün feilatün feilatün feilün

Beyit

Ne kırarsın ikide birde benim hatrımı

Gönül ey tıfl-ı ziyankâr oyuncak değil a

(bahr-i remel)

{250}

5 / Vezin / mefailün feilatün mefailün feilün

Beyit

Sükûtu bilmediğinden değil edebdendir

Egerçi söylemez ama neler bilir âşık

(bahr-ı müctes)

6 / Vezin / mefulü mefailü mefailü feulün

Beyit

Hoş geldi bana meygedenin âb u hevası

Vallahi güzel yerde yapılmış yıkılası

(bahr-ı hezec)

7 / Vezin / müfteilün müfteilün failün

Beyit

At güzelim mah- ruhundan nikab

Çık ki temaşaya çıka afitab

(bahr-i serî')

8 / Vezin / feulün feulün feulün feulün

Beyit

Cihan içre her fitne kim ola hadis

Ona ser u kaddindir bais

(bahr-ı-mütekarib)

9 / Vezin / feulün feulün feulün feul

Beyit

Bu hemtarh-ı beyt züleyha değil

Anın gördüğü hab hulya değil (bahr-ı-mütekarib)

{251}

10 / Vezin / feilatün mefailün feilün

Beyit

Kendi kendimden olmuşum bizar

Dil bitab ne edeyim bilmem

(bahr-i hafif)

11 / Vezin / müstefilün feulun müstefilün feulun

Beyit

Ferhad'a zevk-i suret mecnuna seyr-i sahra

Bir rahat içre herkes ancak benim belada

(bahr-i münsarih)

12 / Vezin / müfteilün failün müfteilün failün

Beyit

Çak görüb göğsümü kılma ilacın tabib

Zayi' olur merhemin bende biter yâre yok

(bahr-i münsarih)

13 / Vezin / feilatün feilatün feilatün feilatün

Beyit

Sitemin gerçi bimandır (bîaman) onu terk eyleme billâh

Ki tegafül siteminden dahi elbette beterdir

(bahr-ı remel)

14 / Vezin / mütetailün feulün mütetailün feulün

Beyit

O nihâl-i bağ-i işve sana da eder temayül

A gönül ne ah edersin buna rüzgârdır derler (bahr-ı hezec)

{252}

15 / Vezin / feilatün feilatün feilün

Beyit

Sende yar olma saba şemimize

Sıklet pür-meges besdir bes

(bahr-i remel)

16 / Vezin / mefulü mefailün feulün

Beyit

Her hulkte gerçi bir sebeb var

Aya sebebi kim etdi izhar

(bahr-i hezec)

17 / Vezin / mefulü mefailün mefulü mefailün

Beyit

Ağyara gücenmiş yar, afvine düşüb yalvar

A'daya mürüvvetde bir başka safa vardır

(bahr-i hezec)

18 / Vezin / müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

Ne came var ne pirhun serde sarılmış yasemen

Gül taşra düşmüş perdeden, açmış giribanın yine

(bahr-i recez)

19 / Vezin / failatün failatün failün

Beyit

Anla kim dava degildir kâr-ı aşk

Deştden mecnuna leyladır garaz

(bahr-i remel)

{253}

20 / Vezin / mefailün mefailün feulün

Beyit

Veli nimetim sensin pinhanım

Benim yok başka bab-ı dad-hahım

(bahr-i hezec)

21 / Vezin / müstefilatün müstefilatün

Beyit

rahed (?) o mehveş bir nurdur kim

bedter demeysin iman edersin

(bahr-i recez)

22 / Vezin / mefailün feilatün mefailün feilatün

Beyit

Ne dil olaydı ne dilber ne ibtilamız olaydı

Ne aşinalık edeydik ne aşınamız olaydı

(bahr-i mecnes)

23 / Vezin / müfteilün mefailün müfteilün mefailün

Beyit

Vakti olur mu tevbenin böyle zamanda bahusus

Saki-i şivekâr ola mevsim nevbahar ola

(bahr-i recez)

24 / Vezin / mefulü failatün mefulü failatün

Beyit

Ey âlem-i misalin seyyah-ı huşyarı

Hiç kasr suretinde gördün mü nevbaharı

{254}

25 / Vezin / mefailün feulün mefailün feulün

Beyit

Olur meddahı âlem; ne askerdir bu asker

Kalır hayranı âdem; ne cevherdir bu cevher

(bahr-i hezec)

Kafiye

Beyitlerin sonunda tekrar eden harfe **kafiye** denir.

Misal

Öyle müstesna güzelsin kim sana yokdur bedel

Senden ey can münkatı' kılmaz beni illa ecel

Kafiye üç türdür.

Birincisi; **kafiye-i mücerrede** dir ki kafiye olan harfin makabli yahud üst tarafı müteharrik olur vav harekeye **tevcih** denilir. Harf-i kafiye değişmeyerek tekrarı lazım olduğu gibi tevcih denilen harekenin de tebdil etmeyerek yani bitenin yerinde fetha ise diğerlerinde de fetha ilh. Olarak tekrarı lazımdır. Velhasıl

{255}

harekenin sahibi olan harf ister tekrar etsin isterse etmesin ve bundan başka daha yukarısının harekesi ister müttehid olsun ister olmasın kafiye-i mücerredede bir harf ve bir hareke tekrar edecektir: (hacer-şecer) (gezer-gider) (gül-mül) misallerinde olduğu gibi.

Misal

Mesken ey bülbül sana ki şah-ı güldür ki kafes

Nice âşüksın ki ahından tutuşmaz har u has

Tenbih – bazen eşar-i Arabda tevcih denilen harekeye riayet edilmeyerek (reteb – kütüb) gibi kelimelerin biri birine kafiye edildiği görülür ama acem ve Türk eş'arında yoktur.

İkincisi; **kafiye-i müreddefe** dir ki kafiye'nin üstünde haruf-u med yani: sakın olarak (elif – vav- ya) harflerinden biri bulunur ve vavın üstü mezmum elifin meftuh, ya'nın meksur olur. Bu harflere **redif** denilir ve üst tarafındaki harflere de **hazev** tesmiye olunur. Bu halde kafiye-i müreddefede tekrarı lazım iki harf yani kafiye ve redif ile bir hareke yani hazevdir. (memur – mazur), (mekân – zeman), (çin – kin) misallerinde olduğu gibi.

{256}

Misal

Kitab âlemin evrakıdır ebad na-mahdud

Sutur hadisat-ı dehrdir asar na-mahdud

Diğer

at güzelim mah-ı ruhundan nikab

çık ki temaşaya çıka afitab

Diğer

rehr u irfana besdir sağar ve saki delil

kim meh u hurşidden kılmış temasın halil

Üçüncüsü; **kafiye-i mukayyede** dir ki harf-i kafiye nin üstünde (elif-vav-ya) harflerin gayrı diğer bir sakin harf bulunur. Ki bu harfe **harf-i kayd** denir; yahud huruf-u mezkûreden biri bulunur ve fakat üst tarafındaki hareke yukarıda beyan olunduğu vechile olmaz ve mesela vav sakin makabli mezmun olmaz da meftuh veya meksur bulunur. Kaydın yukarısındaki harekeye hazev denilir; bu halde kafiye-i mukayyede dahi iki harf yani kafiye ve kayd ile bir

{257}

hareke yani hazev ister (kemend – bülend) (ferd – merd) misallerinde olduğu gibi.

Misal

Naledendir ney gibi avaze-i aşkın bülend

Nale terkin kılmazam ney tek kesilsem bend bend

İhtar- kafiye-i müessese denilir bir kafiye daha vardır ki harf-i kafiyenin üzerindeki harfin yukarısında bir elif-i memdude bulunur ve bu elife tesis ve ara yerdeki harfe **dâhil** tabir olunur: (fazıl – kâmil) misalinde olduğu gibi. Bu kafiyede iki harf yani kafiye ve tesis ile bir harekenin –ki dâhilin harekesidir- tekrar etmesi lâzımdır. Misal-i mezburda kesrenin tekrarı gibi. Bu kafiye-i müessese eş’ar-ı arab’a mahsusdur. Şuara-yı arab buna riayet etmişler ise de acem ve türk şiirlerinde riayet şart değildir. Yani (cahil – mukbil) kelimeleri biri birine kafiye olabilir.

Tenbih - kafiye olan harften sonra bazen bir kelime bulunur ki ona **redif** ve bazen de bazı edat bulunub onlara da **vasl** veya **şâygân** denilir. Bunlar bulunduğu suretde redif ve vaslın tekrarı lazımdır.

{258}

Redife Misal

Azadegân kayd-ı emel serfiraz olur

Naz ile seven sipihre o kim bî-niyaz olur

Şâygâna Misal

Uçurduk murğ-u habı hasretinle çok zamanlardır

Dü-çeşm hûn-efşânım şimdi hali aşıyanlardır

Tenbih - bazen kafiye-i mücerredede harf-i kafiye-i mücerredede harf-i kafiye-i mücerredede redifin ve kafiye-i mukayyede de kaydın makabllerindeki harflerle kafiye-i müessesede dâhil denilen harfin de tekrarına **lüzum ma la yelzim** ve **i'nat** denilir ki bu fevkalade latif olur. (felek-melek) (yaman – aman) (semend – kemend) misallerinde olduğu gibi.

Misal

Yağmaya verdi sabrımı bir bîaman aman

Oldu hevay-ı aşkla halim yaman aman

Bazen kafiye-i mukayyede bulunan kelimenin yarısı ve bazen ondan müştak diğer bir kelime tekrar eder ki buna **kafiye-i mezduce** denilir.

{259}

Misal

*Etdin ten-i nizarımı feryad u nale nal
Kaldım ortaya zaafla yok irtihale hal*

Diğer

*Ebrusu tafına nice etsin yeman yemin
Mihrab-ı tiğa vaz' edemez her cebban-ı cebin*

Bazen kafiye bulunan kelimenin mühmili olan kelime manidar olarak zikr olunur.

Misal

*Helalin üzre eg serpuşunu şahane mahane
O bir çifte kılıcdır çal onu irane mirane*

Kelam-ı mensurda cümlelere fikra denildiği gibi kelam-ı manzumda **mısra** denilir. Mısraların kafiyeleri bir olursa **matla'** ve bir olmazsa **hasiyy** namı verilir.

{260}

Misal

Tuti-i mucize guyem ne desem laf değil
Çerh ile söyleşemem ayinesi saf değil

Ehl-i dildir diyemem sinesi saf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil

Bir matla' ile dört yahud altı yahud sekiz beyit hasiyyden terki b eden Őiire **gazel** denilir. Gazeller ekser vasf-ı hubanı Őâmil olur. Gazelin son beytine **makta'** denilir. Diğer bir Şairin bir gazelinin her beyti üzerine üç mısra ilave edilirse ona **tahmis** tesmiye edilir. Eğer gazelin mısraları arasına üç mısra derc edilirse **tahmis-i matruf** namını alır.

Misal

Çerh-i na-sazım cihanda sanma bir mecnunu var
Herkesin kendince bir dağ-ı dil pür-hunu var
Türre-i leylay-ı dehrin sad hazer meftunu var
Kays'ı yekta sanma dünyanın nice mecnunu var
Milket-i aşkın kemal-i vüsat hamunu var

{261}

*Maye-i hüsrandır asa nahvet gafile
Kaldı hodbini yaraşmaz tab-ı erbab-ı dile
Meskenet arzıyla mahviyyet gerekdir kâmile
Laf u davay-ı enaniyet ne lazım akile
Herkesin âlemde bir mafevki bir madunu var*

*Sermaye-i mearif u irfan lisandır
Sa'y eyleyen lisana büyük aferin alır*

Said beg efendi

{262}

ATALAR SÖZÜ

Müntehabat

Kavaid tatbikatından kullanılmak ve icabında sarf olunmak için hatırdâ tutulmak üzere Vefik paşa merhumun Durub-u Emsal-i Osmaniyelerinden bil-intihab derc olunmuşdur.

{A}

Abık sabuk söyler sayıklar.

At alan üsküdarı geçdi, at alamayan çukurunu kazdı.

At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.

At bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz.

At binenin kılıç kuşananın köprü geçenindir.

Atdan indirilip eşeğe bindirilir.

Atlar anası.

Atlıyı atdan indirir.

Atın yörük ise bin de kaç.

Atı zabt eden kimdir.

Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.

Ateş bahasına.

Ateş düşdüğü yeri yakar.

Ateşden eşedir intizar.

Ateş kış gününün meyvesidir.

Hiddetden ateş kesildi.

{263}

Ateşle pamuğun oyunu olmaz.
Attığını vurur tuttuğunu koparır.
Atıp tuttuğuna bakma elinden bir şey gelmez.
Atina balı, Şam şekeri
Aç adam kendini ateşe salar.
Aç ile arkadaş olma yemem der de sömürür.
Aç ayı oynamaz.
Aç tavuk kendini arpa anbarında görür.
Aç tavuğun yüzüne bakmakla doymaz.
Açın karnı doyar gözü doymaz.
Aç gezmekten ise tok ölmek evlâdır.
Açlıktan kimse ölmemiş.
Açlıktan ne haber çok öğrenürsün.
Açlıktan nefesi kokar.
Aç gözünü açarlar gözünü.
Açtırma kutuyu söyletirsün kötüyü.
Acı badıncanı (patlıcanı) kırağı çalmaz.
Acı dil dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.
Ahmak oldur dünya için gam yiye, ne bilirsin kim kazanır yiye.
Ahfeşin keçisi gibi hep başını sallar.
Ad işler işi sen işlemezsin.
Adı çıkdı dokuza artık inmez sekize.
Adı musa, boyu kısa, sakalı köse olandan kendini sakın.
Adamakla mal tükenmez, hak saklasın ödemekten.
Adam adama lazım olur.
Adam adamın kadrini bilir, sarraf altının kıymetini.
Adam adamı bir kere aldatır.
Adam ikrarından, hayvan yularından çekilir.
Âdemoğluna çok iyilik yaranmaz.
Adam olana bir söz yeter.
Adam olana tazir ne hacet çehre ile bakmak elverir

{264}

Adam olacak çocuk bakışından bellidir.
Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister.
Adamdan başka her şeye benzer.
Adamı lisanıdır insan dedirten de hayvan dedirten de.
Adam adama yük değil can gövdeye mülk değil.
Arada dönen bir hatır.
Aralarında dağ var.
Aramızdan kara kedi mi geçti.
Arayan Mevlâsını da bulur cezasını da.
Araba kırılınca yol gösteren çok olur.
Arabanın ön tekerleğinin geçtiği yerden arka tekerleği de geçer.
Arpacı kumrusu gibi düşünür.
Artık mal göz çıkarmaz.
Arzudan ümid kesilmez.
Arslan postunda yakışır.
Arslandan doğan arslan olur.
Arslan kuyruğuyla oynamak kendi başına bir iş açmaya çabalamaktır.
Arkadaş belasına uğrayan çokdur.
Arkasında yumurta küfesi yok ya döner.
Arkamdaki gömleğe inanım kalmadı.
Arkası yere gelmez kalındır.
Fakirin arkası yufkadır.
Arkaya kalan dona kalır.
Armud piş ağzıma düş.
Armud, ağacından uzak düşmez.
Armudun sapı var, üzümün çöpü.
Az çoğa tabidir.
Az tama' çok ziyan getirir.
Az veren candan verir, çok veren maldan.
Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.
Az yiyen çok zaman yer, çok yiyen çabuk bitirir.
Az ye de hizmetkâr tut.

{265}

Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez / Azıcık aşım kavgasız başım.

Azıksız yola, azılı ile başa çıkılmaz / Astarı yüzünden bahalı

Asiyab-ı devleti bir har da olsa döndürür

Aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım.

Aslını saklayan haramzadedir.

Aslı şah idi şimdi şahbaz oldu.

Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla

Ağaç fidan iken eğilir.

Ağaca balta vurmuşlar o sapı bendendir demiş.

Ağır ezgi fıstıki makam / Ağırınca altın tartılır.

Ağrısız başa kaş bastı çatmak / Ağzından bal akar.

Ağzından çıkanı kulağı işitmez.

Ağzında bakla ıslanmaz.

Ağzını açacağına gözünü aç.

Ağzını hayra aç / Ağzının suyu akdı.

Ağzıyla kuş tutsa yine nafiye

Ağzına bir parmak bal çaldılar.

Ağzını poyraza açsın.

Ağzı var dili yok mazlum.

Ağzı çelikli.

Ağzını kiraya mı vermiş.

Ağzı açık ayran delisi

Ağzı kulaklarına vardı.

Ağzından ekmeğini alsalar sesi çıkmaz.

Ağzından şeker akar.

Ağustos böceği gibi cırlar sonunda çatlar.

Ağlarsa anam ağlar kalanı yalan ağlar.

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.

Afyonun keyfini tiryakiden sormalı.

Ak akçe kara gün içindir.

Ak ile karayı seçer.

Akdenize kaptan mısıra sultan.

{266}

Akarmanlıdır (ağırman olabilir) kıvıramaz.

Akar su murdar tutmaz.

Akşamdan sonra sabahlar hayrolsun.

Akşamın işini sabaha koma / Akşamın hayrından sabahın şerri

Akıntıya kürek çeker.

Akacak kan damarda durmaz.

Sen onu benim gecelik kavuğuma anlat.

Anlatışa göre verirler fetvayı.

Anladımса arap olayım / Anladın mı kazın ayağını.

Anlatamadık pederin bayrakdar olduğunu.

Anlayana sivrisinek saz gelir, anlamayana davul zurna az gelir.

Anlaşıldı vehbinin kerrakesi.

Alan da pişman satan da pişman

Alan satan hoşnud bize ne.

Almadım vermem görmedim bilmem.

Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste.

Alacakla verecek ödenmez / Alet işler el öğünür.

Alet çıkısı mor çuhaya kaplı

Alt yanı çıkmaz sokak.

Altında kalanın canı çıksın.

Altın pas tutmaz / Altını sarrafa sor cevheri kuyumcuya.

Alçacak eşeğe kim olsa biner.

Allah imdad etsin top çeken beygirlere.

Allah bir kapıyı kaparsa bin kapıyı açar.

Allah diyen açıkda kalmaz.

Allahdan korkmayandan korkulur.

Allah sağ gözü sol göze muhtac etmesin.

Allah sabırlı kulunu sever.

Allah dokuzda verdiğiğini sekizde almaz.

Allah kardeşi kardeş yaratmış kesesini ayrı yaratmış

{267}

Allah kulunun karasını yüzüne vurmaz.
Allahın bildiği kuldan saklanmaz.
Allah herkesin gönlüne göre verir.
Allah asi olmak isteyen ya mütevellî olsun, ya vâsi.
Alnım açık yüzüm ak.
Alnının ar damarı çatlamış.
Amasyanın bardağı bir olmazsa bir dahi.
Anasından emdiği süt burnundan geldi.
Ayasofyada dilenir Sultanahmedde sadaka verir.
Ayakkabı dar olunca dünya başa dar olur.
Ayağında donu yok başına fesleğen takar.
Ayağını yorganına göre uzatmalı.
Ayı ölmezden derisi satılmaz.
Ayvaz kasap hep bir hesap

{E}

Et tırnakdan ayrılmaz / Ekmek çiğnenmeyince yutulmaz.
Ekmekden kaşık olur amma her yoğurda göre değil.
Ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur.
Ecel geldi cihane baş ağrısı bahane.
Edebsizden ırzını satın al / Edebli edebi edebsizden öğrenmiş.
Er olan ekmeğini taşdan çıkarır.
Erbab-ı hüner pabuçlukta kalmaz
Erenlerin sağı solu olmaz / Eski hamam eski tas.
Eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağar.
İsayı Musayı tanımaz salt kendini bilir
Efendiyi efendiden etbaidır.
Egdiye (pinti) borçlu olma ya düğünde ister ya bayramda.
El elden üstündür ta arşa varınca
El öpmekle ağız aşınmaz
El ulağım evde kalmış.

{268}

El ile alınmayan elli yıl durur.
El ermez güç yetmez.
El yarası onulur dil yarısı onulmaz.
Elinden geleni ardına bırakmasın.
Elimi sallasam ellisi başımı sallasam tellisi
Elinden geri bırakma.
Elinle komadığın şeye dokunma.
Elinle ver ayağınla ara.
Elması çamura atsalar yine elmas
Ev alma kendine komşu al.

{1-İ}

İhlamurdan odun olmaz.
İhtimaldir padişahım belki derya tutuşa.
İstenilen yer git ar eyleme, istenilmeyen yere gidip dar eyleme.
İsteyenin bir yüzü kara vermeyenin iki yüzü.
İsteyenin kuluyum istemeyenin sultanı.
İslâm'ın şartı altıdır altıncısı insaf demişler.
İmam feneri gibi her tarafa döner.
İnsan insana lâzım olur.
İnsan okurken bile yanılır.
İnsan beşer kuldur şaşar.
İnsan söyleşe söyleşe hayvan koklaşa koklaşa.
İnsan kısmetini aramaz ise kısmet insanı arar.
İnsanın alacası içindedir, hayvanın alacası dışında.
İnsanın izzeti de elinde zilleti de.
İnsanın fenası olmaz meğer parası olmaya.
İnsana ana ata gibi yar olmaz.
İnsana çok iyilik yaramaz.
İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur.
İnsan demirden sert, taşdan berk, gülden nazikdir.

{269}

İnsan ne bulursa dilinden bulur.

İnsan mürekkebe yalamakla âlim olmaz.

İnsaf dinin yarısıdır / İhmalin her gün zararı çekilir.

İp ip Allah sivri külâh / İpe un serdi kurnaz.

İpiyle kuyuya inilmez / İt ite it de kuyruğuna buyurmuş.

İti öldürüne sürüdürler.

İtin ayağını taşdan mı sakınırsın.

Ettiği hayır ürküttüğü kurbağaya değmez.

Etme bulma dünyasıdır bu.

İçdin üzüm suyunu döktün yüzün suyunu.

İçinden pazarlıklı.

Erteye kalan arka kalır.

Erişir menzil-i maksuduna aheste giden * Tiz reftar olanın payine
damen dolaşır.

İrisini ipe ufağını çöpe dizdi.

İş işden geçdi / İş el birliğiyle olur biter / İş olacağına varır / İş işin
aynasıdır / İşden artmaz dışden artar / İş sağlam kazığa bağla / İş
erbabına işletmeli / İş çığırından çıktı.

İşidilmemiş haber yokdur cihanda.

İkindiden sonra dükkân açmış.

İğne atsan yere düşmez.

İğne ile kuyu kazar.

İğneden ipliğe varınca.

İğneyi kendine sok çuvaldız ele sonra sok.

İki at bir kazığa bağlanmaz.

İki arslan bir posta sığmaz.

İki elim on parmağım yakanda.

İki el bir baş içindir.

İki eliyle kara bulaştırır.

{270}

İki elimiz yanımıza gelecek.

İki elini bir pabuşa koydular.

İki iş bir olmaz, başka başka düşünmeli.

İki ile iki dört eder.

İki cami arasında kalmış beynamaza döndü.

İki bülbül bir dala konmaz.

İki canbaz bir ipde oynamaz.

İki çıplak bir hamamda yaraşır.

İki dirhem bir çekirdek

İki kamçı bir kuyruk, herkes kendi başına buyruk

İki sağırlar birbirini ağırlar.

İki su bir ekmek yerini tutar.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz.

İki kulak bir dil için, sen iki işit bir söyle.

İki kişi dinden çıkınca bir kişi candan çıkar.

İki kişi lakırdı ederken sen üçüncü olma.

İki gönül bir olunca samanlık seyran olur.

İki göz bir baş içindir.

İki lakırdıyı bir yere getiremez.

İki yakası bir yere gelmez.

El ağzıyla kuş tutulmaz.

El insanın halinden ne bilsin herkes çektiğini bilir.

El oğluna yaranılmaz.

El oğlu yumurtaya kulp takar.

El için ağlayan iki gözden olur.

El için yanma nara yak çubuğunu safanı ara.

El için kuyu kazan ibtida kendi düşer.

El elin aynasıdır.

El malıyla zenginlik olmaz.

Elin gözündeki çöpü görür de kendi gözündeki merteği görmez.

El ile gelen düğün bayram.

El elden üstündür ta arşa varınca

{271}

Elden vefa zehirden şifa
El arı düşman narı
Elin atdığı taş uzak düşer
İler tutar yeri kalmamış.
Elin ağzı torba değil ki büzesin.
Elin aybını söyleyen seninkini de söyler.
El yumruğunu yemeyen kendini kahraman sanır.
El oğlu evlad olmaz.
Elçiye zeval olmaz.
İlk atılan taş uzak düşer.
İlk gözünün ağrısı
İnanma dostuna saman doldurur postuna.
İnce eleyip sık dokumak.
İneğe köftün (sığır yemi) verilmezse sütü alınmaz

{0}

Orduda sarı çizmeli mehmed ağa.
O camlar şimdi bardak oldu / O bir sağanak idi geldi geçti.
O senin ağzının kaşığı değildir / O nüshanın ez de suyunu iç.
Onun daha su getirir yeri var / O yaprağı çevirelim.
O yalan bu yalan fili yuttu bir yılan / Ocağına incir dikti.
Ocak içinden tutuşur / Ortak gemisi yürümüş elti gemisi yürümemiş.
Ortada fol yok yumurta yok / Ortalığı hâlî buldu istediği gibi at koşturur.
Ortalığı kasdı kavurdu
Oğlan yedi oyuna gitti, çoban yedi koyuna.
Oğlan dayıya kız halaya çeker.
Ok meydanında buhur yakmaya benzer.
Okka her yerde dört yüz dirhem.
Ol bezme ayak basma ki amade değildir.
Olacak olur çar u naçar.
Onmadık babanın evladı

{272}

Oldu olacak kırıldı nacak, daha ne olacak.
Olsa ile bulsayı bir yere alsalar yel ile yok biter.
Olur olmaz patırdıya pabuş bırakmaz.
On parmağım iki elim yakanda.
Ötesi çıkmaz sokak / Önüne bakma sonuna bak.
Önüne geleni kapar ardına geleni teper / Öğüdünü vaktiyle almış o.
Öğredirler sana hacı mahallesinde salyangoz satmasını.
Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.
Öksüzü döğmüşler vay arkam demiş.
Öfke ile kalkan ziyanla oturur.
Öfke baldan tatlıdır / Öfke topuğuna çıktı.
Öküz öldü ortaklık ayrıldı / Öküze boynuzu yük gelmez.
Ölen ile kim ölmüş / Ölenin malı da beraber ölür.
Ölüye ağlamaz diriye gülmez / Ölürüm diyenin üstüne varılmaz.
Ölür müsün öldürür müsün? / Ölürse yer beğensin kalırsa el beğensin.
Ölüm hak miras helal / Ölüm dirim bizim içindir.
Ölümüne susamış / Ölümü gözüne almış.
Öyle değil kazın ayağı.

{U}

Uçan kuşdan imdad umar.
Ucunu altına kaçırmış.
Ucuz etin yahnisi tatsız olur.
Ucuz alan pahalı alır pahalı alan aldanmaz.
Ucuzdur illeti var pahalıdır hikmeti var.
Ucuz sirke baldan tatlıdır.
Vur demeden öldürür.
Vur dedilerse öldür demediler ya.
Vurdum duymaz

{273}

Vur abalıya canı çıksın.
Uzaktan davulun sesi hoş gelir.
Uzun çarşı başında bir yalan söyler alt başında kendisi inanır.
Usta hırsıza kapı baca olmaz.
Usta hırsız ev sahibini bastırır.
Uşağı işe koş sen de ardına koş.
Ulu sözü dinlemeyen uluya kalır.
Ummadığın taş baş yarar.
Unumuzu eledik eleğimizi asdık.
Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.
Üstad duası almayan berhudar olmaz.
Üstad yanında perende atılmaz.
Ümidle geçinen açıklıkla ölür.
Üç nal ile bir ata kaldı.
Yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik.
Üzüm üzümüne baka baka kararır.
Üzüm çöpsüz olmaz.
Üstüne toz kondurmaz.
Üşenenin oğlu kızı olmamış.

{B}

Baba oğluna bir bağ bağışlamış oğul babasına bir salkım üzümünü vermemiş.
Babuşları dama atıldı / Batakçıya malı kaptırdı.
Bacası eğri ama tütünü doğru çıkar / Barutla ateş bir yerde durmaz.
Bazarsız giren haksız çıkar / Baş ol da istersen eşek başı ol
Baş başa vermeyince iş bitmez / Baş kıça ne haber.
Başına teller takınsın / Başımı taşdan taşa vurdu.
Başımı kaşımaya vakti yok / Başımı istediğin taşa vur.
Başa gelmeyince bilinmez / Başı nâra yandı.
Başı göğşe indi / Baskısız tahtayı yel alır yel almazsa sel alır.

{274}

Basdığı yerde ot bitmez.
Bağban bir gül için bin hâre hizmetkâr olur.
Bağrına taş bastı / Bak şu feleğin kârına ayıya kaval çaldırır.
Bakarsan bağ olur bakmazsan dağ.
Bakalım ayine-i devran ne suret gösterir.
Bal bal demekle ağız tatlanmaz.
Bal tutan parmağını yalar.
Balikesiri abbasi gâh oğlu girer gâh babası.
Baltayı taşa vurdu / Balık başdan avlanır.
Balık başdan kokar / Balık ağa girdikten sonra aklı başına gelir.
Bütün dünya benim olsa gamım gitmez nedendir bu.
Bacak kadar boyu var türlü türlü huyu var.
Bir atıp iki vurdu
Bir adamın adı çıkacağına canı çıksın.
Bir ağızdan çıkan bin ağıza yayılır.
Bir akçe ile dokuz kubbeli hamam yapılır.
Bir elin şamatası çıkmaz.
Bir ok ile iki kuş vurulmaz.
Bir baba dokuz oğlu besler dokuz oğul bir babayı besleyemez.
Bir paraya dokuz taklak kılar.
Bir baltaya sap olur.
Bir pire için yorgan yakar.
Bir çiçekle bahar olmaz.
Bir dalda durmaz serçe pır pır eder.
Bir delinin atdığı taşı kırk akıllı çıkaramaz.
Birden bire gelen devletten hayır olmaz.
Bir dikili ağacı yok.
Bir söz söyler ki dirhemini yiyen köpek kudurur.
Bir sözü bir sözüne uymaz.
Bir şeyin önüne bakma sonuna bak.

{275}

Bir suçla iki adam asılmaz.

Bir taş atdı iki kuş vurdu.

Bir abam var atarım nerde olsa yatarım.

Bir fena kırk iyiyi bozar, kırk iyi bir fenayı düzeltemez.

Bir fincan kahvenin kırk yıl hakkı var derler.

Bir fit bin büküyü bozar

Bir karıyla bir koca dır dır eder her gece.

Bir kapıyı bend ederse bin kapıyı eyler küşad * Hazreti Allah, efendi fatih-il ebvabdır

Bir kararda bir Allah

Bir koz için taş atılmaz.

Bir kulağından girer birinden çıkar.

Bir koltuğa iki karpuz sığmaz.

Bir koyundan iki posteki çıkmaz.

Bir kere aldanışda kabahat aldatanın iki kere aldanışda kabahat aldananın.

Bir kişinin yediği ile iki kişi de olur ama ikisi de aç kalır.

Bir gemi donanır bir kız donanmaz.

Bir gemide iki kaptan olmaz.

Bir kötünün dokuz mahalle aşırı zararı dokunur.

Bir köroğlu iki ayvaz.

Bir günlük beğlik beğlikdir.

Bir gün olur yüz yüze bakar.

Bir müşteri için dükkan açılmaz.

Bir çiçek ile yaz gelmez.

Bir yar yıkılmayınca bir yar yapılmaz.

Bir ye de bin şükür et.

Birden gelen devletde hayır yoktur.

Biri yapar biri bozar dünya böyle gider.

Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar.

Burnundan kıl aldırılmaz.

Burnunun doğrusuna gider / Burnu kaf dağında.

{276}

Bezi herkesin kendi arşınına göre vermezler.
Biz değirmenin önünde değiliz unundayız.
Biz de ehli teliz amma hasır dokuruz.
Biz kırk kişiyiz birbirimizi biliriz.
Bizim gelin bizden kaçar ele, başını açar
Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar yedi mahalle duyar, elin kısırağı
küheylan doğurur hiç sesi çıkmaz.
Besle kargayı gözünü oysun.
Besmelesiz çıkma yola başına gelir türlü bela.
Beş parmak bir değil.
Bazı kere esb-i rana sarp kayada düz aşar, bazı düzlerde eşerken ayağı
sürçer düşer.
Bakkal ölülerin borcunu dirilere yükletir.
Bakkal kasap hep bir hesap
Bana benden olur her ne olursa, başım rahat bulur dilim durursa.
Benzeyi benzeyi yaz olur benzeyi benzeyi kış.
Beğlik çeşmeden su içme.
Beğim dedikçe azıtdı.
Bekle gözlerim bekle ne gelir var ne gider.
Belaya sabr etmedir hayatda hüner.
Belalar mübareki.
Bülbülün çektiği hep dili belasıdır.
Bülbülü altın kafese koymuşlar ah vatanım demiş.
Beleş atın dişine bakılmaz.
Ben ölürsem yare ne, yar ölürse çare ne.
Ben çekeyim cefayı eller sürsün safayı.
Ben derim bayram haftası o der mangal tahtası.
Beni sayanın kuluyum saymayanın sultanıyım.
Bu bir demirden leblebi ki yutulmaz.
Bu bir kuyruklu yıldızdır ki kırk yılda bir doğar.

{277}

Bu perhiz ne bu lahana turşusu ne
Bu dünya bir değirmendir un eder bir gün bizi.
Bu sıcağa kar mı dayanır.
Bu kadar kusur kadı kızında da bulunur.
Bugün bana ise yarın sanadır.
Bugün buldum bugün yerim yarına Allah kerim.
Bugün dünkünden güzelsin dedik yine yaranamadık.
Bugünkü işini ferdaya salma.
Buna akan sular durur.
Budur tavuk her gün piliç.
Borc benim kasavet senin mi? / Borc verilmekle yol yürümele tükenir
Borçlu ölmez benzi sararır / Boşboğaz lakırdısı karın doyurmaz.
Boş gezenin boş kalfası
Boğaz dokuz boğumdur.
Bol bol yiyen bel bel bakar
Bulsa bir kaşık suda boğar.
Bulunmaz hind kumaşı değil ya.
Bulgurluya gelin mi gidecek.
Boyunun ölçüsünü aldı.
Boyuma göre boy buldum huyuma göre huy bulamadım.
Boyu boyuna huyu huyuna uymalı.
Boyacı küpü değil ki daldırıp çıkarasın.
Böyle ağanın böyle olur hizmetkârı
Böyle eyyam-ı gamın böyle olur nevruzu.
Böyle duaya böyle amin derler.
Bitmez işin anasını uyku ağlatır.
Bitmez ne var kösenin sakalından başka.
Bayramda borç ödeyene ramazan kısa gelir.
Bıçak kemiğe dayandı / Bin işçiye bir başcı / Bin işit bir söyle.
Binbir ayak bir ayak, üstünde / Bin tarakda bezi var
Bin nasihatten bir musibet yegdir.

{278}

Binin yarısı beşyüz.
Bekârlık gibi sultanlık olmaz
Bilen ile bilmeyenin hali bir midir?
Bilsem de bilmek işime elvermez
Bilinir kadr-i aba mevsim baran olsa
Bilerek yapan aldanmaz.
Biliriz senin ne kumaş olduğunu.
Büyük taşın büyük olur ağrısı.
Büyük söyleme başına gelir.
Büyük lokma ye de büyük söyleme.
Büyüklük tanrıya yakışır.
Büyüğü döğ ki küçüklere ibret olsun.

{P}

Papas hergün pilav yemez.
Para isteme benden buz gibi soğurum senden.
Parayı para kazanır.
Para beni kazanamaz ben parayı kazanırım.
Parası aziz olan kendisi zelil olur.
Paran çoksa kefil ol işin yoksa şahid ol ya vekil.
Paranın yüzü sıcaktır.
Parayı veren düdüğü çalar.
Payasa pirince giderken evdeki bulgurdan oldu.
Pır pır eder uçamaz çukura düşmüş çıkamaz.
Pırtısını atsalar istiskal anlaşılmasın der.
Pırlanta karataşdan çıkar.
Pirincin var taşını ayırtla.
Pirinci taşından ayırtlar.
Pestilden biniş (cübbe) isteyen Arapgirde hatip olsun
Pişmiş aşı soğuk su katar.

{279}

Pişmiş kelle gibi sırttır.
Pişir yiyelim döse yatalım.
Pek inceleme koparsın.
Pek karıştırma çapan oğlu çıkar.
Pek kurcalama sivilceyi çiban edersin.
Pilavı yiyen kaşığı belinde taşır.
Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.
Pösteki naibi, derya kâtibi, kalk otur ağası yaptılar.
Pohpohcuya peh peh gelmez.
Pehpehledikçe kos koslanır.
Pireyi gözünden çakalı dizinden vurur atıcı.
Peynir ekmek hazır yemek
Peynir gemisi lakırdıyla yürümez rüzgâr ister.

{T}

Tazısız ava çıkan tavşansız eve gelir.
Taziya tut tavşana kaç.
Tasemin (?) onbeşi
Tecrübe etmediğinin senasında olma.
Tahsil-i kemalât kem alât ile olmaz.
Tahta sakal sahte vekar.
Terbiyeli maymun gibi ne titriyor.
Türk atına binince kendini beg oldum sanır.
Türk olana şehir içi zindan olur.
Türk danişmend olur adam olmaz.
Türk ne bilir bayramı lak içer ayrıları.
Türkçe bilmez Allahdan korkmaz.
Türkün aklı sonradan gelir.
Türke beglik vermişler ibtida babasını öldürmüş.

{280}

Tereciye tere satılmaz terhuncuya terhun.
Tereyağından kıl çeker gibi.
Tesbih böceği gibi büzülür.
Takdir tedbiri bozar.
Takdirde yazılan tedbirde bozulmaz.
Takdir ne ise tedbir o olur.
Tek ola bana gele çift ola bana gele.
Tek dururken başına iş açar.
Tek kürkle mehtaba çıkar.
Tanrı kulunun rızkını verir.
Tanrıdan korkan kulundan korkmaz.
Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.
Telli bebek gibi her gün bir türlü giyinir.
Temcid pilavı gibi ısıtır ısıtır yer.
Temelsiz bina tez yıkılır.
Tenbele iş buyur sana nasihat versin.
Tenbele her gün bayram.
Tencere tencereye yüzün kara demiş.
Tencerede pişirir kapağında yer.
Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş.
Tevekkelinin gemisi batmaz.
Tükürdüğünü yalamaz.
Tez binen tez iner.
Tez reftar olanın payine damen dolaşır.
Tımar sipahisi zukur diledikçe eski defter yoklar.
Demir tabında dilber çağında
Demirden leblebi yutulmaz yabana sala. Demir yalayıp ateş püskürür.

{S}

Sabitkadem olanın encamı hayr olur.
Sübut bulmayan söze ağız açma.

{281}

Sülüs kılmaya aşığı vardılar.
Sevabdan kaç ki günaha girmeyesin.

{C}

Cami yıkılmış ama mihrabı yerinde.
Can elden gitmeyince canan ele girmez.
Can canın yoldaşıdır.
Can cana baş başa.
Can cefadan da usanır sefadan da.
Can çekişmekdence ölmek yeğdir.
Can cümleden azizdir.
Canı cana ölçmeli insaf etmeli.
Cahil olan kimse vakitsiz horoz gibidir.
Cahilin alim katında sözünün mikdarı yok.
Kendi eşek giydiği çul, başının yuları yok.
Cahile söz anlatmak deveye hendek atlatmak
Cefayı çekmeyen aşık sefanın kadrini bilmez.
Cemaat ne kadar olsa imam yine bildiğini okur.
Cümlelerin maksudu bir ama rivayet muhtelif
Cümleye muhalefet kuvve-i hatadandır.
Cevherin kıymetini cevahirici bilir.
Cim karnında bir nokta

{Ç}

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.
Çağrılmayan yere kedi ile köpek gelir.
Çalma elin kapısını çalarlar kapını.
Çala çala bir havaya benzer.
Çirkefe taş atma üstüne sıçratırsın.

{282}

Çeşm-i insaf gibi kâmile mizan olmaz.
Çekirdekten yetiştirdi mürüvveti gördü.
Çingene çalar kürd oynar.
Çengi ölüsü çalğı ile kalkar.
Çöpden minareye değme yıkılır.
Çoban armağ(an)ı çam sakızı
Çocuk ile yola gitme yükün düşerse güler
Çocuk düşse kalka büyür.
Çocuklar başı deli ömer.
Çocuğun yediği helal giydiği haramdır.
Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.
Çürük iple kuyuya inilmez.
Çürük bina temel tutmaz.
Çoğu gitti azı kaldı.
Çok arpa at çatlatır.
Çok bilen çok yanılır.
Çok çabalayan yorulur.
Çok söyleme arsız olur parasız koma hırsız olur.
Çok karışdırma çapan oğlu çıkar.
Çok gülen çok ağlar.
Çok lakırdı baş ağrıtır.
Çok naz aşık usandırır.
Çok yaşayan bilmez çok gezen bilir.
Çok yüz buldu arsız oldu.
Çok söyleme ağzın büyük olur.
Çulha mekiği gibi bir yandan bir yana gider.
Çömlek hesabına bakılırsa ayın kırk beşi.
Çünkü yok ev sahibinde faide, rabbena enzil aleyna maide.
Çevir kaz yanmasın.
Çehresinden düşen bin parça olur.
Çıkmadık candan ümid kesilmez.
Çiğ yemedim ki karnım ağrısın.

{283}

{HA}

Hacı Mekke'de yaraşır derviş tekkede.
Hacı tesbih alır mısın demişler ya biz buraya ne ye geldik demiş.
Ha denmezden helva diyecek.
Hazır yemeye dağlar dayanmaz.
Hâkimsiz hekimsiz beldede durma / Hal halin yoldaşı
Haline bakmaz da hasan dağına oduna gider.
Habbeyi kubbe eder.
Hapı yutdu.
Haddini bilmeyene bildirirler.
Har vurdu harman savurdu.
Haris olan mahrum kalır.
Hazm ve ihtiyat selametdir, mülâhazasızlık melametdir.
Hesabı temiz olanın yüzü ak olur.
Hased-i kalb adüv lütfuyla zail olmaz.
Hak söz acı gelir.
Hak söze akan sular durur.
Hak doğrunun yardımcısıdır.
Hak gelince batıl gider.
Haklı söz haksız Bağdatdan çevirir.
Haklı hakkından vaz geçmez.
Hakka tevekkül eden açıkda kalmaz.
Hikmetinden dem vurur.
Hüküm galibindir.
Helalzade gelir pazar yapar, haramzâde bozar demişler.
Helal mal zayı olmaz.
Haleb orada ise arşın burada. / Hamala semeri yük değil.
Haya imanın nurudur.
Hile ile iş gören mihnet ile can verir.
Hilekârın mumu yatsıya kadar yanar.
Hilekâr dokuz ocak yakmayınca bir ocak yapamaz.

{284}

Hayvan ölür semeri, insan ölür eseri kalır.

Hayvan yalaşarak insan soruşarak.

{HI}

Hain olan korkak olur. / Hatır için çiğ tavuk yenir.

Hatır bir şahbazdır ki kapılıp tutulmaz.

Gönül bir sırça saraydır kırılıp yapılmaz.

Ham demir döğülmez.

Hancı tavuğu gibi yolcu artığından geçinir.

Hanım kırarsa kaza halayık kırarsa bela.

Hane alma kendine hem-sâye al.

Haylaz kalan iflah olmaz.

Hüda nâmerde değil merde dahi etmeye muhtac.

Hizmet etmesini öğrenmeyen efendilik edemez.

Hizmetkârdır efendinin yüzünü ağartan.

Hırsız anahtar istemez.

Hırsız evden olursa bulunması müşkil olur.

Hırsız hırsıza yoldaş olur.

Hırsızın çoğalması subaşının başı altındadır.

Hırsıza ip mücrime zindan.

Harman sonu dervişler gider.

Horoz ötdü dava bitdi.

Horoz ötdü, kervan göçtü, sohbet kocakarıya kaldı.

Horoz ölür gözü çöplükde kalır.

Horoz bile vakitsiz ötmez.

Horoz çok olan yerde sabah tez olur.

Horozsuz köyde sabah olmaz.

Horoz akıllı adam

{285}

Hasta hasta çorba komaz tasda.
Hastalık sağlık bizim için.
Hastaya bakmaktan hasta olmak yeğdir.
Hastaya çorba sorulur mu.
Hasım ile ye iç alışveriş etme.
Hasım hasmın ne öldüğünü ister ne onduğunu.
Hasmın sitemin anlamak hasma sitemdir.
Hasımdan sakın karınca ise de.
Hasmın karınca ise de sen kendini merdane tut.
Hata benden atâ senden.
Halayıkdan kadın olmaz gül ağacından odun.
Halkı belaya sokar kendi uzakdan bakar.
Hım hım ile burunsuz birbirinden uğursuz.
Hamsi balığı niçin kurban olmaz kanı da var canı da.
Hamur işine karışmaz bışmış aşı karışır.
Hamursuza yetişemedi.
Hünkâr düğününde âşık olmadım ya.
Hünkârın atı bana bakdı.
Hoca paşalı, eli maşalı
Hoşabın yağı kesildi.
Huy canın altındadır, can çıkmayınca huy çıkmaz.
Huylu huyundan vazgeçmez.
Hıh demiş burnundan düşmüş.
Hırsız evlâd baba ocağına incir diker.
Hayır söyle hayır gelsin başına.
Hayırlı babanın hayırsız evladı

{D}

Darıca enginarı gibi irili ufaklı
Dâyinlerin borçludan iyi fikri vardır.

{286}

Tanburam nerede dilli kız orada.
Dede dede gönlün ne de.
Dedesı koruk yemiş torununun dişi kamaşmış.
Dört üçünü koyverdi.
Dört paralık adamın sekiz para keyfi olur.
Dört güzele bakıyor.
Derd ile bimar olan elbette dermanını arar.
Derd ağlatır aşk söyletir.
Dertsiz baş terkide derler.
Derdsiz başını derde sokma.
Derdi veren dermanını da verir.
Derdini söyleyen devasını bulur.
Derdini saklayan derman bulamaz.
Terzi kendi söküğünü dikemez.
Terziye göç demişler iğnem başımda demiş.
Derviş, akçe ile biter her iş.
Derviş tekkede hacı mekkede.
Dervişin fikri ne ise zikri de odur.
Dervişe bağdatda pilav var demişler yalan değilse irak değildir demiş.
Destursuz başa girilmez. / Destiyi kıran da bir suyu getiren de bir.
Düşman karınca ise sen fil gibi san.
Düşmanı zebun eden müdaradır.
Davacın kadı ise yardımcın Allah olsun.
Davasını bilmeyene şahid olma.
Davete icabet lazım / Defterde onun ismi okunmaz.
Değirmen beygiri gibi dolaşır.
Deniz dalgasız olmaz kapı halkasız.
Denize düşen yosundan çare arar.
Denize düşen yılana sarılır.
Denizden geçer çayda boğulur.
Değil kürsiye vaiz arşa çıksan adam olmazsın.

{287}

Dilberde vefa olmamak meseldir.

Deli alacayı sever.

Deli oldur ki bir düştüğü çukura bir daha düşe.

Deli ise tumarhane var.

Deli balkabağından ölmez.

Deli ile çıkma yola başına gitirir türlü bela.

Deli ile devletlü ikisi de bildiğini işler.

Deli deliden imam ölüden hazlanır.

Deliden al uslu haberi.

Deliden korkmayan adam delidir.

Deli sözü kaleme gelmez akıllı neyler malı.

Deli arlanmaz suyu arlanır.

Deli kız evde kalmaz.

Deli kız düğün etmiş kendi baş sedire geçmiş.

Deliye pösteki saydırır.

Deliye pösteki saydırmaya döndü.

Delik büyük yama küçük.

Delilsiz cennete bile girilmez.

Tilki tilkiliğini anlatıncaya kadar post elden gider.

Tilkinin dolaşıp geleceği yer kürkcü dükkanındır.

Tilkinin yüz meseli varmış doksan dokuzu tavuk üstüne.

Tilkiye tavuk yermisin demişler adamın güleceğini getirirsiniz demiş.

Demler o zaman idi zaman o zaman.

Dost bizi iyi yola öğütleyendir.

Dünya bir kararda durmaz.

Dünya bir yağlı kuyruktur aşk ola yiyebilene.

Dünya tükenir düşman tükenmez.

Dünyada eken ahirette biçer.

Dünyada insanın namıdır kalan, kusuru yalandır yalandır inan.

Dünyada tama' varken müflis açlıktan ölmez.

Dünya karıncalı kütüğe benzer gelen bilmez giden gelmez.

{288}

Dünya kazan ben kepçe.
Dünya kime kalmış ki sana kalacak.
Dünyanın ucu uzun
Dünyanın kaç bucak olduğunu bilmez.
Dünyanın bulunduğu değil göçtüğünde değil.
Dünya varlığına güvenilmez.
Dünya yıkılsa kaydında değil.
Devasız derd olmaz.
Dost ağlatır düşman güldürür.
Dost ile ye iç alışveriş etme.
Dost başa bakar düşman ayağa.
Dosttan zarar gelmez.
Dostlar alışverişde görsün.
Dostluk kantar ile alış veriş miskal ile.
Düşde görsem hayra yormam.
Düşkünlerin elinden yapışana Mevlâ yardımcıdır.
Düşmez kalkmaz bir Allah.
Dolabda kurabiye var amma senin ağzına göre değil.
Dün cin olmuş bugün adam çarpacak.
Dünkü gidalığına bakma bugünkü baylığına bak.
Dün yumurtadan çıkıp bugün kabuğunu beğenmez.
Deve bir akçeye deve bin akçeye.
Deveden büyük fil var.
Deve kılavuzu gibi hemen öne düşer.
Deveciyle konuşan kapısını büyük açar.
Deveye hendek atlatır.
Deveye külâh horoza peçe giydirir.
Deveye sormuşlar boynun neden eğridir, ya doğru nerem var ki demiş.
Dişi ağrıyan dilini kesmeli gözü ağrıyan elini.
Dişinden tırnağından artırıp mal sahibi oldu.
Dişi kuş yapar yuvayı

{289}

Dikensiz gül olmaz.
Dil ebesi tandır kubbesi.
Dil adamı beyan eder.
Dil ağrıyan dişe gider.
Dilin kemiği yok bildiğini söyler.
Dilenci bir olsa şükürle beslenir.
Dilenciye bir hıyar vermişler eğri diye beğenmemiş.
Deme kış yaz, oku yaz.
Dinsizin hakkından imansız gelir.

{Z}

Zırva tevil götürmez.
Zillet erbabı olur bab-ı ilahide aziz.
Zelil olur tama'kâr adam.
Zevki humarına değmez.
Zemîm adamın zemmi medh yerine geçer.
Zihnine turb sıkayım.

{R}

Rahatını isteyen sağır, kör, dilsiz olmalı.
Rafda kurabiye var ama senin ağzına göre değil.
Rabbim dünyada mekânsız ahiretde imansız komasın.
Rahmana secde etmez yine sofuluğu elden bırakmaz.
Rağbet elbet yeniye olur.
Rağbet güzel ile zenginedir.
Refikin iyisiyle uzun yol yokdur.
Rakib ölsün de ne yüzden ölürsün.

{290}

Rüzgârın önüne düşmeyen adam yorulur.

Rüzgâra tüküren yüzüne tükürür.

Rüya ile hülya olmasa züğürdün canı çıkar.

Rûy-i zibadan kırk günde usanılır huyu güzelden kırk yıl usanılmaz.

{Z}

Zahmet çeken rahat olur (ölür ?).

Zahmetin noktası kalkarsa rahmet olur.

Zerdaliden düdük olmaz zurnadan al haberi.

Zaman zamana uymaz.

Zaman sana uymazsa sen zamana uy.

Zenci yüzü yıkamakla ağarmaz.

Zengin olan buzlu hoşab içer.

Zengin olsa hopba fakir olsa deli.

Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürd ovada yolunu şaşırır.

Zengin züğürdün halinden ne bilir.

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar.

Zenginin gönlü oluncaya kadar fukaranın canı çıkar.

Zorla sevgi olmaz.

Zorla güzellik olmaz.

Zora dağlar dayanmaz.

Züğürd olub düşünmekden ise uyuz olub kaşınmak yeğdir.

Züğürlüğün adını zariflik korlar.

Zeytinyağı gibi suyun üstüne çıkar.

Zeyrekden başka yokuş serçeden başka kuş bilmez.

{291}

{S}

Sade pirinç zerde olmaz bal gerekdir kazana, baba malı tez tüketir evlâd gerek kazana.

Sebebsiz kuş uçmaz.

Sebilhane bardağı gibi dizilmişler.

Serçeden korkan darı ekmez.

Serçe gibi bir dalda durmaz.

Sarhoş ayılınca düşünmeye varır.

Sirkisini sarımsağını hesap eden paçayı yiyemez.

Sermayeyi kediye yükletdi.

Zurnayı biz çaldık parsayı el topladı.

Ser verib sır vermeyen serverdir.

Sırrını açma dostuna o da söyler dostuna.

Ser(n)i beni yok

Sizde yiyip içelim bizde gülüb oynayalım.

Sofranın altı üstü olmaz.

Sana taşla dokunana sen pamukla dokun.

Sana lakırdı anlatmak deveye hendek atlatmak.

Sekseninde saz öğrenen kıyametde çalar.

Sükût ikrardan gelir.

Sükût etmek gibi nadana cevap olmaz.

Sükutun merd-i dâna hasmını ilzam için saklar.

Silah sahibine bile düşmandır.

Selâmet istersen dilini tut.

Selâmet-i insan hıfz-ı lisanlardır.

Sille yemeyen yanak kızarmaz.

Sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa

Sen hancı iken ben yolcu idim

Senden alçak kız al senden uluya kız verme.

Sen sağ ben selamet.

{292}

Sen giderken ben geliyordum
Senin aradığın kantar Bursada kestane tartar.
Senin ki can da benimki patlıcan mı?
Senden gelecek hayır Allah'dan gelsin.
Seni beni satar helvaya verir.
Sev beni seveyim seni.
Sev seni seveni yer ile yeksan ise de sevme seni sevmeyeni aleme sultan
ise de.
Sohtanın pırtısını atmışlar görüb istiskal sanırlar demiş.
Sütten ak sudan pâk.
Sütü dökmüş kedi gibi düşünür.
Sabret Allah kerimdir.
Sorub git dememişler gör de geç.
Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar.
Söz anlayan ileri gelsin.
Söz anlayan ayağa kalksın anlamayan dursun baksın.
Söz ayağa düşdü.
Söz bir Allah bir
Sözünün eri ol
Sözü ameline uymaz.
Söylesem söz olur söylemesem içime derd olur.
Söylediği lakırdı bir incir çekirdeği doldurmaz.
Söyleyenden dinleyen arif gerek.
Söyleyene bakma söyletene bak.
Sinek pekmezciyi tanır.
Sinek pis değil amma mide bulandırır.
Sivilceyi kurcalama çıban edersin.

{S}

Şaşkın avcı geyik dururken tavşana bakar.
Şaşı çakır demekden ise kör de de kurtul

{293}

Şahin için tuzak kursam bahtıma kuzgun düşer.
Şecaat arzederken merd-i kıpti sirkatin söyler.
Şeriatin kestiği parmak acımaz.
Şeker parayı cepten çeker.
Şükr ü sena nimeti artırır.
Şalğamı tatamazsan tarlasından geçmeli.
Şöhret afetdir demişler kendini sakın.
Şeyhin kerameti kendisinden menkul
Şeytan kulağına kurşun
Şeytanın ard ayağı.
Şeytana çarığı ters giydirir ecnebiye külahı
Şık şık eden nalçacık iş bitiren akçecik

{SAD}

Sapsız balta suya batar.
Saçı uzun akli kısa.
Sahipsiz eşeği kim olsa döğer.
Sahipsiz bağa saygısız girer.
Sadık dost akrabadan yeğdir.
Sarımsağı gelin etmişler kırk gün kokusu çıkmamış.
Saman altından su salıverir üstüne çıkıp vaaz eder.
Sağ olana her gün düğün.
Sağır için iki kere kamet olmaz.
Sağır işitmez yakıştırır.
Sağlık hastalık bizim için.
Sağnaklı yağmur tez geçer.
Ssakla samanı gelir zamanı.
Sakın kendini aksakla körden.

{294}

Sakınan göze çöp düşer / Sayılı günler tez geçer.
Sabahın hayrından akşamın şerri
Sabır acıdır amma sonu sarı altın.
Sabır ile koruk helva olur dut yaprağı atlas.
Sabrın sonu selâmetdir.
Sabırlı kulunu Mevlâ sever.
Sıdk ile hizmet eden topuk mestiyile çırağ olur.
Safa geldin ey misafir hiç kusuruma bakma.
Sıfıra sıfır elde hiç / Sakalım yok ki sözüm dinlensin.
Sakalını ele verdi / Sakalı değirmende ağartmış.
Saman altından su yürütür.
Samanı yiyen torbasını beraber taşır.
Sanatını üstaddan görmeyen öğrenemez.
Sanat elde altın bilezikdir.
Su uyur düşman uyumaz.
Su içene yılan bile dokunmaz.
Su bulanmayınca durulmaz.
Su küçüğün söz büyüğün
Suyun akıntısına gitmeyen yorulur
Suyun çağlamazı insanın söylemezi
Suyun yavaş akarından insanın yere bakarından sakın.
Suyunca gidiyor / Suçu gelin etmişler güvegi girmemiş.
Surete bakma siyrete bak.
Sor seni soranı / Sorulmazdan cevap verme
Sorma kişnişin aslını izzetinden bellidir.
Son pişmanlık ele girmez.
Sonraya kalan dona kalır
Son nefesde iman selameti.
Sonunu sayan erlik edemez.
Soygun vermiş abdala döndü.

{295}

{DAD}

Zarar ziyan bizim için.
Zararsız yılan kırk yıl yaşasın.
Zarar faydanın kardeşidir.
Zayıflamış taziya dönmüş.

{TI}

Tatlı dil güler yüz düşmanın kolunu büker.
Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır acı söz insanı dininden.
Tatlı yiyip tatlı sözleşelim.
Tatsız tereke dipsiz öreke
Tadı kaçdı meyanesi kokdu.
Dar yerde yemek yemekden geniş yerde değnek yemesi yeğdir.
Tası tarağı topladı.
Taş atıp da kolunu mu yordun.
Taş dikeceğine tüy dikdi.
Taş taş üstünde olur el el üstünde olmaz.
Taş taşın sevgisi
Taş yerinde ağır olur.
Taşı sıkısa suyunu çıkarır.
Taşı gediğine koydu.
Taşıma su ile değirmen ne kadar döner.
Dağ aşıp gelmedi ya.
Dağ deyip geçme yuva diyen bulunur.
Dağdan gelen dağa gider

{296}

Dağ deviren zencir kıran.
Dağdan gelir bağdakini koğar.
Dağ dağ üstüne olur el el üstüne olmaz.
Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur.
Dağ tavşansız olmaz.
Dağ ne kadar yüce olsa bir geçidi bulunur.
Tavuk bile su içerken göğe bakar.
Tan demezden kapıyı bulana can feda.
Talii yar olanın yar sarar yaresini.
Dalkılıç olup daldı.
Dam demezden bacadan düşer.
Damdan düşen halden anlar.
Tam takır kırmızı bakır.
Danışan dağı aşmış danışmayan düz ovada yolu şaşmış.
Davul zurna ile adam aramaya gider.
Davulsuz çingene düğünü olur mu?
Davul sesi irakdan hoş gelir.
Tay at olunca sahibi mat olur.
Tablakâr başındakini satar.
Tarhuncuya tarhun satılmaz.
Tırnağın varsa başını kaşı.
Dokuz abdal bir kaşıkla geçinmiş.
Dokuz at bir kazığa bağlanmaz.
Dokuz öksüzle bir mağarada mı kaldın.
Dokuz ayın son çarşambası hep bir araya gelmiş.
Dokuzu vermeyince onu kurtaramazsın.
Damlaya damlaya göl olur düşman gözü kör olur.
Tanımaz melaike(?) / Topal eşekle kervana karışır
Topal ile görüşen aksamaya alışır
Tut atalar sözün kalb-i selim ol / Gider yavuzluğu tab-ı halîm ol
Tuttuğu altın olur.

{297}

Tuttuğunu koparır.
Tut kuyruğundan vur duvara başı olsun pare pare.
Tut kelin perçeminden.
Tutulmayan uğru beğden doğru.
Dudağım yarık ıslık çalamam ayağım büyük çalı sökmem.
Dur kendime yer edeyim bak sana neler edeyim.
Tuz ekmek hakkı bilmeyen iki gözden olur akıbet.
Tuz gibi her işe girer.
Tuzlayım da kokma.
Tavşan dağa küsmüş dağın haberi olmamış.
Tavşana demişler ki dağ sana küstü, ben ona küsmem demiş.
Doğduğuna inanır öldüğüne inanmaz.
Doğduğuna pişman gözündeki sineği koğmaya kadir değil.
Doğduğu gibi gözleri hala bağlı
Doğru söz acıdır / Doğru söz çok kişiye batar / Doğru söz yemin istemez
Doğruyu söyleyeni dokuz köyden koğarlar.
Doğruluk Hakk kapısıdır.
Doğru Mevlâsından başka kimseden korkmaz.
Doğru Mevlâsından korkar.
Doğrunun yardımcısı Allah
Tok acın halinden bilmez.
Tok ağırlaması güç olur.
Tok iken yemek yiyen mezarını dışıyla kazar.
Dolandırıcıya mal kaptırmış gibi telaş eder.
Doludizgin gider.
Dolu küpün sesi çıkmaz.
Doluya kodum almadı boşa kodum dolmadı.
Dayak cennetden çıkmadır.
Dızdığının dızdığı dış kapının alt mandalı
Duyulmaz nesne olmaz her ne kadar gizli olsa.
Tıyneti pâk olandan keder gelmez.

{298}

{Zİ}

Zalimden korkmayan Allahdan korkmaz.
Zülm ile cihan yıkılır kazma kürek ile yıkılmaz.
Zulmü kendisinedir.
Zahiri batınına uymaz.
Zarifane ima deyu gözünü çıkarır.
Zarifin belinde arifin elinde
Zulmet içinde nur doğar.
Zan etmediğin delikden yılan çıkar
Zuhurata tabi ol

{AYIN}

Adet insana tabiat olur.
Arsızın yüzüne tükürmüşler yağmur yağıyor demiş.
Arsızlık her zaman para etmez.
Arsız neden arlanır çul da giyer sallanır.
Arsıza öğüt hayır etmez.
Arsıza yüz verince astar da ister.
Arif olan anlasın.
Arif olan kişi mektubu ardından okur.
Arife bir işaret yeter.
Arife tarif hacet değil.
Ar namusu peynir ekmekle yemiş.
Ariyeti ata binen tez iner.
Âşık nedimi o da bilmez ne bal yediğini.
Âşıklıkla mülk ortaklık kabul etmez
Aşika rüsvaylık kendi belasıdır
Aşura bedel ay (?)
Akibet kâr kendini gösterir.

{299}

Akıl olan akibet-endiş gerek.

Akil isen açma sırrın dostuna dostunun dostu vardır o da söyler dostuna.

Âlemde itibar zengin ile güzele.

Âlemde kimse açlıktan ölmemiş.

Âlemin ağzında sakız oldu çiğnenir.

Âleme maskara olmakdan meydan süpürgesi olmak yeğdir.

Âlemi kendin gibi bilir misin?

Abbacı kebeci sen neci

İbadet de mahfi kıyamet de.

Abbas yolcudur.

Osmanlı ekmeği yiyib moskofa dua olmaz.

Osmanlının ekmeği dizi üstündedir.

Osmanlı yanında gözünü katib yanında sözünü sakın.

Osmanlıya sağ sol olmaz.

Acele etme dilini ısırırın / Acele işe şeytan karışır / Acelenin sonu nedamet / Acele yürüyen yolda kalır

Acemi çaylak bu kadar uçar

Adû'dan intikam almak gibi nadan işi olmaz

Özrü kabahatından büyük

Arab saç karmakarış iş / Arab araba yüzün kara demiş

Arabgırliler gibi birbirlerine ikram ederler.

Arefe günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara olur.

Azizim gitdi lafz-ı himmetin manası âlemden

Aşk iradettir gönül sultan / Aşk deryadır dalmayan bilmez / Aşkın var ise dağlara düş

Asayı dikti bayrağı açdı.

Akreb gibi hemen sokar.

Akıl olmayınca başta kuru kafa neyler.

Akıl hocası kesildi başımıza.

Akılsız başın zahmetini ayaklar çeker.

Akılın haricinde iş tutuma

{300}

Akıl kişiye sermayedir.

Akıllı asma kabağından deli bal kabağından olmaz.

Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir.

Aklıma gelen başıma geldi.

Akla gelmeyen başa gelir.

Aklı olan olur olmaz işe karışmaz.

Aklı ile çok yaşasın.

Alimin cahile sözü acıdır, ruz-u kıyametde başı tacıdır.

Amcam dayım hepsinden aldım payım.

{ĞAYIN}

Ğaibe hüküm olmaz.

Galib olan mağlub da olur.

Gacarı bükme boş lakırdı.

Çurbal ile su taşınmaz.

Gurbette öğünmek hamamda türkü çağırmaya benzer.

Garib kuşun yuvasını Tanrı yapar.

Garibin dostu olmaz.

Garib yiğidin dili kısa boynu ince olur.

Gazab gelince akıl gider.

Kalabalıkda eşeğin kuyruğunu kesme kimi uzun der kimi kısa.

Çalat-ı meşhur lafz-ı fasihden yeğdir.

Ğına erbabı müflislik çekenlerden olur.

Kavga bizim yorgan yorganın üzerine imiş.

Kavga, sen ben demekle çıkar.

Kavgaya katılma bilmediğin işe atılma.

Gayret imandandır.

{301}

{F}

Faydasız koyunu kurd yesin.
Fayda zararın kardeşidir.
Fare düşse içine kafası yarılr.
Fare geçer yol olur.
Fitne kumkuması cimcime karpuzu
Fütüvvet erlere yaraşır.
Fital alırken mumu söndürür.
Fırsat elde iken kaçırma.
Fırsat yoksulu.
Fırsatı fevt etmez.
Firkatin sonu vuslatdır.
Fukaranın başı ucunda durmadan zenginin ayağı ucunda olması yeğdir.
Fukaraya veren Mevlâya ödünç verir.
Felek bu ya kimine kavun yedirir kimine kelek.
Felek mustafaya yar olursa neler olur.
Feleğin ziverine oyun kar etmez.
Fena haber tez duyulur.
Fena gelmeyince iyinin kadri bilinmez.
Fol yok ortada yumurta yok.
Foyası meydana çıkdı.

{KAF}

Kabına kacağına sığmıyor.
Kaçmakdan koğmaya meydan yok.
Kadın kısmının saçı uzun olur akli kısa.
Karışma işime dolaşma peşime.
Karga derneği insan örneği
Karga karganın gözünü oymaz.
Kargayı bülbül yerine satmak ister.

{302}

Kara bakanın gözü kamaşır.
Karnını doyuran aldanmaz.
Karnı tok gözü aç.
Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
Kazı koz anlar.
Kazma kuyuyu kendin düşersin.
Kaşığı herkez yapar amma sapını ortasına getiremez.
Kaşığıyla yedirir sapıyla göz çıkarır.
Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire.
Katıra baban kim demişler at dayımdır demiş.
Kaldırım kargası / Kamçıya kuvvet kuskuna minnet
Kan alacak damarı biliyor / Kanlım olsun da kardeşim olsun.
Kavuşu büyük kendi küçük şalğam efendi
Kabahat ipliği eğirende değil iğ ile çıkırıkda.
Kabahat samur kürk olsa kimse üstüne almaz.
Kabak diyib de geçme cennet taamıdır.
Kabul olunmayacak duaya amin denmez.
Kapıdan koğulsa bacadan düşer.
Karanlıkda göz kırptığını kim bilir
Karanlıkda kim kime
Kurban oldum sakal sana kimse güman etmez bana.
Gündüz tesbih çevirmesi gece koyun kavurması
Kırkda bir karı sözü dinlemek iyi olur.
Kırk siyahî akli bir incir çekirdeği doldurmaz.
Kırk kırk derken elliye buldu
Kırklara mı karışdı görünmüyor.
Kırkından sonra azana çare bulunmaz.
Kırk yıllık kani olur mu yani.
Kırlangıcın zararını ceviz ekenden sor.
Karamanın koyunu sonra çıkar oyunu.
Kırmızılı varna mumuyla seni davet etmediler ya.

{303}

Karınca kadrince.

Karıncalar çekirgenin budin çekmiş süleymane * nemiz vardır size
takdime şayeste fakirane

Karıncanın kanatlanması zevaline işaretdir.

Karabatak gibi batır yine çıkar.

Kara haber tez erişir.

Karadeniz coştı dalga baştan aştı.

Karadeniz fırtına al pırtını sırtına.

Kara yanına varma kara bulaşır.

Kısmetimizde varsa kaşığımızda çıkar / Kısmetin seni arar bulur.

Kasab'a yağ kaygusu keçiye can kaygusu

Kusursuz kul olmaz / Kazaya rıza gerek.

Kılavuzsuz cennete bile girilmez.

Kılavuzsuz yola çıkan yolunu şaşırır.

Kalb kalbe karşıdır / Kale içinden fetholur.

Kale kapısına sığar fındikkabuğuna sığmaz.

Kılıç atlamış and içmiş / Kılıcımın hakkı için / Kılıcımı bende mi
deneyecek.

Kanaat tükenmez hazinedir

Kanbersiz düğün olmaz.

Kande olsa âşık-ı biçare cananın arar

Kande çokluk anda yokluk.

Kande varsak bir deve bir dönbelek eksik değil.

Kangı taş katı ise var başını ana vur.

Hangi gün vardır ki akşam olmadık.

Kavak ağacından odun, halayıktan kadın.

Koca ekmeği meydan ekmeği, oğul ekmeği zindan ekmeği.

Ko desinler şahın bu dağda bağı var.

Koyduğum yerde mi otlarsın hâlâ.

Kurt tüyünü değiştirir huyunu değiştirmez.

Kurt kapana düşmeyince faka bastığını bilemez.

Kurt kocayınca köpekler maskarası olur.

{304}

Kurtla koyun bir arada olmaz.

Kurt meseli okur.

Kurda (öküze) ensen neden kalındır demişler kendi işimi kendim görürüm demiş.

Kurdu ormandan açlık çıkarır.

Korkak bezirgan ne kâr eder ne ziyan.

Korku dağları aşırır.

Korkulu düş görmekten ise uyanık yatması hayırlıdır.

Korkulu düşün sonu hayırdır.

Kuru ağacın meyvesi olmaz.

Kuru çeşmede abdest almış ihmal pašada namaz kılmış.

Kuru kafa ama neler gördü neler gördü.

Kurunun yanında yaş da yanar.

Kuş uçmaz yılan bağırsağını sürümez yerler.

Kuş kuş ile avlanır.

Kuşa kafes lazım boruya nefes

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

Konuk umduğunu yemez bulduğunu yer.

Koluna kuvvet kesene bereket

Kul bunalmayınca hızır erişmez / Kul tevbe ile mağfur olur.

Kul kusursuz olmaz / Kul kula sebebedir / Kul kulun rızıkına sebep olur.

Kul kullanan bir gözünü kör etmeli bir kulağını sağır / Kulla Tanrı arasına girilmez

Kulağım sağırdır odur kederim, çağırsan bağırsan olmaz haberim.

Kulağında davul çalınır.

Koltuğa gelirse koltuklayiver.

Konyalılar gündüz külahlı gece silahlı gezer.

Kuyruğunu omuzuna vurur gider.

Kuyruğunu dikti, köprüyü geçti.

Kuyruk acısı var ondan.

Kuyruklu yıldız her zaman doğmaz.

{305}

Koyunu kurda kaptıran çobanın ağzını bıçak açmaz.
Kuyu kazar isen kendi boyunca kaz.
Kuyuyu kazan kendi düşer.
Kahve altı olmayınca kahve etmez faide.
Kahve döğücünün hımk deycisi.
Kır atın yanında duran ya tüyünden ya huyundan kapar.
Kırdığın koz bini geçti.
Kız beşiğe cihaz sandığa.
Kız kocayınca gayret dayıya düşer.
Kızım sana söylüyorum gelinim sen dinle.
Kızı kendi hevesine bıraksalar borazan başıya varır.
Kızını döğmeyen dizini döğer.
Kısa günün ticareti bu kadar olur.
Kıldan nem kapar.
Kılık kıyafet sıçanlara ziyafet
Kılı kırk yarar.
Kaymağı seven mandayı cebinde taşır.
Kıysın akçeye girsin bahçeye.

{KEF}

Kâr-ı evvelde kişi akıbet-endiş gerek.
Kıbarın düşkünü beyaz giyer kış günü.
Keçi kurttan kurtulursa gergedan olur.
Kedi ete yetişemezse bugün oruçdur dermiş.
Kedi uzanamadığı ciğere murdar der.
Kedi bulunmayan yerde fare çok olur.
Kedi ciğere bakar gibi neye bakıyorsun.
Kedi ne butu ne.
Kedinin seğirteceği samanlığa çık.

{306}

Kedinin yedi canı var

Keremsizden kerem ummak hatadır.

Keremsiz kibarın fukaradan farkı ne

Kereminle var olasın

Kestane kabuğundan çıkmış kabuğunu beğenmemiş.

Keskin sirke kabına zarardır.

Kesilen baş bir daha bitmez.

Kişi ölmeyince kıymeti bilinmez / Kişi ettiğini bulur / Kişi ettiğinden bulmaz, etmediğinden bulur / Kişi ettiğinden arlansın / Kişidir kendini hem aziz eden hem rezil

Kişi düştüğü yerden kalkar.

Kişi refikinden azar.

Kişi kendi ayıbını görmez elin ayıbını söyler.

Kişi noksanını bilmek gibi kamile irfan olamaz.

Kişinin iradeti kendi elindedir.

Kişinin refikine nazar etmeli.

Keklik sağsağanı taklid ederken kendi yürüyüşünü kaybetmiş.

Kel ölürlür sırma saçlı olur, kör ölürlür badem gözlü olur.

Kel başa şimşir tarak yakışmış.

Kel dökünür uyuz sürtünür.

Gelişine göre gidişim tarhana aşına göre bulgur aşım.

Kel ilaç bilse kendi başına sürer.

Keller bahtlı olur.

Kelle kulak yerinde

Kemalin varsa bulursun yerin, kemalin yoksa her yeri yerin.

Kenarın dilberi nazik de olsa nazenin olmaz.

Kendi başını bağlamayan gelin başı mı bağlayacak.

Kendi çalar kendi oynar.

Kendi düşen ağlamaz iki gözü birden çıkar.

Kendi karpuzunu kendi keser.

Kendinle büyükle itişme.

Kendi kendine güveyi olmuş.

{307}

Kendi gözündeki merteği görmez halkın gözünde olan çöpu görür.
Kendin kazan kendin ye kimseye minnet etme.
Kendinden aşığı bak da haline şükret.
Kendinden büyüğe danışmayınca iş görme.
Kendi yağıyla kavrulurken sen de yakma.
Köprüden geçinceye kadar ayya dayı denir.
Köpek ekmek veren eli tanır.
Köpekce köpek yerini eşer de yatır.
Köpek havlamakla hava bulanmaz.
Köpek halt etmekle deniz murdar olmaz.
Köpek sahibini tanır.
Köpeği öldürene sürütürler.
Köpeği an çomağını yanına ko.
Kötü söz kem akçe sahibinindir.
Kötü söz insanı dininden çıkarır tatlı söz yılanı ininden.
Kötü gelmeyince iyinin kadri bilinmez.
Küçüğe merhamet et büyüğe itaat.
Kör satıcının kör alıcısı olur.
Körün istediği bir göz iki olursa ne söz
Kör görmez ama sezer.
Körler arasında sen de gözünü yum.
Körler değneğiyle yoklamadıkca adımı atmaz.
Kösemeni usta olan sürünün çobanı zengin olur.
Kimse yoğurdum kara demez.
Kimsenin nasibini kimse yemez.
Kimsenin ahı kimsede kalmaz.
Kimin arabasına binerse onun türküsünü çağırır.
Kime iyilik ettiysen ondan sakın kendini.

{308}

{GEF}

Geçmişe mazi yenmişe kuzu demeli.
Geçinmeye gönlü yok ki adını öğrensin.
Gelene git denilmez.
Gelene hoş geldin gidene safa geldin açın kapıyı.
Gelen gidene rahmet okutur.
Gül dikensiz yar ağyarsız olmaz.
Gel denilen yere gelmeye ar eyleme gelme denilen yere gidip yerini dar eyleme.
Gelmek senin elinde ama gitmek elinde değil.
Geleceği varsa göreceği de var.
Gelini arabaya bindirmişler de ya nasib demiş.
Gemi aزیya aldı.
Gemisini kurtaran kaptandır.
Genç beğе hizmet etmek güç olur.
Gençlikde ölüm kocalıkda yokluk güç.
Görmeyenin oğlu olmuş çekmiş kolunu koparmış.
Görünen köy kılavuz istemez.
Görünür görünmez kazadan Tanrı saklasın.
Görelim ayine-i devran ne suret gösterir.
Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.
Gözden sürmeyi çalar.
Göz görür gönül ister.
Göz görmeyince gönül katlanır.
Gözlüye gizli olmaz.
Güzel eden kını kaşık karası * zengin eden kını diba parası
Güzele ne yaraşmaz.
Gökten ne yağar da yer kabul etmez.
Gök güremeyince Allah Allah demez.

{309}

Gökte ararken onu yerde bulduk.

Gönül bir sırça saraydır kırılırsa yapılmaz.

Gönül hoşluğu maldan iyidir.

Gönülden gönüle yol vardır demişler.

Gönül kimi severse güzel odur.

Gönül masumdur gördüğünü umar.

Gülme komşuna gelir başına.

Geceler gebedir gün doğmazdan neler doğurur.

{LAM}

Laf torbaya sığmaz.

Lakırdı söylemekle ağız aşınmaz.

Lâkırdı kahtlığında (kıtlık) asalar budayım.

Lakırdı lakırdıyı açar.

Lakırdı ile borç ödenmez.

Leblebiden nem kapar.

Lokma karın doyurmaz muhabbet artırır.

Lokma karın doyurmaz gönül hoşluğudur.

Leyleğin günü lalâkla geçer.

Leylek yuvasından yavru atar gibi atma.

{MİM}

Mart kapıdan baktırır kazma kürek yakdırır.

Mal ile insan insan olmaz.

Mal bulmuş mağribiye dönmüş.

Mal canın yongasıdır.

{310}

Malının yemesini bilmeyen zengin her gün züğürd.
Malın kadar zekâtın artsın.
Malı olan kâhî yer, durur durur dahi yer.
Meclisde dilini seferde elini kısa tut.
Muhabbet özge haletdir giriftar olmayan bilmez.
Mahkeme kadiya mülk olmaz.
Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner.
Mercimeği fırına vermişler.
Merhamet imandan gelir.
Merhametden maraz hâsıl olur.
Mürüvvete endaze olmaz.
Mızrak çuvala sığmaz.
Misafirin şaşkını ev sahibini ağırlar.
Mısıra sultan deryaya kaptan eder.
Müflis olub düşünmekden kel olub kaşınmak iyidir.
Müflis bezirgân eski defterleri karıştırır.
Müflise mal mı kaptırdın.
Minareyi çalan kılıfını hazırlar.
Münafık gözü yaşlı olur.
Menzilhane beygiri gibi durur dinlenmez.
Mangal kenarı kış gününün lalezarıdır.
Mümin kişinin dargınlığı tülbent kuruyuncaya kadar sürer.
Mum dibine ışık vermez.
Mühür kimde ise süleyman odur zamanede.
Meyhaneciden şahit istemişler bozacıyı gösterirmiş.
Meyvesini ye de ağacını sorma

{NUN}

Nadan elinden su içme ab-ı hayat olsa da.
Nadanla ye iç sohbet etme.

{311}

Nerede akşam orada sabah
Nalbant gibi kâh nalına kâh mihına vurur.
Nalıncı keseri gibi hep kendine yonar.
Namaza meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz.
Namaz adamı yabanda komaz.
Ne valesiz gemiye binilmez azıksız yola çıkılmaz.
Nuh der peygamber demez.
Ne alandayım ne satanda.
Ne ekersen onu biçersin.
Ne oldum dememeli ne olacağım demeli.
Ne oldum delisi.
Ne olduysa oldu besleyemedim öldü.
Ne olduysa bana oldu sana ne oldu.
Ne çiçekdir biliriz tarife hacet değil.
Ne haldir bu hal ne pekmez oldu ne bal.
Ne şap oldu ne şeker.
Ne şiş yansın ne kebab.
Ne sakala minnet ne bıyığa
Ne koşarsın koca gafil yağma kalkdı cihandan.
Ne günlere kaldık ey gazi hünkâr
Ne mümkündür şikâr almak kedi arslanın ağzından.
Ne verirsen elinle o gider seninle.
Ne yardım geçer ne serden.

{VAV}

Var babana selam et.
Vardığın yer karanlık ise sen de gözünü kapa.
Varsa hünerin var her yerde yerin, yoksa hünerin var her yerde yerin.
Varlığınla varlık satma.
Varlığa darlık olmaz.

{312}

Vücut kocar ama gönül kocamaz.
Varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler.
Vakitsiz öten horozu keserler.
Vaktini bilmek isteyen bir saat taşısın.
Vermeyince mabud neylesin mahmud.
Veren el alandan üstündür.
Veren el derd görmez.

{HE}

Ha ali hoca ha hoca ali.
Haydan gelen huya gider davuldan gelen zurnaya.
Her ağacın bir gölgesi var.
Her işin akibeti akile derpiş gerek.
Her şeyin ortası iyidir.
Her şeyin yenisi dostun eskisi
Her taamın lezzeti tuzdan çıkar, tuz ekmek bilmeyen akibet gözden çıkar.
Her koyun kendi bacağından asılır.
Herkes aklını dellale vermiş yine kendi beğenmiş almış.
Herkesin iç yüzünü Allah bilir.
Herkesin çektiği kendi ameli cezasıdır.
Herkesin geçtiği köprüden sen de geçersin.
Herkesle refik olma bilmediğinle çıkma yola.
Herkesle yar ol kimseye bar olma.
Herkesi kendi gibi sanır aldanır.
Her gördüğün sakallıyı baban zannetme.
Her güzelin bir huyu var.
Her gün baklava olsa bıkılır.

{313}

Her gün kedi pilav yemez.
Her gidişin bir gelişi var.
Her kimin bağı var yörüğün de dağı var.
Her vakti bir sanma.
Her yerde okka dört yüz dirhem.
Her yüze gülen dost olmaz.
Hem ziyaret hem ticaret
Hem şiş yağlanmalı hem kebab pişmeli.
Hem kel hem fodul
Hüner sahibini aziz eder.
Havada bulut sen onu unut.

{YE}

Yapmak güçdür yıkmak kolay.
Ya deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli.
Yardan geçmez serden geçer.
Yaz diye yola çıkarsan kışı gözüne al
Yazın azıksız kışın yağmurluksuz yola çıkılmaz
Yar kocar amma gönül kocamaz
Yakışmış kel başa şimşir tarak
Yanlış hesap bağdaddan döner.
Yangına körükle gider / Yandan gelen denizden ko(r)kudur.
Yan yattı çamura batdı.
Yaramazla yar olma aylardan ibret al.
Yırtıcı kuşun ömrü az olur.
Yerin kulağı var her sözü işitir.
Yerinde yellere eser / Yere bakar yürek yakar.
Yer yarılıb yere geçti / Yasak dediğin üç gün sürer
Yağma yok kazan da ye.
Yağmur olsa kimsenin tarlasına düşmez.
Yağmurdan kaçarken doluya tutuldu.
Yıkılan ağaca balta vuran çok olur.

{314}

Yıksın kırsın döksün de yine canım yine kuzum.
Yıkma elin kalbini sen de yıkılırsın.
Yakası açılmadık lakırdı bulur.
Yakın komşu hayırsız hısımdan iyidir.
Yiğit lakabıyla anılır.
Yalancının evi yanmış kimse inanmamış.
Yalan söyleyen unutkan olma(ma)lı
Yel(i) anladık ama suyu nereden gelir.
Yelkenleri suya indirdi.
Yemeğini komşudan bekleyen çok vakit aç kalır.
Yemin etsem başım ağrımaz.
Yuvarlanan taş yosun tutmaz.
Yavaş atın tepmesi sert olur.
Yüreğine su serpildi.
Yörük at kendi yemini artırır.
Yüz buldu astar da ister.
Yüzü astarından pahalı oldu.
Yüz yüzden utanır.
Yüz verdi deliye geldi çıkdı (k)halya.
Yüzü paçacı süngeriyle silinmiş.
Yüzüne kalbur tutar utanırsa.
Yüzü yerde hak ile yeksan, ser ise kavgada dilse perişan.
Yoktan ne çıkar.
Yolcu yolundan kalmaz / Yolcu yolunda gerek az olsun uz olsun.
Yolcudur abbas bağlasan durmaz
Yol yürümele tükenir borç ödemekle
Yumurtaya kulp takar / Yuvayı dişi kuş yapar.
Yularsız ata binilmez / Yıl uğursuzun imiş.
Yiyen bilmez doğruyan bilir
Yersen kabacık yemezsen kapı açık

{315}

MÜNTEHABAT-I EMSAL-İ HÜKEMA

*Kavaid tatbikatına medar olmak üzere müteferrik asardan
intihab olunmuş cümel-i hikemiyedir*

- 1** Eskal-i nas meşgulü meşgul edendir.
- 2** Esnay-i harbde tatil-i akl ile istimal-i necdet (kahramanlık)den ihtiraz edilmelidir. Çok yerde akıl necdete muhtac olmaksızın tesviye-i umur eder. Hâlbuki necdet hiçbir vakit akıldan müstağni olamaz.
- 3** İcraya layık olmayan fikrin hatırına gelmesinden sakın.
- 4** Aç karnına içmek tok karnına yemek kadar muzırdır.
- 5** Aç gözlülük âdeti şeref ve keremden madud değildir.
- 6** Ehibbanın biri sana hile ettiği vakitte ahbablıktan ismini hâkk edib onun zahiren ve batinen vaki olacak keyd ü mekrinden de kendini hıfz eyle.

{316}

7 İhtiyac mess etmedikce deva istimal etme. Edersen sende maraza değil, sıhhata tesadüf edeceği cihetle sıhhatinde icray-i tesir ederek onu maraza kalbeyler.

8 İhtiyarın kalbi iki şeyde gençdir: Hubb-u mal hubb-u hayatda.

9 İhvanını terk eden metruk olur.

10 Edaninin şeref-i ekarib ile iftihar etmesi susamışın lemean-ı seraya aldanması gibidir.

11 Erbab-ı asaletden biri "hassaset aslından mütesir olmuyorsun" dedi. Sokrat "senin cinsinin şerefi seninle bitiyor, benim cinsimin şerefi ise benimle başlıyor" cevabını verdi.

12 Arzın ziyneti âlimler ile ve semanın ziyneti yıldızlar iledir.

13 İtimad edecek adam Allahına itimad etmeli ve itimad etmeyecek adam mahvolub gitmelidir.

14 Adâ'nın ehveni en ziyade izhar-ı adavet edendir.

15 Ağız ile bazen bir hayra delalet etmek el verilen sadakadan hayırlıdır.

16 Ağzını misvaklar ile temizledin ama müsaviy-i hal ve akval ile onu telvis etdin.

17 Eğer, birine itab etmeyi murad edersen tahrire mülazemet et, zira şifahen birine itab etmek akılsızlıktır.

{317}

18 En fena arkadaş cehldir.

19 Ülfet ve mücaleset için hemcinsinden gayrıya razı olma.

20 Alevli ateşi su söndürdüğü gibi sebkmegaz kimsenin şiddet ve hiddetini halîm adam hilmi cihetiyle kesr ü teskin eder.

21 Emne mukarin olan fakirlik havfa mukarin olan zenginlikden evlâdır.

22 Emvali kendisinden uzak olan adamın ahvali perişan olur.

23 Umurun medar-ı hüsn-ü cereyanı doğrulukdur.

24 Emin adam emanda ve hain adam helakdedir.

25 İnsan arzu ettiği işi değil, layık olan işi işlemek için yaratılmışdır.

26 İnsan elinden gidene teessüf etmemeli, elinde bulunanı hıfz etmeye çalışmalı.

27 İnsan için hata etmek ne güzeldir! Hata ettiği suretde hatasını bilip bir daha etmemeye çalışmak nafi'dir.

28 İnsan aynada yüzünü görmeli. Güzel ise ona fiil-i kabih teşrik etmemeli. Çirkin ise fiil-i kabih irtikâbıyla iki çirkinini birleştirmemeli

29 İnsan, hayatda asdikasına muhtac olmakdan, cem' ettiği malı mematında âdâsına terk etmek evlâdır.

{318}

30 İnsan kardeşinin uyubunu setr etmek ve müsavisini dahi cümle-i mesaisinden sayıb selamet-i zamirine haml eylemek her kimsenin hüsn-ü seciye ve ahlak-ı hamidesindedir.

31 İnsanın sair hayvanlara rüchaniyeti nutk ileidir, zihin ileidir. Söylemezse anlamazsa müreccah kalmaz.

32 İnsanın söylemesinden dinlemesi ziyade olmak için dili bir kulağı iki yaratılmışdır.

33 İnsanın unfuvan ahvali kendisinin evail-i ömrü yani ibtida neş'etidir.

34 İnsana ekser afet söz söylemekten, sair hayvanata ise söyleyememekten arız olur.

35 İnsana nikbetde, gaybetde, rihletde riayet etmeyen asdikasından ad olunmaz.

36 Oğulcağızım kafanı ezecek şeyden ağzını vikaye et, yani: ağzına gelen lakırdıyı söyleme.

37 Evladının sana nasıl muamele etmelerini ister isen validine öyle muamele et.

38 Ehl-i sanat çokdur ama mahir olanı azdır.

39 Ehl-i küfr ve nimet-naşinas olanlar mağfîret-i cenab-ı perverdigârdan pek bâfddirler.

{319}

40 Ey azık seni tahsil ettiğimde inci ve yakut bence bî-
ehemmiyet kalır.

41 Ey insancık senin âdetin nisyandır.

42 İçi temiz olan kimsenin dışı dahi temiz olur; içi temiz
olmazsa dışı ne şimdiye kadar temiz olmuştur ve ne de
bundan böyle temiz olacaktır.

43 İsteddiğin olmuyor ise olacağı iste.

44 İş yapmaya lalkakiyat ile uğraşma ve umurunda teenni
üzere olub acele etme.

45 Ey talib-i mal! Müddet-i rıza ve istifaden mümted
olmuştur. Ne vakit kesileceksin? Hazer et ki hükkam-ı
dünya seni cehenneme ilka etmesin.

46 İki haslet vardır ki müminde ictima' etmez: buhl, su-i
hulk

47 Ey mütekebbir! Her ne kadar kibrit-i ahmer gibi
nadirü'l-vücut olsan kibri terk edib kula lâyük olan ne ise
onu icra et.

48 Baba valideden ziyade maruf ve şerif olub ana da
pederden ziyade şefkatli ve re'fetlidir.

49 Bad-i hevâ (bedava) sitayiş istemek kendini
bilmezlerin âdetidir.

{320}

50 Biraderinin sözüne sükutla ikram et ve adem-i iltifatın ayıbından onu siyanet eyle yani; biri bir şey söylerken araya laf karışdırma.

51 Bir adamla beyninizde musadakat hâsıl olduğu halde onun düşmanını düşman ittihaz etmek lazım gelmez ise de dostunu dost ittihaz etmek lâzım gelir.

52 Bir bela ve musibete uğradığınız vakit feryad ve figanınız size faide vermez.

53 Bir hilesini gördüğünüz adamdan hazer ediniz, çünkü elbette onda hile bir değildir.

54 Bir kerim adamın gidip bir leim adamın kapısını çalması yani, ona muhtac olması kendisinin dışını çekmekle beraberdir.

55 Bir meslek ki delil-i istikameti yokdur o eğri bir meslekdir.

56 Birinci rey ile bir şeye mübaderet etmeyib teenniden sonra zahir olan reye muntazır ol.

57 Biri bir şeyi söylerken dinleyib sözünü kesinceye kadar araya laf karışdırma.

58 Birisi “bunca malumatı nasıl tahsil ettin?”

{321}

der. Eflatun “senin ifna ettiğin şarab kadar zeytinyağı ifna etdim” cevabını verir.

59 Birisi “senin sözlerin halk indinde makbul değil” dedi. Sokrat “beni sözlerimin halk indinde makbul olmaması değil, haddi zatında doğru olmaması gam-nâk edebilir.” Cevabını verdi.

60 Birisi “ne vakit yemek yemeli?” diye sorar. Diyojen şu cevabı verir: “zengin isen istediğin vakit, fakir isen bulduğun vakit.”

61 Bazı söz vardır ki inde’n-nas nasihat ad olunursa da indellah nasihat değil fazihatdır.

62 Bende fezail-i ilimden ancak âlim olmadığımı bilmek fazileti mevcuttur.

63 Bilmediğini inkâr eden bilmediğini ikrar edenden a’lemdir.

64 Bilmeyen söylemese ortada ihtilaf kalmazdı.

65 Bilerek red eden bilmeyerek kabul edenden ziyade mazur tutulur.

66 Tacirin şerefi kesesinde ve âlimin şerefi cüzlerindedir.

67 Tehirden sonra yerine getirilen vaadde hayır yokdur.

{322}

68 Tahsil-i ilim etmek istediği halde müteallim görünmekden utanan bir ihtiyarın yüzüne bakıp dedi ki “ey şeyh! Ömrünün ahirinde evvelinde olduğundan efdal olmayı istemez misin?”

69 Tahsil-i mearaif eden kimse düşmanlarının burnunu toprağa sürer: yani bedhahlarını tezlil eder.

70 Tahsil-i mearif etmek isteyen tevazu üzere olub terk-i azamet eder.

71 Tuhaf bir şeyi görüb gülmemek tuhaf bir şeyi görmeksizin gülmekten ağrebdir.

72 Tedbirlerde mübalağa etmek takdirlere galebe çalmaya çalışmak demektir.

73 Tekellümünden safayab olmayanı istima’ zahmetinden kurtar.

74 Calinus’a “ne vakit ölmek lazım?” dediler. “menfaatini mazarratından fark etmez olduğu zaman!” dedi.

75 Cahil ifratdan tefritden hali kalmaz.

76 Cahil nefsinin düşmanıdır, başkasının nasıl olabilir?

77 Cebhe-i insaniyede olan çizgiler de gam ve meserret alametleri ağlar ve güler yani; gam ve sürur insanın vechinden malum olur.

78 Cenab-ı Vacibü'l-Vücut için din-i hak üzere olunuz ve biri birinizle ahd ü peyman üzere bulununuz.

{323}

79 Cevherdâr iki kılıç eser-i mervîden ziyade kati' (kesici) değildir.

80 Çok bahşîş vardır ki insanın mürüvvetini gidericidir.

81 Çok söylemek hoş görülecek kabahatlardan değildir.

82 Haram hakkında bir meta-ı nefsidir deme, zira haram kusulmuş pıhtı kan gibidir.

83 Harb ü cedel erbabı bazen ferah-ı galibiyetde ve bazen tarh-ı mağlubiyetde kalır.

84 Hüsn-ü tavır ve mişvar pek kıymetdardır.

85 Hakkında hüsn-ü zan edeni yalancı çıkarma.

86 Hilim ancak muktezay-ı gazabını icraya muktedir iken sarf-ı nazar eden adamda bulunabileceği gibi zühd dahi bir şeyi terk etmemeye muktedir olduğu halde terk eden adamda bulunabilir.

87 Hayâsız yüz kabuğu sıyrılmış bir dal veyahud yağı bitmiş bir kandildir.

88 Halika serfûru etmek nasın vazifesi ise de vazifeyi ifa ile en ziyade mükellef olan, Halıkın halka serfûrû etmekden vareste kıldığı bahtiyardır.

89 Hasımının aleyhine ittihaz ettiğin tedbirden onun sana karşı ittihaz ettiği tedbirden ziyade ihtiraz et!

{324}

90 Halk ile bir suretde ihtilat ediniz ki ölürseniz size ağlasınlar, kalırsanız sizi müştakane sevsinler.

91 Halkdan kaç hekime sokul halka sokulan hekimden kaç.

92 Halkın evlerindeki şeyleri gizleyib de kalplerinde ki şeyleri gizlememeleri garibdir.

93 Hayırsız adamın mücerred vaad ve tasdikde bulunması bir bela ve onun şöyle olmaya idi demesi bir musibet-i uzmadır.

94 Düşmanın senden emin olmadıkca kâmil olamazsın, hâlbuki dostun bile senden emin olamıyor.

95 Düşmanın sözüne aldanan nefsinin en büyük düşmanıdır.

96 Düşmanına galebe edince bu galebenin şükrünü afv ile ifa et.

97 Denizin dalgalarına binmeyen beyaz balı ekl edemez yani: zahmet çekmeden rahmet göremez.

98 Dünya birisine teveccüh edince başkalarındaki mehasini de ona iade eder. Ama yüz çevirince onun nefsindeki mehasini de selb eder.

99 Devamsız şer devamsız hayırdan evlâdır.

{325}

100 Dostun olmayacağını bittecrübe anladığın şahsın düşmanın olmasından hazer et.

101 Dostunu uzak bir beldede dahi olsa rih-i misk gibi fail olan ezkâr-ı cemile ile yâd eyle.

102 Dediler ki: “doğru olsa bile lisana alınması layık olmayan şey nedir?” dedi ki “medh-i nefis”

103 Dili sadık olan kimsenin ağız hataları az olur.

104 Din-i pâkden hali olan kimseye sahib-i mehasin denilse de sahib-i mesavidir.

105 Dini hakir gören kavim kendilerine hakaret nüzuliyle makhur-u dehr olmakdan başka bir şeyi olmamıştır.

106 Din-i mübin doğru bir mızrak gibidir muavec ve hilaf-ı ma’kul görülür bir yeri yoktur.

107 Diyojen bir gün elinde yanar bir fener olduğu halde dolaşıyordu. Ne aramakda olduğunu sordular: “adam arıyorum” dedi.

108 Diyojene: “dünyada en fena hal nedir?” dediler. “hem ihtiyar, hem fakir olmak” dedi.

109 Zimmetinde bir altundan başkası kalmamış olsa bile onun seni vadi-i nare atacağından emin olamazsın.

{326}

110 Riyası olan amelin ziyası olmaz.

111 Zekâtı verilen malın bereketi çok olur.

112 Zevâli beklenen şer zevâli beklenen hayırdan elezzdir.

113 Sakit acz ile ta'yib olunsa da selamet bulur. Mütekekellim gevezelikle ta'yib olunmakla beraber, nadim olur.

114 Sır sandığını hürriyet ve asaletle muttasıf sadığın kalbinden maadasına kılma.

115 Siz bana bir derd-i meşakkat isabet etmedikce dost ve azizlersiniz.

116 Selametde olmak zere (?) giymekden hayırlıdır.

117 Senden hoşnud olduğu zaman seni muttasıf olmadığı fezail ile medh eder, senden hoşnud olmadığı vakit seni muttasıf olmadığı rezail ile zem eder.

118 Senin üzerinde seni gözetici Müheymin Müteal hazretlerinin mevcut olduğunu unutmayı ihfa-i savt-ı töhmet yani niyet-i şer u melanet etme.

119 Senin dünyan hayâsız karılar gibidir, arzu ettiğin şeylerin bir mikdarını sana gösterirler ve sonra seni ihlâk ederler.

120 Senin sırrını başkasının ketmetmesini mademki istiyorsun, sen de başkasının sırrını ketmet.

{327}

121 Seninle akşam ve sabah görüşenler vardır ki sana buğz u adavet üzere bulunurlar.

122 Seni ma'zur tutan izhar-ı emn iman ediciden hazer et ve seni korkutan ehl-i imanı terk etme.

123 Söz söylenecek, susulacak zamanları güzelce fark etmelidir.

124 Sevilenin gözü sevilenin ayıbını görmez.

125 Siyret ve mesleği güzel olmayan adama ziynet-i came hüsn vermediği gibi günahdan sakınmayan kimsenin de nefsi tahir olmaz.

126 Şedaidin bağteten suduru tedbirleri bozar.

127 Şeref kendisini tecavüz eden kimseye nesebi kaide vermez.

128 Şerir ile ülfet etme, zira tabiatın, haberin olmadığı halde ondan şirret sirkat (sirayet) eder.

129 Şerif ve âlî kimse kendisinden gaybubet olundukda gybet olunur ve kendisine rücu oldundukda çekinilir.

130 Sahib-i zükâm (nezle) olan kimse gülün kokusundan faide-mend olamadığı gibi ahmak olan kimsede nimet-i hikmetden lezzet-yab olamaz.

{328}

131 Sahib-i ilim ve edeb zaruretden hali olamaz.

132 Sahib-i Kur'an ol sahib-kıran olma.

133 Sahib-i kadr ü şan olan kimse hakkında kadr-i hakir sahiplerinden kork

134 Sakal boyunu aşmadıkca zinetdir.

135 Su alınacak yerlerin itibarı mecralarında ve kavanin ve şeraiin itibarı mesailindedir.

136 Zararlı şeylerin taklili faideli şeylerin teksirinden evladır.

137 Ziyaretlere davet olunduğun vakitte hazer edib mucib-i ibret olmak üzere matem mahallerinde bulunmaya sa'y ü gayret et.

138 Dağların tepesinden kayayı nakl etmek insanların minnetini çekmekden daha kolaydır.

139 Talib olduğun kadar âlim olursun, âlim olduğun kadar talib olursun.

140 Talib-i dünya emeline nail olabilirse onu başkasına terk eder gider, olamazsa derd-i hıraman ile vefat eder.

141 Tabib marize nasıl muamele ederse âlim de cahile öyle muamele etmelidir.

142 Doymak nedir bilmez iki haris vardır: talib-i ilim, talib-i mal.

{329}

143 Zalimlerin zulmünden cenab-ı hakka sığın

144 Afiyet bir devlettir ki elden gitmeyince kadri bilinmez.

145 Akil ehven-i şerreyni tanıyandır.

146 Akil iki şeyden tevakki eder: mekr-i a'dadan, hased-i asdikadan.

147 Akil gafilin hali câhil zâhile (unutan) mazerettir.

148 Akil nezdinde bulunan tiryake itimaden zehir içmez.

149 Acaib-i dünyadan biri de defn ettiğimiz meyyitin üzerine toprak atmakta olduğumuz halde ağlamamamızdır

150 Adavet tohumunu eken meşakketler biçer; yani: kötülük eden kötülük bulur.

151 İzzet-i gazab zillet-i itizarı müeddi olur.

152 Atâyı verib başa kakan ile vermeyib men eden kimse bir kökden çıkan iki filiz gibidir.

153 Akıl gibi mal, hüsn-ü hulk gibi karın, edeb gibi miras, tevfik gibi rehber, ilim gibi şeref bulunmaz.

154 Akıl ve şer'a tabi olan adam asıl ve fer'i cem etmiş olur.

155 Alâmet-i nebalet ikidir: gazab zamanında hilim, kudret zamanında afv.

156 Ulemanın eserinde git ki bütün âlemini zir-i hükmüne alsın.

{330}

157 İlim çıkılması güç ve inilmesi kolay bir dağdır yani: tahsili güç ve unutulması kolaydır, cehaleti ise tahsil pek kolay lakin izalesi pek güçtür.

158 İlim sahife ve kitabdan ibaret olmayıp tedris ve tefhimden ibarettir.

159 Avk ve tehir ile olan atâ insana iki kat bükülmüş bukağıdır.

160 Gaye-i edeb insanın nefsinden utanmasıdır.

161 Gıbt(a) olunacak iki nimet vardır: sıhhat, ferağ.

162 Gurbete çıkmış idi. Zevcesi hal-i ihtizara geldi. Ashabı "Vah? gurbetde ölüyor!" diye izhar-ı teessüf etdiler. Dedi ki: "biraderler! Gurbetde ölmek ile vatanda ölmek beyninde fark yokdur. Ahirete her cihetden yol gider.

163 Ğaninin mevti mi yoksa fakirin hayatı mı daha meraretlidir bilemem.

164 Fitne ateşi yakan içinde yanar.

165 Felahat makrun-ı felahat ve saadetdir feyz ve bereket dahi ehl-i felahate rîzandır.

166 Fena muavinlerin çokluğu iyi muavinlerin yokluğundan daha ziyade muzırdır.

{331}

167 Kâbz ve Bâsıt isiminde olan Cenab-ı Hakkı gözet yani: ondan kork da zalim olmayıb adil ol

168 Kadınları pişva ittihaz eden kimse kadınlardan daha kadındır yani: merd değildir.

169 Kanla kazurat arasında lekelenmeksizin sütün çıktığı gibi iki habis beyninden yani: ana ile babanın ictimaından zem olunmaz bir âli kadr olan evlad zuhur eder.

170 Kabih suretin öte tarafında kabih siretten fena şey yokdur.

171 Kardeşlik ve dostluğun mihekki şiddet ve zaruret halidir.

172 Karzı farz gibi tutar isen müsterihü'l-kalb ve kamilü's-şeref olursun.

173 Kırk yaşından evvel hikmet söylemeyen, ondan sonra hiç söyleyemez.

174 Katranın tahvil-i elvan eylemesi mümkün olmadığı gibi halkı ta'yib edici kimse de hiçbir vakit mükerrem olamaz.

175 Kalb-i beşer iyiliğini gördüğü adamı sevmek, fenalığını gördüğü adamı sevmemek üzere mecbuldür.

176 Kalem bir şeceredir ki meyvesi meanidir, fikir bir deryadır ki incisi hikmetdir.

177 Kumarbaz ay aydınlığını iğtinam ettiği gibi müsamereyi

{332}

yani gece sohbetini seven adam uykuyu feda edib uykusuzluğu kayd etmez.

178 Korkuya mübtela olan kimse kaçmaya itina eder.

179 Kavmin en müflisi en ziyade korkağı ve kavmin en rezili en alçağıdır.

180 Kayaya kazmayı vurmayınca bir şey istihrac olunamadığı gibi şiddetle muahaze olunmadıkca bahil adamdan bir şey alınamaz.

181 Kibir büyüklükde bir şey artırmamış ve ancak dömbelek içindeki hava gibi hükümsüz bulunmuşdur.

182 Geçenden ibret al, geleceğe ibret olma.

183 Kesle mukarin fakrden, hasede mukarin adavetden, hezme mukarin illetden kurtuluş yokdur.

184 Kelamının fazlasına malik olmaz isen yani: boşboğaz ve bevil-fuzul olur isen yularının kısm-ı küllisini şeytanın eline vermiş olursun.

185 Kendisine birisi: “deniz suyu niçin tuzlu?” diye sordu. “bunu bilmekten ne istifade edeceğini bana anlatabilirsen ben de sana onun sebebini anlatırım” Cevabını aldı.

186 Kendisine söz kâr etmeyen kimseye dayak dahi kâr etmez.

{333}

187 Kendisine “niçin sizi hiç mağmum görmüyoruz?” dediler. Dedi ki: “zayı olduğu takdirde bana gördürebilecek hiçbir şeye malik değilim.

188 Kendi sadrın sırrını saklamak için dar geliyorsa onu saklamak için başkasının sadrı daha dar gelir.

189 Kendine kolay gelip de muzır olan şeyleri almayı arz ve dînin hakkında ziyade siyanetli olan şeyleri al.

190 Kötülüğe mukarin olan kimseyi dost eder isen sana fenalığıyla yardım eder, onun şerriyle olan ianesinden necat bulmak için düşmanlarından olmalısın.

191 Kimsenin hatasını yüzüne vurma. Çünkü hem senden ilmen istifade eder, hem de hasmın olur.

192 Leim adam her lisanda mülevvem ve mezmum ve kerim adam ise her mahalde mükerrerem ve memduhdur.

193 Libas-ı fahir ile tezyin-i endam etmiş olduğu halde ğalatat ile tekellüm eder bir adam gördü. Dedi ki; ya libasını tekellümüne uydur ya tekellümünü libasına.

194 Lisanen olan bazı söz alet-i cariha ile yaralamaktan daha şiddetlidir.

195 Mademki “ğadr” insanların tabiatlerinde merkuzdur herkese itimad etmek aczden neşet eder.

{334}

196 Mafevkine itaat et sana da madunun itaat etsin.

197 Mal ve metain ikrazında ırz ve namusun hetki vardır.

198 Mal u menale iltifat ve rağbet edenlerin ekseri helâkden pek az ku(r)tulanlardır.

199 Mübahese-i ilmiye ve diniyede dinine itimad üzere ol ki her meydan-ı mübahesede sabık ve faik olasın.

200 Muttakiler gölgelerde ve erikelerde, mücrimler ise dünya cihetiyle dalalde ve ahiret cihetiyle duzahdadırlar.

201 Mihnet vaki oldukda biri birinizi tevkîl eder ve nimet vaki olsa biri birinizi yersiniz.

202 Medar-ı hüsn-ü vekar, tul-i sükûtu ihtiyardır.

203 Mürüvvet kâffe-i mehasini cami' bir isimdir.

204 Misafir meks etmeyen haneye rahmet ve eser-i feyz ve bereket düşmemek gerekdir.

205 Meserret ve mesaet ihsan ile isaete makrun ve mevsuldür.

206 Müsriflik etmek bir nevi tuğyan ve ikraz etmek bir nevi itlafdır.

207 Muzır olan şeyden az yemek, nafi olan şeyden çok yemekden ehvendir.

{335}

208 Masiyet pençesi nedametle kesilir ve taatın kanadı devam ile avlanmış olur.

209 Meaniler azaldığı vakit gözler zayıflaşır.

210 Mukır afv olunur musır afv olunmaz.

211 Memduhiyetle ölenin hali, mezmumiyetle yaşayanın ahlinden ahsendir.

212 Menfaati senin mazarratında olan adam hiçbir vakit sana adavetden hali kalmaz.

213 Mevt; kibir ve mübahat ile memlu ne kadar kafayı çukura atmışdır? Bundan mütenebbih ol.

214 Mümin olan kimse münafikinın ifsadına ehemmiyet vermez.

215 Mümin mümine mutavaa ve münkad ve bî-edeb kimseye serkeş ve bed-nihaddır.

216 Nasın ekseri her ne kadar çok muammer olsalar cahil ve bî-vukufdurlar.

217 Nasın en azizi umur-u azimenin en şedidine mübtela olmakdır ve güya şedaid ve belaya aziz ve muhterem kimselerin hemşiresi gibi onlardan ayrı olmamaktır.

218 Nasın ziyana en razısı dinini dinara satandır.

219 Nüşhanın sıhhati hadika-i çeşm-i insanın hadikası

{336}

olduğu gibi rivayetin itimad olunur suretde bulunması dahi teşnedilan-ı ilim u marifetin ab-ı firavanından ziyade kanaat bahşedendir.

220 Nalın tasması alacak olsan bile satın al yani: kimsenin minneti altında kalma.

221 Nimeti daim olanın taatı vacib olur.

222 Nefsinden razı olma ki nefsine malik olasın eğer nefsinin muktezasına gider isen ona mağlub olursun.

223 Ne kadar topallar vardır ki şeref merdivenlerine sağlamdan ziyade çıkar.

224 Ne mutlu ol kimseye ki hatime-i ömrü mebde-i ömrü gibi pâk ve bî-günah ola ve â'mâl-i zatiyesi kendisini düşar-ı töhmet ve iştibah etmeye.

225 Nice saim vardır ki savmı susuzluk çekmekden ibaretdir. Nice kaim vardır ki kıyamı uykusuz kalmakdan ibaretdir. Ariflerin nevm ü iftarı ne güzeldir.

226 Nice zalim vardır ki kendisini mazlum gösterir.

227 Vacib teâlâ hazretlerinin ind-i ilâhisinde mahrumiyet yoktur. Allah'dan muradını taleb eden kimse mahrumiyetden emin olmuştur.

228 Vaadinde hulf ve vergisini tehir edenlerin cudunda hayır yoktur.

{337}

229 Vicdan saadetin kürsi-i hakikisidir.

230 Vicdanı olmayan, merhameti olmayan, kendisinde arzuy-u hüsn-ü imtizac mefkud olan, asar-ı muhabbetden teneffür eden insan (meyyit-i müteharrik) den başka nedir?

231 Vicdanına itaat etmek insanın en büyük vazifesidir.

232 Vücudumuzdan ziyade fikrimizde kesalet vardır.

233 Vücudun güzelliği, sabahleyin açılan, akşamüstü solan paymal-i hakaret olan çiçeğe benzer. Fakat ruh, cenab-ı hayy u kayyum hazretlerinin cemal-i ebedisinden numunedir.

234 Vücudu hasta olan tabibe ruhu hasta olan da habibe muhtacdır.

235 Vücudu sıhhat ve afiyetde olub bu sayede akılane ve müdebbirane ailesini idare eden adam bahtiyardır.

236 Vuzuh-u ifade efkâr-ı amîkayı tezyin eder.

237 Vatanına iyi hizmet eden adamın ecdad ve teaalukata ihtiyacı kalmaz.

238 Vatanı familyadan ziyade sevmelidir.

239 Vazife güzelliği mekanet-nüma olur.

240 Vazifeyi ikmal etmek diğer bir kimseye faydalı bir şey yapmaktır.

{338}

241 Vakt-i ikbalde herkese hal-i şinaskârane ve mutavaziane muamele et.

242 Vakt-i fırsatta firare tasaddi etmek tevakkuf edib de ölmekden hayırlıdır.

243 Vaktinde firar zaferdir.

244 Vaktini hoş geçirmek istersen daima bulunduğun hal ve dakikayı tefekkür et. Nazarını ileriye sevk etme. Cisimden ziyade ruhunun selametini te'min et. Zira cisim fani ruh bakidir.

245 Vakti vaktine ifa edilmiş bir vazife kalbde ızdıraba müşabih bir his bırakır: bu his de vazife-i mezkûrenin oldukça tekemmül edilmemesidir.

246 Vermek almakdan evlâdır.

247 Her hususda hâkim-i adil olmak ister isen daima alemde kusursuz ve kabahatsiz bir adam olmadığını mülâhaza et.

248 Her türlü rezail ve mesavinin bais-i müstakili ataletdir.

249 Her şeyin hadd-ı i'tidal üzere istimali caiz ve gayr-i muzırdır.

250 Her şeyin derece-i itidâli devam ve bekasına delalet eder.

251 Her şeyin zevk-aver olmasını arzu eder isen mutedil bir suretde ve nadiren istimal et.

{339}

252 Her şeyin kesreti calib-i keduretdir.

253 Her şeyin mebdei, vasatı demektir.

254 Her şey ifrat ve tefrit sebebi ile fena-pezir olur.

255 Her şeyde bir hadd-ı itidal lazımdır. Zira haksız hiçbir şeyin devamı kabil değildir.

256 Her şeyde kendi ezvakına tabi olan binnihaye hor ve hakir olur.

257 Herkes kendi nefsinden ziyade halkın kusurunu islah etmek ister.

258 Herkesin rey ve efkârını sual ve tedkik et fakat çok az adama cevap ver.

259 Her gün hangi işde hata ettin? Ne yaptın? Ve ne gibi hususatda kusur ve ihmal etdin? Bunları kendi kendine sual etmeden sakın uyuma.

260 Her mahfaza içine mevad konuldukca daralır. Mahfaza-i ilim ise bilakis tesi' eder.

261 Her ne kadar adımı uzak olsa yani: eşkinli bulunsa bile atı kamçılama lazımdır yani: insan ne kadar mehd (hazır) olsa yine dürtüşlemek lâzımdır.

262 Her yakın bildiğin ve kendine güvendiğin kimse senin mütemenni-i -i mevtin ve arzukeş-i defnindir.

{340}

263 Her ne yapar isen tedbiri gözet. Her şeyin sonunu mülâhaza et.

264 Her işlediğin işde rızay-ı bariyi talib ol ve illa amelinin hepsi zayı' ve bî-ecirdir.

265 Himmet-i seria sahibi olan kimse her sebebe teşebbüs eder adam gibi değildir.

266 Henüz başlayıb bir az şeyi öğrenen kimse tahsil-i ilim ve edebe çabalayan kimse gibi olamaz.

267 Hevesat-ı nefsanîyesine galebe edebilenler mes'uddur.

268 Hiçbir kâmil yoktur ki ekmele olmayı arzu etmesin.

269 Hiç kimseye hüsn-i heyetinden izzet hasıl olmaz. Bazı pejmürde hey'et galebe-i tammeye nail olmuşdur

270 Ya bir şeye müstenid ya bir şeyden müstefid ol yani: ya muallim veyahud müteallim ol.

271 Ya Rabbe'l-alemin, münkir-i ilâh olan kimse ne kadar bedbahtdır hem senden uzak olarak yaşar ve hem de na-ümid ve bir tesliyet-i ebediyeden mahrum olarak cihanın içinde tekapu eder.

272 Yaşamak ister misiniz? İttihad ediniz.

273 Yaş ile tecrübe tezayüd eder.

{341}

274 Yaşamak nedir? Bir şeyi almak Ölmek nedir? Vermek

275 Yakmak parlatmaktır. Fazilet için sıkıntı çekenler bu hali ispat ederler.

276 Yalan iki şeyde mezmum değildir: def-i ser-i zulümde, islah-ı zatü'l-beyinde

277 Yalancı adam yemin ettiği vakitte dinleyen adamın yalan olduğuna yakini artar.

278 Yalancı daimi surette yemin müsrifidir.

279 Yalan söylemeyi itiyad etme! Yalanın çabuk meydana çıkar sonra doğru bir söz söyleyecek olsan kimseyi inandıramazsın.

280 Yalnız bir fazilete malik olub da diğerlerinden mahrum bulunmak veyahud fezail-i insaniyenin birinden mahrum kalmak büsbütün mahrumiyet demektir.

281 Yalnız bir müttefike veya bir arzu veya umumi bir fiile hizmet etmek insanı mağlub edecek kuvvettir.

282 Yalnız ben akil olayım diye çalışmak adi cinnettir.

283 Yalnız cenab-ı hakdan havf ve istimdad eden insan her ne hal ve mevkide bulunur ise bulunsun daima hür ve mes'uddur.

{342}

284 Yeis ve kedere mağlub olmakdan ise hayatdan mahrum olmak hayırlıdır.

285 Yeşil otların su kenarlarında neşv ü nema bulduğu gibi, şehvet de ezvak ve eşvak-ı dünyeviyeden tevellüd eder.

286 Yeşillikler arzın kubhunu setr ettiği gibi latif söz de insanın birçok kusurunu setr eder.

287 Yaprığın yeşilliği tahtında olmuş meyve beyaz kağıddaki güzel yazıdan güzel değildir.

288 Yemek üzerine aç gözlülük esafil-i nas adatındandır.

{343}

İNŞA VE KİTABET ÜZERİNE MALUMAT-I İBTİDAİYE

Ahya efendi hafidi reşat beg efendi biraderimiz (numune-i kitabet) lerinde inşa ve kitabet üzerine malumat-ı ibtidaiye olarak bazı beyanatda bulunmuşlardır ki elhak her eli kalem tutan talib için bilinmesi elzem olduğundan beyanat-ı mezkure bervech-i zîr derc olunur:

Bir insan meramını ya söylemekle yahud yazmakla anladır. İkinci suretde ifade-i meramın bir takım yolları, kaideleri vardır ki onları bildiren fenne “fenn-i inşa” yahud –daha ziyade şai’ olduğu üzere “kitabet” derler.

“Kitabet” her insan-ı medenî için elzem ve cemi-i ulum ve fûnun vasıtasıyla tedvin ve ta’lim olunageldiğine nazaran tahsili her şeyden mukademdir.

Hüsn-i tasavvur ve tasvir

Bir kitabet için en evvel iyi düşünmek yani kaleme alacağı şey ne ise onu bir kere zihninde evirib çevirerek her cihetine ta'mik-i nazar eyledikten sonra yazmak iktiza eder. Ta ki lâfzen ve manen kusursuz olduğdan başka sürat ve suhuletle yazılsın

{344}

Hüsn-i hat

Hüsn-i tasavvur ve tasvire çalışdığı kadar hüsn-i tahrir ve yani güzel yazmağa sa'y etmek lazımdır. Bir kitabetin ifadesi ne kadar güzel olursa olsun yazısı fena olunca okuyanın canını sıktıktan maada sözündeki lezzeti ve belki tesiri kaçırmaz.

Bilakis güzel yazı, yazılan şeyin letafet ve belâğat ve hüsn-i tesirini artırdığı gibi katibi için de başkaca bir meziyet sayılır. Yazının hüsn ve kubuhu yazanın selamet-i zevkine bir miyar-ı sahih hükmündedir.

İmlâ

Türkçe kelimelerin imlâsı hususunda daima zamanın ehl-i lisan olan katib ve münşilerinin umumiyetle kabul ve istimal ettikleri surete ittiba ve arabî, farisî kelimelerin imlâlarını doğru yazmak için lügât ve asar-ı edebiye tetebbu edilmelidir.

Terkib-i elfaz

Malûm olduğu üzere farisî “terkib-i vasflerde iki kelime birleşdirilerek bir kelime suretinde yazılır:

“*dilhah – dembeste – alicenab*” gibi.

Lakin bu kaidenin “terkib-i izafi”lere ve hele türkceye şumülü olmadığından “bab-ı âlî / cami-i şerif” ve emsali terakib-i izafiyeyi “babıali / camiişerif” suretinde ve mesela “başkatib / sağkol / solkol / yağkapanı / kasımpaşa” lafızlarını bu yolda yazmak yanlışdır.

{345}

Edat-ı rabt ve atıf ve zemair

“Olduğundan, bulunduğundan, olunmuş, kılınmış, olmasından naşı, olmağın, olduğuna mebni” gibi “revabit-i kelamiye”nin ve iki kelimeyi yahud iki cümleyi biri birine atf etmeye mahsus (vav) harf-i arabisiyle “mezkûr, merkum” gibi zamir-i gaib makamında istimal olunan lafızların bir kelimada çokca bulundurulması ifadenin tabiiliğini, letafetini, selasetini, ahengini bozacak şeylerdir. Binaenaleyh bunları mümkün olduğu kadar kullanmamağa dikkat etmelidir.

Sadelik

Lisanımız aslen Türkce olub belağatı ise sadeliğinde olduğundan manay-ı maksudu ifade edecek türkce bir lafzı var iken arabisini farisisini kullanmamalıdır.

“Sade” demek kaba demek değildir. şivemize muvafık, manası vazıh, elfazı fasih söz demektir ki kitabetce en makbul olan tarz-ı ifade de bundan ibaretdir.

Söz söylerken mesela, “kalemi kâğıdı evde unutmuşum onun için vazifemi yazamadım” diyecek yerde “kilk ü kırtasımı hanede nisyan ettiğimden naşi tahrir-i vazifeye muktedir olamadım” demek hiçbir vakit makbul sayılmaz; bilakis pek makduhdur. Binaenaleyh katib her hususda bilhassa nüktelerle muhavere tarzında yazılacak şeylerde sadeliği tabiiliği ziyadesiyle iltizam etmelidir.

{346}

Bilinmelidir ki bir sözün güzel olması araya mutlaka arabi farisi elfaz karışdırılmakla değildir.

Bununla beraber türkce yazmak iltizamıyla mesela “fikir” diyecek yerde “düşünce”, “his” diyecek yerde “duygu” “nur-ı medeniyet” makamında “medeniyet ışığı” dememeli.

Böyle aslen arabi, farisi olduğu halde kesret-i istimal ile adeta türkce hükmüne girmiş ve manası avam-ı nasca dahi malum bulunmuş olan elfazı lisanımızdan çıkarmağa çalışmak. Ve meselâ “nihayet” ve hatta “son” gibi zebanzed (alışılmış söz) bir lafzı kaldırıp yerine “yitkin” yazmak [*] nezaket ve zerafeti müsellemler olan osmanlıcaya kırım Türkcesini tercih etmek demek olur ki bu da zevk-i selim erbabı nezdinde tabiatsızlıktan başka bir şeye haml olunamaz.

Tehzib

Bir katib kitabette matlub olan iktidarı kesb edinceye kadar yazacağı şeyi evvela müsvedde olarak yazıp bir kere iktizasına göre birkaç kere tashih ettikten sonra yazmalı ve hele mübtediler bu lazimeye pek ziyade itina etmelidir; tâ ki yazılan şey hatadan salim, itirazdan masun olsun

Kaleme alınan bir şeyi tekrar gözden geçirip tashih etmeğe kitabet ıstılahınca “tehzib” denilir.

[*] zaten o bu mananın yerini tutmaz.

{347}

Tenbihat

Yazılan şeyler neye dair olursa olsun ne suretle yazılırsa yazılsın umumuna “muharrerat” denilir, fakat bundan ekseriyet üzere “mektub” manası anlaşılır.

Muharrerat iki nevidir: birine, resmi birine “gayr-ı resmi” veya “hususî” denilir.

Tenbih 1

“Mektub” o kağıd(a) denilir ki “mürsel”i ile “mürsel-i ileyh”i yani yazıp gönderen ile gönderilen zatın biri bir diyarda, biri başka diyarda buluna.

Mektubun cemi “mekatib”dir. Buna “tahrirat”, “şukka”, “nemika” dahi denilir.

Mürsel ile mürsel-i ileyhin ikisi de bir mahalde bulunursa yazılan kâğıda “tezkere” denilir. Bunun cemi de “tezakir”dir.

Mektub türlü türlü kâğıda yazılabilir. Lakin mürsel-i ileyh mer'iy-ül-hatır (sözü geçer, hatırlı) bir zat ise mektuplar için mahsusen yapılmış iki katlı elvan kâğıtlardan fakat beyaz renklisi üzerine yazılmalıdır.

Tenbih 2

Katib bir tezkere yahud bir mektub yazacağı vakit ibtida mürsel-i ileyh in hal ü şanını yani onun kim ve ne haysiyet ve itibarda olduğunu derece-i akl ü irfanını, mürsel ile olan

{348}

münasebet ve hukukunun ne merkezde bulunduğunu düşünmek ve ona göre lisan ve tabirat kullanmak, elkab yazmak lazım gelir.

Tenbih 3

Mektub ve tezkerelerde yazılan şeylerin heyet-i umumiyesine “metin” tabir olunur. Kâtib bir mektubda metinden maada altı şey daha yazmak mecburiyetinde bulunur ki bunlardan birini icra etmezse kitabetce noksan etmiş sayılır. Meğerki ya mektubun yazılışı bazı ahval-i fevkaladeye müsadif, yahud mürsel ile mürsel-i ileyh beyninde teklif ve tekellüf bir taraf buluna; bu altı şey şunlardır.

1)Besmele 2)Sername 3)Elkab 4)Hatime 5)Tarih 6)İmza

Besmele

Şu işaretdir ki kâğıdın ta yukarıdan orta yerine ve kenardan bir parmak kadar aşağıya konulur:

Sername

Mürsel-i ileyhin ya namı veya sıfat ve memuriyeti zikr olunarak yazılan ibaredir ki mektub veya tezkerenin baş tarafından orta yerine ve besmele işaretinin altına yazılır:

“biraderim falan efendiye” “filan mektebi müdürlüğü canib-i vâlâsına” ekseriya buna mukabil “huzur-u âliyelerine” yolunda ibareler yazılır.

{349}

Elkab

Mürsel-i ileyhi ta'zimen yazılan sıfatlardır ki mektubun ilk satırı üzerine yazılır.

“rıfatlı biraderim efendim”

“peder-i vâlâ-şanım efendim”

“hakikatli valideceğim”

“iffetli hemşirem hanım”

Hatime

Mektubun nihayetine:

“baki uhuvvet” – “ol babda irade efendimindir” gibi yazılan ibareye denilir.

Tenbih 4

Yazılacak şey ne olursa olsun velev ki ufak bir pusula olsun yazmağa başlarken besmele işareti koymak âdab-ı kitabetdendir.

Tenbih 5

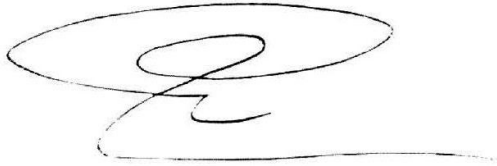
Metn-i mektubda unutulub da kenara veya aşağıya bir fıkra-i mahsusa suretinde yazılan mektublarda bahusus muharrerat-ı resmîyede caiz değildir.

Tenbih 6

Yazılacak şey eğer mektub ise zarfının üzerine mürsel-i ileyhin isim ve şöhreti yazılmazdan evvel orta yere “yümnihi teala” ibaresini isim ve şöhret yazıldıktan sonra dahi “beduh” denilen işareti koymalı. Tezkere zarflarında bu ibareye bu işarete lüzum yokdur.

{350}

“beduh” şudur:

Tenbih 7

Zarf üzerine yazılacak unvan -ki fransızcada “adres” denilir- daima sarîh, vazîh, yazı dahi okunaklı olmalı, zira mürsel-i ileyhin layığıyla tarif olunamamasından yahud yazının okunamamasından dolayı bazen mektubun ele geçmeyerek zayi olduğu vaki'dir.

Tenbih 8

Mektub ve tezkerelerin tarihleri ekseriya –imza gibi-kâğıdın alt tarafına konulmakta ise de bazen unutulduğu vaki'dir. Hâlbuki tarih denilen şey hemen imza derecesinde lüzumlu olduğundan gaflet olunmamak üzere tarihi ilk sahifenin yukarıki köşelerinden sağ köşeye ve besmelenin hizasına yazmalıdır. Lakin muharrerat-ı resmîyede alel-usul imzadan evvel ve hatimedden sonra konulur.

Tenbih 9

Mürselin zatı mürsel-i ileyhce malum değil ise – imzaya nokta konulmaması adetinin münasebetsizliklerinden olmak üzere ekseriya vaki' olduğu vech ile- bir gûne yanlışlığa, karışıklığa

{351}

mahal kalmamak için imzayı behemehal noktalı ve gayet okunaklı yazmalı. Hele arz-ı hallerde imzanın hem noktalı, hem de okunaklı olması pek lazımdır.

Tenbih 10

Muharrerat-ı hususiyede bazılarında görülmekte olduğu vech ile bir maksad üzerine imzaya bedel bir veya - aralarında bir de nokta olmak şartıyla – iki harf konulur ki buna “şifre” derler.

Bu halde iki harfli bir imza görülürse bu harflerden evvelkisinin ismin ilk harfi ikincisinin dahi mahlasın ilk harfi olduğu anlaşılmalıdır. Mesela ismi “nuri” olub da ilk

harfini koymak isteyen bir adam yalnız (n) harfini yazar. Amma mesela ismi “ahmed” mahlası “besim” olan bir zat hem ismini hem mahlasını birlikte şifre ile yazmak isteyince şöyle: (a. b) suretinde işaret eder. Yoksa bazı mübtedilerin yaptıkları gibi mesela nuri imzası yerine (n. i.) şifrelerini koymak usul mevzuasına muhalifdir.

Elkab

Elkab iki nevidir: biri resmiyedir ki taraf-ı devletden bir rütbeyi haiz olanlar için yine taraf-ı devletden -alâ derecetihim- tahsis olunmuştur:

{352}

“refetlü, izzetlü, saadetlü, atufetlü, devletlü” diğeri hususidir ki her kâtibin mürsel-i ileyh için layık gördüğü suretde ya bil-intihab veya kendi iktidarının müsaid olduğu derecede bil-icab yazabileceği tabirat-ı teşrifeden ibaretdir:

“nur-u aynim – mürüvvetkârım – muhibb-i azizim – veli nimetim – fazilet-penahım [*]”

Bu iki nevi elkabı birbirine karışdırmak caiz değildir. Her ne kadar bazı muherrerat-ı hususiyede devletce bir gûne

memuriyeti ve rütbesi olmayan zevat için “refetlü – izzetlü” elkablarının yazıldığı görülmekte ise de bunlar pek o kadar büyük rütbelere mahsus olmadığından bir dereceye kadar cevaz varsa da “saadetlü – atufetlü – devletlü” elkabı devletin o rütbelerini ihraz etmiş olmayanlar için yazılamaz.

Lisan-ı Osmanî'nin beşinci defa olarak tabının hitamesi
14 saferü'l-hayr sene 1329 ve 31 kânun-u sâni sene 326

[*] şimdi (nazır beg efendi hazretleri) , (beg efendi hazretleri) , (efendim hazretleri) gibi elkab ve kezalik o yolda hatimeler yazılmaktadır.